T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GENÇLERDE OTORİTE ALGISI, DİNİ SORUMLULUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

YADİGAR ÖZTÜRK ATEŞOĞLU

İstanbul, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GENÇLERDE OTORİTE ALGISI, DİNİ SORUMLULUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

YADİGAR ÖZTÜRK ATEŞOĞLU

Tez Savunma Jurisi
1. Danışman: Prof. Dr. Ali AYTEN
2. Üye: Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU
3. Üye: Ümit HOROZCU

İstanbul, 2025

ÖZET

GENÇLERDE OTORİTE ALGISI, DİNİ SORUMLULUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Bu araştırmada gençlerde otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkiler incelenmiş, temel değişkenlerin yaş ve cinsiyet demografik değişkenleriyle ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma nicel araştırma modelinde hazırlanmıştır. Araştırma grubu, 18-30 yaş aralığında genç bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya Ekim-Aralık 2023 tarihleri arasında 261'i kadın, 129'u erkek 390 genç katılım sağlamıştır. Verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmış; anket formunda Kişisel Bilgi Formu, Otorite Algı Ölçeği, Dini Sorumluluk Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla Pearson Korelasyon ve bağımsız grup t-testi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Bulgular, otorite algısı ve dini sorumluluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Otorite algısı ve dindarlık arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki ve yine dindarlık ve dini sorumluluk arasında da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeylerinin demografik değişkenlere göre de anlamlı farklılaşmaları görülmüş, elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Otorite, Dindarlık, Dini Sorumluluk, Toplumsal Değerler

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTION OF AUTHORITY, RELIGIOUS RESPONSIBILITY AND RELIGIOSITY IN YOUNG PEOPLE

This study examined the relationships among perceptions of authority, religious responsibility, and religiosity among young people, and explored the relationship between key variables and demographic variables of age and gender. The study employed a quantitative research model. The research group consisted of young individuals between the ages of 18 and 30. A total of 390 young people, 261 female and 129 male, participated in the study between October and December 2023. A survey technique was used to collect data, including a Personal Information Form, the Authority Perception Scale, the Religious Responsibility Scale, and the Religiosity Scale. The data obtained were analyzed using the SPSS program using Pearson Correlation and independent sample t-tests. The findings reveal a positive and significant relationship between perception of authority and religious responsibility. A positive and significant relationship was also found between perception of authority and religiosity, and a similar positive and significant relationship was found between religiosity and religious responsibility. Furthermore, significant differences were observed in the levels of perception of authority, religious responsibility, and religiosity based on demographic variables. The results were evaluated, and recommendations were made.

Keywords: Youth, Authority, Religiosity, Religious Responsibility, Social Values

ÖNSÖZ

Bireyin toplumsal yaşam içindeki konumu, sahip olduğu değer ve inançlar ve bunların davranışlara yansıma biçimi; bireyin otoriteye, sorumluluğa ve dini yaşantıya ilişkin tutumunu şekillendirmektedir. Gençlik, insan hayatının en önemli dönemlerinden birini ifade etmektedir. Gençlik döneminde yaşanılan fiziksel, zihinsel, psiko-sosyal gelişimler bireyin sonraki hayatı için büyük öneme sahiptir. Yaşanan bu değişimlerle birlikte gençlik dönemi kimlik oluşumunun, aidiyet duygusunun ve değer sisteminin belirginleştiği, dini inanç, tutum ve davranışlarında değişikliklerin olduğu kritik bir evre olarak kendini göstermektedir. Bu sebeple gençlerin otoriteye bakış açıları, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek hem bireysel gelişimi hem de toplumsal bütünlüğü anlamak bakımından oldukça önemli olmaktadır. Bu çalışmada gençlerin otorite algısı ile dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler nicel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Elde edilen bulgular günümüz gençliğinin otoriteye ve dine yaklaşımını, dini sorumluluk bilincini anlamaya katkı sağlamayı, ayrıca Din Psikolojisi alanına ve sonraki süreçlerde yapılacak olan gençlik araştırmalarına veri sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu tezin hazırlanma sürecinde akademik bilgisini, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, anlayışlı ve destekleyici tutumuyla beni yönlendiren değerli danışmanım Prof. Dr. Ali AYTEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecimin başlangıcında bana rehberlik eden, konuyu belirlememde yardımcı olan kıymetli hocam Doç. Dr. Sevde Düzgüner'e ve bugüne kadar üzerimde emeği olan eğitim hayatımdaki bütün hocalarıma, bu süreci uzaktan yürütmenin zorluklarını destekleriyle hafifleten İstanbul'daki dostlarıma teşekkür ederim. Bu süreçte hayatta birlikte yüklendiğimiz bütün sorumlulukları tek başına göğüsleyen, inancımı yitirdiğim her an beni yeniden yüreklendiren, hayatı birlikte paylaşmaktan gurur duyduğum kıymetli eşime, tez sürecimde hayatımıza dahil olup varlığıyla hayatımı anlamlandıran güzel kızım İncim'e, bana her zaman çok güvenen, hayatımda her şeyin hep daha iyi olması için desteklerini üzerimden eksik etmeyen canım aileme, başarı olarak addettiğim her önemli olayda büyük role sahip olan, hayatımın her aşamasında en büyük destekçim canım anneme teşekkür ederim. Teşekkürlerin en kıymetlisi, geride bıraktığı övgüyle bahsedilen hayatla bize en güzel mirası bırakan, yokluğuyla bile çok şey öğreten, yokluğunda bile yolumu aydınlatan canım babama…

Bu çalışmanın gençlerin değer dünyasına ve literatüre katkı sağlamasını temenni ederim.

Yadigar ÖZTÜRK ATEŞOĞLU

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET ... ii
ABSTRACT ... iii
ÖNSÖZ ... iv
İÇİNDEKİLER ... v
KISALTMALAR ... viii
TABLOLAR LİSTESİ ... ix
ŞEKİLLER LİSTESİ ... x
GİRİŞ ... 1
1.1 Araştırmanın Konusu ve Problemleri ... 3
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi ... 4
1.3 Hipotezler ... 5
1.3.1 Otorite Algısı ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler ... 5
1.3.2 Dini Sorumluluk ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler ... 5
1.3.3 Dindarlık ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler ... 6
1.4 Varsayımlar ve Sınırlılıklar ... 6
1.4.1 Varsayımlar ... 6
1.4.2 Sınırlılıklar ... 6
BİRİNCİ BÖLÜM
1 KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE
1.1 Gençlik ... 7
1.1.1 Gençlik Kavramı ... 7
1.1.2 Gençlik Dönemi Genel Özellikleri ... 10
1.1.3 Gençlik Dönemi Dini Gelişim ... 12
1.2 Otorite ... 14
1.2.1 Otorite Kavramı ... 14
1.2.2 Otorite Türleri ... 18
1.2.3 Otoriteryen Kişilik ... 20
1.3 Dini Sorumluluk ... 21
1.3.1 Sorumluluk ... 21
1.3.2 Dini Sorumluluk ... 24
1.3.2.1 Allah'a Karşı Sorumluluklar ... 26
1.3.2.2 Kişinin Kendine Karşı Sorumlulukları ... 26
1.3.2.3 Aileye Karşı Sorumluluklar ... 27

1.3.2.4 Topluma Karşı Sorumluluklar 28
1.3.2.5 Çevreye Karşı Sorumluluklar 28
1.4 Din ve Dindarlık 29
1.4.1 Din 29
1.4.2 Dindarlık 31
1.4.3 Dindarlığın Boyutları 32
1.4.4 Dindarlığın Ölçülmesi 34

İKİNCİ BÖLÜM

2 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1 Araştırma Modeli 36
2.2 Araştırma Grubu ve Temel Özellikleri 37
2.3 Veri Toplama Araçları 38
2.3.1 Kişisel Bilgi Formu 39
2.3.2 Dindarlık Ölçeği ve Puanlaması 39
2.3.3 Otorite Algı Ölçeği ve Puanlanması 40
2.3.4 Dini Sorumluluk Ölçeği ve Puanlanması 40
2.4 Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 BULGULAR VE YORUMLAR

3.1 Katılımcıların Otorite, Dini Sorumluluk ve Dindarlık Düzeyleri: Genel Profil 42
3.1.1 Otorite 42
3.1.2 Dini Sorumluluk 44
3.1.3 Dindarlık 46
3.2 Otorite, Dini Sorumluluk, Dindarlık ve Sosyo-Demografik Özelliklere Dair Bulgular 47
3.2.1 Cinsiyet 48
3.2.1.1 Otorite ve Cinsiyet 48
3.2.1.2 Dini Sorumluluk ve Cinsiyet 50
3.2.1.3 Dindarlık ve Cinsiyet 51
3.2.2 Yaş 52
3.2.2.1 Otorite ve Yaş 53
3.2.2.2 Dini Sorumluluk ve Yaş 54
3.2.2.3 Dindarlık ve Yaş 55
3.3 Otorite, Dini Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisine Dair Bulgular 56
3.3.1 Otorite ve Dini Sorumluluk İlişkisi 56
3.3.2 Otorite ve Dindarlık İlişkisi 58
3.3.3 Dindarlık ve Dini Sorumluluk İlişkisi 60
SONUÇ VE ÖNERİLER 63

KAYNAKÇA **69**
EKLER **78**
EK-1: Kişisel Bilgi Formu 78
Ek-2: Dindarlık Ölçeği 79
EK-3: Otorite Algı Ölçeği 80
Ek-4: Dini Sorumluluk Ölçeği 81

KISALTMALAR

Akt.	Aktaran
ANOVA	Analyses of Varience
bkz	Bakınız
çev.	Çeviren
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
drl	Derleyen
Ed.	Editör
İÜHFM.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
M	Ortalama puan
N	Katılımcı Sayısı
P	Anlamlılık Düzeyi
R	Korelasyon Katsayısı
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SD.	Standart Sapma
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dağılım 37
Tablo 2: Yaş Durumuna Göre Dağılım (Ortalama) 38
Tablo 3: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı 38
Tablo 4: Otorite algısı ve Alt Boyutlarının Genel Durumu 42
Tablo 5: Otorite Algısı Genel Profil (Alt Faktör) 43
Tablo 6: Dini sorumluluk Genel Profil (Toplam) 44
Tablo 7: Din Sorumluluk Ölçeği Madde Ortalamaları 44
Tablo 8: Dindarlık Genel Profil 46
Tablo 9: Dindarlık Ölçeği Madde Ortalamaları 47
Tablo 10: Otorite Algısı Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test) 48
Tablo 11: Dini Sorumluluk Düzeyi Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test) 50
Tablo 12: Dindarlık Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test) 51
Tablo 13: Yaş Grubuna Göre Otorite Algısı (Pearson Korelasyonundan) 53
Tablo 14: Yaş Grubuna Göre Dini Sorumluluk (Pearson Korelasyonundan) 54
Tablo 15: Yaş Grubuna Göre Dindarlık (Pearson Korelasyonundan) 55
Tablo 16: Otorite ve Dini Sorumluk Arasındaki İlişkiler 57
Tablo 17: Otorite Dindarlık İlişkisi 58
Tablo 18: Dini Sorumluluk Dindarlık İlişkisi 60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Araştırma Modeli..... 37

GİRİŞ

Gençlik dönemi kendine has özellikleri bulunan, çocukluk ile yetişkinlik dönemi arasında köprü vazifesi gören bir dönemdir. Birleşmiş Milletler'in tanımına göre genç "15-25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı evi olmayan kişidir." Sosyolojik olarak çocukluk dönemi ile gençlik dönemi arasında yer alan evre olan gençlik (Fırat, 2013, s.26), psikoloji disiplini açısından çocuk zihin ve bedeninin geride bırakılıp yetişkin zihin ve bedeninin alınmaya başladığı bir dönemi ifade etmektedir (Plotnik, 2009, s.408). Gençlik döneminin kişiye, bedensel, ruhsal ve sosyal alanlarda farklı getirileri olmakta, bu dönemde birtakım değişiklikler yaşanmaktadır. Kişinin gelişimindeki önemli değişimlerin bu dönemde yoğun bir şekilde ortaya çıkmasından ötürü insan yaşamının oldukça önemli bir dönemi olan ergenlik, bazı psikologlar tarafından "yeniden doğuş" olarak isimlendirilmiştir (Hökelekli, 2020, s.266). Bu hızlı gelişim ve değişimlerle birlikte gençlik dönemi fırtınalı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin bu dönemde yaşamış olduğu bedensel gelişime eşlik eden zihinsel gelişim sonucunda soyut düşünce gelişmekte, bağımsızlık duygusu önem kazanmaktadır. Soyut düşünceye bağlı olarak gelişen eleştirel tutum başta anne baba olmak üzere zamanla bütün otoritelere karşı yaygınlaşabilmektedir (Hökelekli, 2020, s.270).

Tarih boyunca gençlik ve gençler bahsedilen bu öneme binaen ilgi odağı olmuş, gençlerle ilgili problemler ebeveynleri, felsefecileri, eğitimcileri ve sosyal bilimcileri ilgilendirmiş, gençlerde ortaya çıkan değişimlerin de etkisiyle zaman zaman gençler eleştirilmiştir. Eski Yunan'da Aristo, gençlerin değişkenliğine dikkat çekmiş ve gençleri mantıksız, dürtüsel, tutkularına yenilen, eleştirileri kabul edemeyen yaratıklar olarak tanımlamıştır. Sokrates ise "Şimdiki çocuklar lüksü seviyorlar, kötü davranışları var ve otoriteyi küçümsüyorlar. Büyüklerine saygı göstermiyor ve eğitim yerine aşktan bahsetmeyi tercih ediyorlar. Çocuklar şimdilerde evlerinin hizmetkârı değil haydutları oldular." Şeklinde gençlerden bahsetmekte ve otorite ile ilgili tutumlarını tenkit etmektedir (Özbay, Öztürk, 1992, s.14). Twenge "Ben Nesli" olarak ifade ettiği dönemin gençlerinde kendi ihtiyaçlarını ilk sıraya koymaları, onaylanma ihtiyacı hissetmedikleri, başkalarına duydukları saygının kendilerine olan saygının gerisinde kaldığı ve her şeyden daha çok kendilerine odaklandıkları noktalarına dikkat çekmektedir (Twenge, 2013). Günümüz toplumuna geldiğimizde de bunlara benzer olarak gençlerin otorite kabul etmedikleri, otoriter söylemlerden hoşlanmadıkları, otoriteye saygı konusunda eksik kaldıkları, kalıplara sığmadıkları, ailelerini dikkat almadıkları noktasında serzenişlerde bulunulmakta ve gençler, din ve maneviyata daha az önem verdikleri, sorumluluk alma ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda hassas olmadıkları ile ilgili eleştirilmektedir.

Tüm bu görüşlere bakıldığında yetişkinlerin gençleri tanımlamalarının iki bin yıl öncesiyle çok da farklılık göstermediği görülmektedir. Bu çalışmada bu tanımlama ve eleştirilerden yola çıkılmış ve gençlerin otorite algılarının nasıl olduğunun, dindarlık ve dini sorumluluk düzeylerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Otorite kavramı kullanıldığı alan ve bağlama göre anlam farklılığına uğrayan ve tek bir tanımına ulaşmanın mümkün olmadığı bir kavramdır. Fakat en genel ifadesiyle otorite; yeterliliğine herkesi inandırarak bir kişinin kendine sağladığı itaat ve güven; hakimiyet ve emretme kudreti, yaptırım koyma ve kullanma gücüdür. TDK otorite kavramını yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, velayet, siyasi veya idari güç, Çalışmalarıyla kendini kabul ettirmiş, başarılı kimse şeklinde tanımlanmaktadır. Otorite algısı ise bireyin otorite figürlerini (aile, öğretmen, dini lider, devlet otoritesi vb) nasıl algıladığına, onların meşruluğuna, güvenilirliğine ne ölçüde inandığına dair bilişsel, duygusal ve davranışsal değerlendirmeleridir (Odabaşı, 2020). Bireyin otorite algısı, otoriteye karşı tutumuyla, kişilik gelişimi, özerklik ve sorumluluk bilinciyle doğrudan bağlantılı olan bir kavram olması açısından oldukça önemlidir.

Din insan hayatını pek çok yönüyle etkileyen, tutum ve davranışları üzerinde etkili olan çok boyutlu bir kavramdır. "Dinin insan hayatına nüfuz derecesi" olarak tanımlanan (Tekin, 2004, s.53) dindarlık, bireysel ve toplumsal hayatta, bireyin tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır. Kişinin otorite algısı da dindarlık düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Neredeyse bütün dinlerde bireyin yerine getirmesi beklenilen sorumluluklar vardır. İslam dininde de akıllı ve ergin her birey mükellef kabul edilmekte (Sinanoğlu, 2011, s. 385) ve Allah'a, kendine, topluma ve çevresine karşı yapması gereken sorumluluklar yüklenmektedir (İpek, 2013, s. 440). Bireyin otoriteye yaklaşımı dini sorumluluklarına karşı tutumu üzerinde etkili olmaktadır.

Din ve dindarlık gibi değişkenlerle bireyin inanç, tutum ve davranışları arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda çalışma yer almasına karşın otorite ile din ve dindarlık ilişkisini inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır. Konuya dair Türkiye dışında araştırma yapan isimlerden Burge (2018), din, psikoloji ve siyaset üçgeninde konuyu ele almıştır. Froese, Mencken (2009) dini otorite ile siyasal otorite arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmalarda otorite daha çok siyasal ve kurumsal bir olgu olarak ele alınmıştır. Psikoloji ve sosyal psikoloji literatüründe otorite ve özellikle ebeveyn otoritesi ile ilgili temel çalışmalar yer almaktadır (Fromm, 1941; Milgram, 1974; Smetana, 1988; Darling, 2007). Ülkemizde otorite konusu, otorite türleri, otoritenin fonksiyonları, otoritenin etkisi, otorite ve liderlik, otorite ve reklamlar, tıpta otorite, otoriter kişilik, siyasi açıdan otorite gibi pek çok faklı şekillerde çalışılmıştır (Onat, 2012; Yiğiteceoğlu, 2013; Halidi, 2015; Aydın, 2021). Otorite konusunda teolojik bağlamda da çalışmalar yer almaktadır (Macit, 2003; Çınar, 2006, Gümüşay, 2023). Bu çalışmaların otorite olgusunu

dönemsel farklılıklar üzerinden analiz eden veya dini otorite konusunu inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Gençler ve otorite ile ilgili literatürde birkaç çalışma yer alsa da bu çalışmalar daha çok gençlerin otorite kabul edilecek kişide aradıkları özellikleri ortaya koymayı amaçlayan ve itaat ve liderlik ile bağlantılı olarak konuyu ele alan çalışmalardır (Pazarbaş, 2012; Odabaşı, 2021). Gençlerin otorite algısı ile din ilişkisini inceleyen çalışmalardan biri Odabaşı'nın (2020) sosyoloji alanındaki çalışmasıdır. Odabaşı mülakat yöntemi ile gençlerin otorite algılarını ve din ile ilgili tutum ve davranışlarını üniversite gençleri örnekleminde araştırmıştır.

1.1 Araştırmanın Konusu ve Problemleri

Bu çalışmanın ana konusunu gençlerin otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri oluşturmaktadır. Ayrıca otorite algısı ile demografik özellikler, dini sorumluluk ile demografik özellikler ve dindarlık ile demografik özellikler arasındaki ilişkinin tespit ve tahlil edilmesi de bu araştırmanın konusuna girmektedir.

Gençlik dönemi çalışma alanı olarak oldukça geniş bir dönemi kapsamaktadır. Gençlik döneminin hem çocukluk ile yetişkinlik arasında köprü görevi görmesi hasebiyle önemli bir etkiye sahip olması hem de birtakım değişiklikler ve problemleri beraberinde getirmesi bu dönemin çalışma alanını oldukça genişletmektedir. Aynı şekilde otorite konusu da farklı açılardan ele alınabilecek geniş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu çalışma gençlerin otorite algısı üzerine bir araştırma olarak bu iki geniş konuyu Din Psikolojisi alanına katkı sağlamak amacıyla birleştirmektedir. Geniş bir çalışma alanına sahip olan bu konunun sınırları gençlik dönemiyle birlikte ele alınabilecek konulardan biri olan otorite konusunu ele almayı amaçlayarak çizilmiştir. Böylece sadece bir araştırmanın konusu olamayacak kadar karmaşık olan bu konu bu şekilde sınırlandırılmıştır.

Gençlik dönemi beraberinde getirmiş olduğu ruhsal, bedensel ve sosyal farklılıklarla birlikte kişinin hayatında önemli bir dönem olarak kendini göstermektedir. Bu farklılıklar beraberinde birtakım problemleri de getirmektedir. Yine bununla birlikte çocukluktan yetişkinliğe adımını atmaya başlayan gençlerin hem yaşam tarzları ile ilgili konularda hem de algılarında birtakım değişiklikler de ortaya çıkmaktadır. Gençlik döneminin genel durumunun yanında günümüz gençlerini düşündüğümüzde toplumumuzun onlar ile ilgili bazı konularda şikayetçi oldukları durumları görmezden gelmek mümkün değildir. Toplumumuzda özellikle son yıllarda gençlerin saygı duygusunu yitirdikleri, otorite kabul etmedikleri, otoriter söylemlerden kaçındıkları, değerler konusunda duyarsızlaştıkları yönünde eleştiriler giderek artmaktadır. Bu bağlamda gençlerin otorite ilişkin algılarını ortaya koymak araştırmanın kapsamında yer almaktadır.

Bireyin sahip olduğu otorite algısı kişilik gelişimi ve sorumluluk bilinci ile doğrudan bağlantılıdır. Yine bireyin dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri otorite algısı üzerinde farklılık ortaya çıkarmaktadır. Gençlerin otorite algısının incelendiği ve "otorite algısı ile dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?" sorusunun temel problem olarak kabul edildiği araştırmada ayrıca şu sorulara da cevap aranacaktır.

a. Gençlerin otorite algı düzeyleri nasıldır?

b. Cinsiyet ile otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?

c. Yaş değişkeni ile otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyi arasında ilişki var mıdır?

Araştırma konusunun gençlerle ilgili olmasından ötürü araştırma için 18- 30 yaş arası gençler seçilmiştir. Kolay ulaşılabilir olması için araştırma çevrimiçi anket formları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı gençlerin otorite algıları ile dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi din psikolojik açıdan incelemektir. Bunun yanında yaş ve cinsiyet ile otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amaçlanmaktadır.

Gençlik dönemi bireyin kimlik arayışı içinde olduğu, kişilik gelişimi açısından oldukça önemli bir dönemdir. Bireyin otorite algısı ise hem kişilik gelişimi hem de sorumluluk bilinci üzerinde etkili bir olgu olma özelliğine sahiptir. Din ise insanın kendisiyle, kutsalla ve çevresiyle ilişkilerini düzenleyen bütüncül bir sistemdir (Ayten, 2014, s. 1). Otorite ile ilgili reklamcılık, halkla ilişkiler, siyaset ve ilahiyat alanında çalışma yer almaktadır (Macit, 2003; Çınar, 2006; Halidi, 2015; Arslan, 2018; Aydın, 2021; Gümüşay, 2023). Din Psikolojisi alanında daha önce yapılmış bir çalışma yer almamaktadır. Fakat gençlik dönemi özelinde yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır (Onat, 2012; Pazarbaş, 2012; Odabaşı, 2021). Literatürde konu ile ilgili Onat'ın (2012) "Gençlerin Otorite Algısı ile Otorite Figürü Yer Alan Reklamlara Yönelik Tutumu Arasındaki İlişki" başlıklı çalışması gençlerin otorite algısını daha çok kabul düzeyleri üzerinden ele almıştır ve çalışma halkla ilişkiler alanında yazıldığı için alana bu yönde bir katkı sağlamıştır. Pazarbaş'ın (2012) "Liderlik ve Otorite: Lise Öğrencilerinin Liderlik ve Otorite Algısı Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışması otorite türleri, otoritenin fonksiyonları, otorite ile ilgili pek çok kavramı ele almasıyla birlikte çalışma daha çok otorite kabul edilecek kişide aranan özellikler açısından yapılan bir araştırma özelliği göstermektedir. Her iki çalışma da halkla ilişkiler alanında olmasından ötürü dindarlık ve dini değerler ile ilgili çalışmalarında bir bölüme yer vermemişlerdir. Odabaşı (2020) "Üniversite Gençliğinin Otorite Algısı ve Din" başlıklı çalışmasında konuyu sosyolojik açıdan ele almıştır. Konunun psikolojik yönünün de bulunması psikoloji alanında

çalışmaların gerekliliğini; gençlerin tutum ve davranışlarında etkili olan din olgusu ise din psikolojisi çalışmalarının önemini artırmaktadır. Yapılan çalışmalarda otorite ile ilgili farklı ölçekler kullanılmıştır. Fakat bu ölçekler daha çok gençliğin otorite tanımlarına yönelik ölçeklerdir. Onat'ın (2012), çalışmasında kullandığı ve bu tezde de kullanılan "Otorite Algı Ölçeği" ise bu çalışmanın amaçladığı sonuçlara uygun olmakla birlikte Onat'ın çalışması otorite konusunu reklamların etkisi bağlamında ele aldığı için içerik ve amaç bakımından bu çalışmayla farklılık göstermektedir.

Konu ile ilgili birkaç çalışma dışında araştırmaya rastlanılmaması konuya dair çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle mevcut çalışma gençlerin otorite algısını dini sorumluluk ve dindarlık bağlamında din psikolojik açıdan ele alan ilk çalışmadır. Ayrıca çalışmanın daha sonra ilgili konuda çalışma yapacak araştırmacılar için yol gösterici olması beklenmektedir.

1.3 Hipotezler

Otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkileri ele alan bu araştırma için 3 temel hipotez geliştirilmiştir. Bu hipotezler şunlardır:

H1: Otorite algısı ile dini sorumluluk arasında pozitif ve istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Otorite algısı ile dindarlık arasında pozitif ve istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Dini sorumluluk ile dindarlık arasında pozitif ve istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Söz konusu üç ana değişkenin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği de araştırmada incelenmiştir.

1.3.1 Otorite Algısı ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler

H4: Cinsiyet ile otorite algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4a: Kadınlar erkeklere kıyasla daha olumlu bir otorite algısına sahiptir.

H5: Yaş ile otorite algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5a: Yaş arttıkça otorite algı düzeyi azalacaktır.

1.3.2 Dini Sorumluluk ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler

H6: Cinsiyet ile dini sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6a: Kadınların dini sorumluluk düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir.

H7: Yaş ile dini sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H7a: Yaş arttıkça dini sorumluluk düzeyi artacaktır.

1.3.3 Dindarlık ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler

H8: Cinsiyet ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H8a: Kadınların dindarlık düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir.

H9: Yaş ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H9a: Yaş arttıkça dindarlık artacaktır.

1.4 Varsayımlar ve Sınırlılıklar

1.4.1 Varsayımlar

Yapılan araştırmada otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık arasında ilişki ve etkileşim olduğu varsayılmaktadır.

Araştırma grubunu oluşturan 390 katılımcının anket sorularına samimi ve dürüst yanıtlar verdiği varsayılmaktadır.

Örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılan Otorite Algı Ölçeği, Dini Sorumluluk Ölçeği ve Dindarlık Ölçeğinin gerekli verileri ölçmek için geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir.

1.4.2 Sınırlılıklar

Otorite, konusu itibari ile çok geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Ancak bu tezde sadece, dini sorumluluk ve dindarlık ilişkisi bağlamında din psikolojik açıdan ele alınmıştır. Konu bu alanda ilk defa çalışıldığı için genel anlamda belirli çerçeve oluşturulamaması tezin sınırlılıklarındandır.

Araştırma, belirli tarihler arasında toplanan verilere dayanmaktadır ve yapıldığı zamanla sınırlıdır. Bu süreçteki toplumsal, ekonomik ve politik koşulların bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerde katılımcıların kendi beyanıyla veri toplandığı için yanlılık riski bulunmaktadır.

Dindarlık olgusu oldukça fazla boyutta etkisini göstermektedir. Kullanılan dindarlık ölçeğinde dindarlığın sadece ibadet ve etki boyutları ölçülmektedir.

Araştırma, kullanılan kaynaklarla sınırlıdır.

Araştırma grubu 18-30 yaş arası 390 kişi ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Gençlik

1.1.1 Gençlik Kavramı

Gençlik literatürde çokça çalışılmış, farklı açılardan çok kez ele alınmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlik dönemi bireyin farklı açılardan hızlı bir değişim ve gelişim seyrettiği bir dönem olması açısından oldukça önemlidir. İnsan hayatının önemli bir evresi olan gençlik dönemi bu öneme binaen psikoloji, sosyoloji, eğitim gibi farklı disiplinlerin araştırma alanına girmiş ve değişik açılardan incelenmiştir.

Birleşmiş Milletler'in tanımına göre genç "15-25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı evi olmayan kişidir." Yörükoğlu (2000, s.13), gençliği "Çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, ergenlikle başlayıp büyümenin durmasına kadar devam eden 12-21 yaş aralığını kapsayan gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemi" olarak tanımlamaktadır. Öztürk ve Özbay (1992, s. 11-12) ise konu ile ilgili çalışmalarında gençlik kavramının herkes için farklı şekillerde tanımlanmasının yanında hepsinde bazı ortak hususların olduğuna değinmiş ve bu ortak hususlardan hareketle gençlik dönemini "Bireyin biyolojik ve duygusal süreçlerindeki değişikliklerle başlayan, cinsel ve psikososyal olgunluğa doğru gelişmesi ile sürerek bireyin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı, belirlenmemiş bir zamanda sona eren kronolojik bir dönemdir" şeklinde tanımlamıştır .

Psikoloji disiplini açısından gençlik dönemi çocuk zihin ve bedeninin geride bırakılıp yetişkin zihin ve bedeninin alınmaya başladığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu geçiş birey açısından da aile açısından da heyecanlı ve kaygılı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlik döneminin önemli olaylarından biri olan buluğ çağının başlangıcıyla birlikte hem fırtınalı ve karmaşık hem de duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimin artış gösterdiği bir dönem başlamaktadır. (Plotnik, 2009, s. 408-410).

Sosyolojik olarak gençlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan evredir. Sosyoloji alanında çalışma yapan isimler özellikle batı toplumlarında "gençlik" olarak ifade edilen dönemin uzadığına dikkat çekmişlerdir. Sosyologlara göre yetişkin yaşama geçişin üç önemli adımı olan aileden ayrılma, çalışma hayatının başlaması ve evliliğin günümüz gençlerinde daha fazla zaman alıp daha geç gerçekleşmesi nedeniyle gençlik döneminin de daha uzun yılları kapsadığı kabulü gündeme gelmiştir.

Bu uzayan dönem genç-yetişkin ya da ergen-yetişkin kavramları ile ifade edilmektedir (Fırat, 2013, s. 26). Türkiye özelinde bakıldığında da Fırat, büyük şehirlerdeki orta sınıf kökenli gençlerin evliliği daha geç yaşlarda tercih ettiklerini ve hayata daha geç atıldıklarını ifade etmektedir (Fırat, 2012)

Gençlik tek bir açıdan tanımlanması mümkün olmayan toplumsal bir olgudur. Gençlik olgusunun kapsamı, gençlerin görev ve sorumlulukları cinsiyete, topluma ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Gençlik dönemi ile ilgili yapılan yaşa göre sınıflamalar da bu açıdan değişik alanlardaki çok sayıda çalışmada birbirinden farklı olarak ele alınmıştır. (Lüküslü, Yücel, 2013, s. 10)

Lüküslü (2009, s. 127) gençlik sosyolojisinde gençlik üzerine üç farklı bakış açısı olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, Öncülüğünü Herbert Marcuse'ün yaptığı gençliği homojen bir yapı olarak kabul eden bakış açısı, ikincisi Pierre Bourdieu'nün "Gençlik sadece bir kelimedir," diyerek gençliğin homojen bir grup olmadığını ve sosyal statüye göre farklı gençliklerin olduğunu vurgulayan yaklaşım ve sonuncusu François Dubet'nin savunduğu gençlerin, her ne kadar ait oldukları sosyal kategoriye göre farklılık gösterseler de aynı dönemde doğmuş olmak, benzer şeyleri yaşamış olmak, vs. gibi bazı ortak noktalarda buluştuklarına dair yaklaşımdır. Lüküslü de yapmış olduğu araştırma sonucunda gençlerin benzer hayaller ve ideallere sahip olduğu sonucuna ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Psikologlar da insan hayatını belli psikolojik ve fizyolojik özelliklerin ağır bastığı dönemlerden yola çıkarak evrelere ayırmışlardır ki gençlik dönemi de bunlardan biridir. Bu evrelerin her birinde öne çıkan belli gelişim özellikleri vardır. Fakat bu evrelerin kesin bir yaş aralığı ile sınırlandırmak mümkün değildir (Peker, 2014, s. 165).

Gençlik döneminin hangi yaşları kapsadığına dair genel bir kabule ulaşılamamaktadır. Gençlik dönemi ile ilgili dönemsel bir yaş sınırlaması yapmaktan ziyade başlangıcının ergenlik gibi biyolojik sebeplerin, sonunun ise bireyin ekonomik bağımsızlığını kazanması, hayata atılması gibi sosyal faktörlerin belirlediğini söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Özbay, Öztürk, 1996, s. 12). Türkiye'de gençlik konulu makaleleri inceleyen İnce, Balıkçı, Algül (2024, s. 53), yapılan çalışmalarda gençlik dönemi için farklı yaş aralıklarının kullanıldığını belirtmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde gençlik dönemi için en erken başlangıç yaşı olarak 12, en son bitiş yaşı olarak da 29 yaşın yer aldığı ifade edilmektedir. Bu yaş aralığı Erikson'un psikososyal gelişim evrelerinden kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası ve yakınlığa karşı yalnızlık evrelerine karşılık gelmektedir. 12-20 yaş aralığı olarak ergenlik dönemine denk gelen kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası evresinde ergenden artık yetişkinlerde olduğu gibi amaca yönelik, sorumlu ve planlı hareket etmesi beklenir. Bunu başarabilen ergen sağlıklı bir kimlik duygusu geliştirir. Fakat eğer bu durumu başaramazsa rol karmaşası yaşar. Sonraki evre yakınlığa karşı yalnızlıktır. Bu dönem artık gencin yakın ilişkiler geliştirdiği, sevgiye dayalı ve anlamlı bağlar kurduğu yani yakınlık yaşadığı dönemdir. Genç birey bu evrenin problemini çözemezse derin bir yalnızlık duygusu hissedebilir (Plotnik, 2009, s. 417). Erikson'un kuramına göre

ergenlik döneminin en önemli noktalarından biri “ben kimim?” sorusunu cevaplayabilmektir. Bu soruya sağlam bir cevap bulabilen genç kendi kimliğini de sağlam bir şekilde oluşturabilmektedir (Özbay, Öztürk, 1996, s. 17). Genç, ergenlikte bir önceki evrelerde kazanmış olduğu özellikleri bir bütün haline getirerek kendi kimliğini oluşturmaya çalışır ve sonraki evrede sağlıklı ilişkiler kurup çevresindekilerle psikolojik yakınlık kurabilmesi ancak kendisi için doğru bir kimlik oluşturabildiğinde mümkün olmaktadır (Miller, 2017, s.216-217). Bu yaş aralığı Freud’un psikoseksüel gelişim dönemlerinden genital aşamaya tekabül eder. Bu aşamada bireyden olgun cinsel ilişkiler geliştirmesi beklenir. Yine ifade edilen bu dönem Piaget‘nin bilişsel gelişim aşamalarından formal işlemsel aşamaya karşılık gelmektedir. Birey bu dönemde soyut zihinsel işlemleri kullanarak problemlere sistematik bir yaklaşım sergileyebilir, soyut kavramları kullanabilir (Cüceloğlu, 2006, s. 337). Havighurst’un kişilik kuramına göre ise bu yaşların ergenlik ve erken yetişkinlik dönemini kapsadığını söylenebilir. Havighurst yaşamın bu belirlenen gelişim dönemlerinin her birinde yerine getirilmesi gereken gelişim görevleri olduğunu söyler. Ergenlikte gencin duygusal ve zihinsel olarak geliştiğini, erkeksi ya da kadınsı toplumsal rolleri aldığını, duygusal bağımsızlığını kazandığını, mesleğe ve evliliğe hazırlandığını ifade eder. Erken yetişkinlikte ise birey mesleğini seçer, evlenir, vatandaşlık görevlerini üstlenip toplumsal ilişkiler kurar (Çok, 1993, s. 658). Gençliği ifade eden yaş aralığının uzamış olduğu kabulüyle birlikte belirlenen yaş aralığı bazı kuramlarda iki evreye karşılık gelmiştir (İnce, Balıkçı, Algül, 2024, s. 54).

Gençlik ile ilgili literatürde İslami perspektifle yapılan çalışmalar yer almakta, Kur’an’da gençlik kavramının nasıl ele alındığına ve gençlerin özelliklerine dair çalışmalar bulunmaktadır (Ay, 2001; Gündüz, 2002; Güler, 2020). Kur’an’da gelişim psikolojisinde yer aldığı şekliyle, yaş aralıkları belirlenmiş bir genç ya da gençlik tanımına ulaşmak mümkün değildir. Fakat Kur’an da genç olarak nitelendirilen kişilerin özelliklerinden yola çıkılarak bir gençlik tablosu ortaya koyulabilmektedir. Kur’an’da gençlerin özellikleri olarak; kıskançlık (Maide Suresi/27, Yusuf Suresi/9), soyut düşünme, akli muhakeme ve dini şuurun uyanması (En’am Suresi/ 76-79), Kehf Suresi/15), cesaret (Enbiya Suresi/58, Yunus Suresi/83), öğrenme merakı (Kehf Suresi/65-68), iffet ve haya (Yusuf Suresi/24), doğruluk, sadakat ve adalet (Yusuf Suresi/51-52, Kasas Suresi/27) gibi özelliklerinden bahsedilmektedir (Gündüz, 2002, s. 132-150).

Gelişim Psikolojisi insan hayatını belli dönemlere ayırarak incelemektedir. Bu gelişim evrelerinin her birinde o döneme ait öne çıkan fizyolojik ve psikolojik özellikler bulunmaktadır. Gençlik dönemi bireyin hızlı bir gelişim ve ilerleme gösterdiği aşamadır (Peker, 2014, s. 165). İnsan gençlik dönemiyle birlikte önemli fizyolojik ve psikolojik özellikler kazanmaktadır. Bu özellikleri bilmek, gençlerle ilişki içinde olan, onlarla iletişim kuran; aile, eğitimciler ve sosyal bilimciler açısından büyük öneme sahiptir.

1.1.2 Gençlik Dönemi Genel Özellikleri

Gençlik ve ergenlik kavram olarak aynı şeyi ifade etmektedir ve pek çalışmada birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ergenlik için genel olarak 12-13 yaş ile 19-20 yaş aralığı kabul edilmektedir. Ergenlik biyolojik olarak büluğa erme ile başlamaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalardan yola çıkılarak ergenliğin kızlarda en erken 10, en geç 18; erkeklerde ise en erken 9 en geç 19 yaşlarında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hökelekli, 2020, s. 265). Fakat genetik sebepler, iklim, beslenme, kültürel değerler gibi sebeplerden ötürü ergenlik döneminin kaç yaşında başlayacağı, ne zaman biteceği, bu dönemde ne gibi sorunlarla karşılaşacağı ve bunları nasıl çözeceği kişiden kişiye değişiklik göstermektedir (Sayar, Dinç, 2008, s. 123).

Sayar, Dinç (2008, s. 123), ergenlik dönemini 3 bölümde ele almaktadır. Bunlar; kızlarda ortalama 11-13, erkeklerde 13-15 yaşlarını içine alan buluğ, 13-15 yaşlarından 17 yaşa kadar olan orta dönem ve 20'li yaşlara kadar olan son dönemdir.

Gençliğin ilk aşaması büluğa giriş ile başlamaktadır. Bu dönem hızlı büyüme ve gelişimin etkili olduğu, cinsel özelliklerin kendini göstermeye başladığı 2-3 yıllık bir süreci kapsar ve ilk gençlik dönemi olarak isimlendirilir (Yörükoğlu, 2000, s. 33). Ergenlik dönemi biyolojik gelişimin çok hızlı olduğu ve bedensel farklılaşmanın ortaya çıktığı bir dönemdir. Boyun hızlı bir şekilde uzaması, erkeklerde sesin değişip kalınlaşması, kızlarda bazı hormonel değişimlerle birlikte kadın görüntüsünün oluşmaya başlaması önemli biyolojik gelişmelerdir (Yörükoğlu, 2000, s. 34) ve bu dönemde cinsiyet özellikleri iyice belirginleşir (Sayar, Dinç, 2008, s. 124). Ergenlik dönemindeki bu biyolojik gelişmeler bu dönemde ortaya çıkacak olan psikolojik ve sosyal değişimlerin başlangıcı olması yönüyle oldukça önemlidir (Özbay, Öztürk, 1996, s. 24).

Biyolojik ve psikolojik açıdan hızlı bir değişim gösteren gencin bu değişim davranışlarına da yansımaktadır. Genç bu dönemde duygusal bir karmaşa yaşamakta (Peker, 2014, s. 170), sebepsiz öfke patlamaları, ağlama krizleri ve sinirlilik görülebilmektedir (Sayar, Dinç, 2008, s. 124.). Yine bu dönemde genç kimsenin kendisini anlamayacağını düşünür (Peker, 2014, s.170) ve yaşadığı yoğun duygulardan ve gerilimden dolayı anne babayla olan çatışmalar bu dönemde artar. Bu durum ergenliğin bir fırtına ve gerilim dönemi olarak görülmesine sebep olmaktadır (Plotnik, 2009, s. 410). Ergenlik dönemi sosyal ve duygusal gelişimde en önemli iki nokta özdeşleşme ve arkadaşlık ilişkileridir. Ergenlik döneminde genç kendi benliğini bulma ve oluşturma çabası içine girmektedir ve kendine özgü bir dünya kurmak isteyen genç için arkadaşları güvenilir bir dayanak olmaktadır (Cüceloğlu, 2006, s. 359-360).

Ergenlik dönemi bilişsel gelişim açısından da oldukça önemli bir dönemdir. Bilişsel gelişim kişinin genetik ve öğrenilmiş faktörlerin etkileşimi ve etkisi ile nasıl algıladığı, düşündüğü ve dünya hakkında nasıl bir anlayış kazandığını tanımlar (Plotnik, 2009, s. 410). Ergenlik dönemiyle birlikte genç

yetişkinlere özgü olan düşünme yetilerini kazanmaya başlar. Ergen bu dönemde sadece olgularla yetinmez, olasılıkları da hesaplar ve sadece görünen gerçekliğe bağlı kalmaz (Özbay, Öztürk, 1996, s. 69), muhakeme yeteneği gelişir, genellemelere gidebilir (Yörükoğlu, 2000, s. 49). Piaget'in bilişsel gelişim teorisine göre ergenlik dönemi ve sonrası formel işlemler dönemi olarak isimlendirilir. O'na göre bu dönemde artık zihinsel işlevler somut nesnelerle sınırlı değildir, birey artık mantıksal, soyut ve varsayımsal düşünebilir hale gelmiştir (Miller, 2017, s. 88). Çocuklar tümevarım akıl yürütme yöntemini kullanırken ergenlikle birlikte tümdengelim akıl yürütme varlığını göstermektedir (Cüceloğlu, 2006, s. 352). Bu dönemde bilgiye düşkün olan genç koşulsuz bir kabul yerine, sorgulamacı bir tavır takınır ve olayları akılla kavramaya çalışır (Bilgin, 1991, s. 74). Ergenlik dönemi gençlerinde ben merkeziyetçi düşünme ve idealistlik öne çıkmaktadır fakat ben merkezcilik ergenliğin ilerleyen aşamalarında azalma eğilimi gösterir (Küçükkaragöz, 2003, s. 93). Gençlik dönemi benmerkezci düşünme çocukluk döneminkinden daha farklıdır. Birden fazla düşünceyi aynı anda değerlendirebilen genç aynı zamanda toplumda gerçekte olduğundan daha fazla dikkatleri üzerine çektiğini düşünür. Çoğu ergen ilgiyi ve dikkatleri üzerinde çekmekten hoşlanır (Çok, 1993, s. 653).

Ergenlik döneminde soyut düşünme yetisi gelişen gencin ahlaki olaylara bakış açısı da değişmektedir. Artık soyut düşünebilen ergen, olaylara sadece doğru ve yanlış olarak bakmaz, eylemi gerçekleştirenin niyeti olayla ilgili yargıda bulunmasında etkili olur (Yörükoğlu, 2000, s. 52). Kohlberg, toplamda üç düzey ve altı aşamadan oluşan ahlaki düşüncenin gelişim teorisini ortaya koymuştur. Kolhberg'e göre kişi bu evrelerden sırayla geçmektedir fakat her birey en üst evreye ulaşamamaktadır ve ergenlik dönemindeki bireyler ise daha çok sosyal onaylama olarak isimlendirdiği 2.düzeyde yer almaktadır (Plotnik, 2009, s. 412).

Gençliğin orta döneminde fiziksel gelişim hızlı bir şekilde devam etmektedir. Fakat bu dönemde ilk gençlik dönemine nazaran genç bedenindeki değişikliklere uyum sağlamıştır. Cinsiyet rollerinden kaynaklanan karmaşa da azalmaktadır. Bireyde bu dönemde bağımsızlık duygusu önem kazanmaya başlar. Bu durum anne babadan uzaklaşıp arkadaş gruplarına yönelmeye sebep olabilir. Bu dönemde arkadaş çevresi önem kazanmıştır. Hem aileden bağımsız olmayı isteyen hem de onların verdiği sevgi ve güvene hala ihtiyaç duyan genç karmaşık duygular yaşamaktadır (Sayar, Dinç, 2008, s. 124). Anne babası tarafından anlaşılamadığını düşünen, büyüklerin tavsiye ve eleştirilerinden sıkılan genç onun gibi düşünen ve ona benzeyen yaşıtlarına yönelmektedir (Yörükoğlu, 2000, s. 69). Bu dönemde kimlik arayışı içinde olan genç hem kendisi için rol modeller belirlemekte ve kendini onlarla özdeşleştirmekte hem de onlardan farklı olan yönlerini keşfetmektedir. Bu arayış bazı gençlerde daha sakin bazılarında daha karmaşık geçmekle birlikte her genç bu kimlik arayışı için bir mücadele vermektedir (Gündüz, 2020, s. 1097). Eğlence isteği ile sorumluluk bilinci arasında karmaşa yaşayan gencin bu dönemde akademik başarısı olumsuz seyredebilir (Sayar, Dinç, 2008, s. 124).

Gençliğin son dönemi genç bireyin daha dengeli davrandığı, olgunlaştığı, yetişkinlerle ilişkisinin düzelmeye başladığı ve ergenliğin başlarında benimsediği duygusal tutumun aksine daha mantıklı davrandığı, problemlerine gerçekçi çözümler bulduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Peker, 2014, s. 174). Önceki dönemlere göre daha kararlı olan genç artık kendisini, ilgi alanlarını daha iyi tanımış olmaktadır. Bu dönemde genç iş kaygısı ve meslek seçimi ile karşı karşıya kalmaktadır. Fakat artık bu kaygılarla baş edebilecek bir olgunluktadır. Bu dönemde gencin toplumsal konularla ilgili ilgisi artmaktadır ve varoluşla ilgili sorulara cevap aramaya çalışmaktadır. Bütün bu gelişmelerde birlikte genç benliğini oluşturma noktasında ilerledikçe ergenliğin sancılı süreçleri de son bulmaktadır ve böylece yetişkinliğe adım atmaktadır (Sayar, Dinç, 2008, s. 124)

1.1.3 Gençlik Dönemi Dini Gelişim

Gençlik döneminin biyolojik olarak büluğa girmekle birlikte başladığı kabul edilmektedir. Kişinin gelişimindeki önemli değişimlerin bu dönemde yoğun bir şekilde ortaya çıkmasından ötürü insan yaşamının oldukça önemli bir dönemi olan ergenlik, bazı psikologlar tarafından "yeniden doğuş" olarak isimlendirilmiştir. Büluğa erme dini açıdan da oldukça önemlidir. Dinde mükellefiyet ergenlik dönemiyle birlikte başlar ve büluğ dinde sorumluluğun başlangıç noktası olarak kabul edilir. Ergenliğe girmiş olan birey artık dinde yetişkin olarak kabul edilmektedir ve eylemlerinden sorumludur (Hökelekli, 2020, s. 266).

Bireyin ergenlikle birlikte yaşadığı fiziksel, bilişsel ve sosyal değişimlerinin sonucu olarak dini inanç ve tutumlarında da birtakım değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Gençte ortaya çıkan bireyselleşme ve farklılaşma onun dini inanç, tutum ve davranışlarında da değişikliğe sebep olmaktadır. Bu dönemde genç, bundan sonraki yaşamını büyük boyutta etkileyecek bir dünya görüşü sunacak olan inanç ve tutumları reddetme veya benimseme açısından bir karar aşamasında bulunmaktadır. Bu dönemdeki gelişmelerin sonucu olarak gençteki dini gelişim; dini şuurun uyanışı, dini sorgulama ve şüphe, dini tutum ve davranışlarda karar şeklinde kategorize edilebilir (Bayyiğit, 1989, s. 38-45).

Dini Şuurun Uyanışı: İlk gençlik dönemi olarak isimlendirilen 12-13 yaşları din psikolojisinde "dini uyanış ve gelişim" yaşları olarak ifade edilmektedir (Karaca, 2020, s. 170). Hızlı bir zihinsel gelişimin olduğu dönem olan ergenlik dönemiyle birlikte ergende bağımsız düşünme başlamaktadır. Bedensel gelişimin yanında zihinsel olarak da önemli bir gelişim gösteren ergen, zekanın gelişmesi ve akıl yürütme becerisinin ilerlemesiyle birlikte dini inançlar üzerinde de düşünmeye yönelir (Peker, 2014, s. 172.). Soyut düşünme kabiliyetinin başladığı ergenlik dönemiyle birlikte genç dini ve metafizik konular hakkında düşünür. Ergenlikle birlikte ortaya çıkan bilişsel ve duygusal gelişim dini şuurun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Gencin yaşadığı ruhsal karışıklık ve duygusal iniş çıkışlarla birlikte çocukluk döneminde var olan fakat ifade edilmeyen duygular açık şuur seviyesine çıkmaktadır

(Hökelekli, 2020, s. 267-269). Bu dönemde genç oldukça hassas bir yapıdadır ve bu hassasiyet bazı ruhsal karmaşaların yaşanmasına sebep olmaktadır.

Ergenlik bunalımının zirve yaptığı dönemden önceki 1-2 yıllık süreç bir nevi saadet dönemidir ve gencin bu dönemde dine karşı ilgisi oldukça yüksektir. İbadetleri yerine getirme, camiye gitme, cemaate katılma, helal haram, günah sevap konularına karşı duyarlılığında belirgin bir artış gözlemlenir (Hökelekli, 2020, s. 267-269.) Genç bu dönemde insana benzeyen bir Allah tasvirinden uzaklaşarak soyut düşünceyle birlikte tek ve eşsiz, her şeyin yaratıcısı, canlı ve ölümsüz bir Allah düşüncesine sahip olur (Peker, 2014, s. 171).

Dini Şüphe ve Çatışmalar: Ergenlik bir yönüyle dini uyanış ve dine dönüşün yaşandığı bir dönemken diğer yandan dini şüphe ve tereddütlerin zirve yaptığı bir dönem olma özelliğine sahiptir (Bahadır, 2010, s. 14). Ergenlik dönemindeki zihinsel gelişimle birlikte genç, daha önce var olan tereddütsüz kabullerini sorgulamaya başlar ve bazı konularda şüphe ortaya çıkar. Şüphe ergenlik dönemini dini gelişimin en belirgin özelliklerinden biridir (Peker, 2014, s. 172.). Geçirmiş olduğu bilişsel gelişimle birlikte gençte "bağımsızlık ve güçlülük" duyguları açığa çıkar. Bağımsızlık ihtiyacıyla birlikte eleştirel düşünce de gelişir. Genç kendisini yetişkinlerle aynı seviyede görmeye başlar ve bu durumun sonucunda anne babanın düşüncelerini eleştirme durumu ortaya çıkar. Kendini ifade etme güdüsüyle birlikte ebeveynlerle çatışmalar gündeme gelir. Ebeveynlerine karşı olan bu eleştirel tutum anne babaya saygı ve itaati emreden dine ve bütün otoritelere karşı yaygınlaşır. Bağımlılık isteği ile anne babaya karşı itaati emreden din arasında kalması gencin kararsızlık yaşamasına sebep olur (Hökelekli, 2020, s. 270). Ergenler, şüphe ve eleştirel bakış açısına sahip olmanın sonucu olarak geleneksel öğretileri daha az benimseme eğilimine sahip olabilmektedir (Karaca, 2020, s. 170).

Ergenlik dönemindeki dini şüphe ve tereddütler önce ibadet konularıyla başlamakta, sonrasında dinin içeriği ile ilgili şüphe oluşmaktadır. Gençte oluşan bu şüphe ve tereddütler zamanla onda bir suçluluk ve günahkarlık duygusu ortaya çıkarır (Peker, 2014, s. 173). Fakat gencin sahip olduğu bu şüphe inançsızlığın aksine derecesi ne olursa olsun bir imanın göstergesidir. Çünkü şüphe ancak imanın varlığında söz konusu olabilir (Bahadır, 2010, s. 14).

Hökelekli (2020, s. 272), ergenlerde dini şüphe ve tereddütlerin ortaya çıkmasına sebep olan faktörleri bağımsızlık duygusu ile birlikte her türlü otoriteye karşı çıkan isyan eğilimi ve yetişkinlere duyulan güvenin sarsılması, cinsi güdüler ve suçluluk duygusuyla birlikte nefsani isteklerle dinin ahlak anlayışı arasındaki çatışma, hayatın anlamsızlığı duygusu, yetersiz din eğitimine bağlı olarak ortaya çıkan yanlış dini sosyalleşme, dini inanç ve öğretilerle bazı günlük olaylar ve bilimsel teoriler arasındaki çelişki, dindarların ve din görevlilerinin yanlış tutum ve davranışları ve dini konularda yeterli bilgi birikimine sahip olamama ve rehbersizlik olarak ifade etmektedir.

Gençlerin birçoğu içine düştükleri şüpheyi genellikle aile bireyleri ya da kendilerine yakın gördükleri kişilerle paylaşır fakat bazılarının kimseyle paylaşamadıkları gizli şüpheleri de bulunabilmektedir. Dini şüphenin çözümü için gençler Allah'a sığınma, dua ve yardım isteme, güvendikleri kişiler ile paylaşma, dini yayınlardan ve medya araçlarından faydalanma ve kitaplardan ve teknik araçlardan yararlanma gibi yollara başvurmaktadır (Karaca, 2020, s. 174). Yapılan araştırmalarda ergenlik dönemindeki dini şüphe ve tereddütlerin 12-14 yaşlarında başlayıp 16-18 yaşlarında en yoğun haline ulaşıp, 20-21 yaşlarında bittiği tespit edilmiştir. Fakat bazı durumlarda dini şüphenin 20-30 yaşlar arasında devam ettiği de görülmüştür. 30 yaşından sonra bireyin hayatında ergenlikteki şekliyle bir dini şüphe tecrübesi saptanmamıştır (Bahadır, 2010, s. 14).

Dini İnanç ve Tutumlarda Kararlılık: Ergenliğin son döneminde ergenliğin başlarında yaşanan fırtınalı durumlar, kararsızlıklar, şüphe ve tereddütler azalır. Bilişsel ve duygusal olarak olgunluğa ulaşan gencin artık dini tutumu da netlik kazanmaya başlamıştır. Gençlerin bazıları ergenlik döneminde yaşadıkları çatışmalar sonucunda çocukluktan getirdiği dini inançlarından çok farklı bir dini kimlik oluşturabilmektedir. Gençlerin bazıları ise aileden aldıkları dini inanç ve değerli doğrudan benimser ya da çok az değişikliklerle devam ettirir (Hökelekli, 2020, s. 280). Ergenliğin sonlarına doğru genç, şüphecilikten uzaklaşmaya başlamış olsa da din konusundaki problemlerin tamamını henüz çözememiştir. Çocukluktan getirdiği bilgiler ile ergenlik dönemindeki zihinsel gelişim ve eleştirel düşünme sonucunda kazandığı bilgileri bağdaştıramayan genç ya dini tamamen reddeder ya da bazı kısımlarını alıp bazı kısımlarını reddeder. Fakat gençlerin büyük kısmı dine duyduğu ihtiyaçtan dolayı ya olduğu gibi ya da çok az değişiklikle kabul etmektedir (Peker, 2014, s. 174). Genç dine duyduğu ihtiyaçla birlikte ergenlik öncesi dönemden beri kendisi için huzur kaynağı olan dini inançlarını yeniden benimser. Benimsediği inancını hayatında da uygulamaya çalışan gençte rahatlama ve güven duygusu gelişmeye başlar ve gencin hayatında din bir nevi başa çıkma yöntemi olarak işlevini sürdürür (Karaca, 2020, s. 173). Bu huzur ve güven duygusunun oluşmasında yüce bir varlığa inanan kişilerle birlikte olma ve dinin maddi teşkilatlarıyla faaliyetleri etkili olmaktadır. Kendisiyle aynı inanca sahip olan bireylerle bir arada olması sonucunda genç yalnızlık duygusundan uzaklaşmakta, dinin cemaat anlayışı ve toplu ibadetler yalnız olmadığını hissettirerek ona güven vermektedir (Kula, 2010, s. 11).

1.2 Otorite

1.2.1 Otorite Kavramı

İnsanın toplumsal bir varlık olmasının bir sonucu olarak insanın her yerde olması otoritenin de bütün toplumsal alanlarda var olmasına neden olmuştur. Bu yüzden otorite en az iki insanın bulunduğu bütün toplumsal yapılarda karşımıza çıkmaktadır ki bunun ilk basamağı ailedir. Otoritenin bu kadar

geniş bir alanda varlık göstermesi otorite kavramın tanımını zorlaştırmaktadır. (Alagöz, Ongur, 2023, s. 113). Otorite, yasa koyucular, devlet adamları, memurlar, anne-baba, öğretmenler, uzmanlar, aydınlar, din adamları gibi pek çok farklı gruplara yüklenebilecek geniş tabanlı bir kavramdır (Bal, 2014, s. 249). Aile, eğitim, ekonomi, siyaset, hukuk ve din gibi pek çok farklı alanda var olması nedeniyle herkes tarafından kabul edilmiş tek bir tanımına ulaşmak mümkün değildir (Odabaşı, 2020, s. 190). Otoritenin cinsinin ne olduğunun belirlenememesi kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Cinsi insandır denildiğinde otorite her zaman bir insan değildir. "Otorite: Bir kişinin iki veya daha fazla fert arasındaki ilişkideki statüsüdür ... " denildiğinde otorite bir insan değil insanın ilişkideki statüsüdür. Bu açıdan otoritenin cinsini belirlemek oldukça zordur ki bu da kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır (Bocheński, 2015, s. 13).

TDK sözlükte otorite "Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü; yetke, sulta, velayet", "Siyasi veya idari güç" olarak tanımlanmıştır.

Kavramın ortaya çıktığı Batı dünyasında "authority" kelimesi ve aynı kökten gelen "author" (yaratıcı yazar), "authentic" (otantik, sahih, aslına uygun), "authorative" (otoriteye dayalı, otoriteye dayalı bir kaynaktan gelen) ve "authorize" (belli bir erkin havale veya devredilmesi) gibi kelimelerin kendi zaman ve toplumsal şartlarına has uzun ve karmaşık bir geçmişleri vardır. Bu kelimeler kullanılırken anlatılmak istenen şey, başkalarının davranış ve inancına yönelik kendine özgü bir istem türünün dayatılması ya da inkar edilmesidir. Bu şekilde kabul edildiğinde inançların, öğretilerin, kutsal metinlerin otorite içerdiği söylenebilir. Aynı şekilde insanların davranışlarını düzenlemeyi amaçlayan yasa ve yargı kararlarının da belli oranlarda otorite içerdikleri söylenebilir (Bal, 2014, s. 249).

Robert sözlüğü, otorite terimiyle ilgili olarak altı tanımlama yapmaktadır. Bunlar;

• Otorite; buyruk verme hakkı veya boyun eğdirme erkidir.

• Otorite; iktidar organları ya da otoriteyi yürüten kişilerdir.

• Otorite; kamu otoritesi ediminin (yasa) zorunlu yaptırımcı gücüdür.

• Otorite; otoriter ya da tam güvence altına alınmış davranışlardır.

• Otorite; zorlamasız, saygılı ve güvenli boyun eğmeyi kabul ettiren çekiciliktir.

• Otorite; bir konuda uzman olmaktır. Bu bir bilginin ya da uzmanın eseri de olabilir (Akt. Pazarbaş, 2012, s. 79).

Bocheński, otoriteyi "otoritenin taşıyıcısı" olarak isimlendirilen otoriteye sahip olan kişi, "otoritenin süjesi" yani taşıyıcının kendisi için zikredilen otoriteye sahip olduğu kişi ve "otoritenin alanı" arasındaki münasebeti ifade eden üç terimli üçlü bir ilişki olarak ifade etmiştir (Bocheński, 2015, s. 18).

Tarihteki farklı toplum biçimleri açısından incelendiğinde otorite algısının dayandığı kaynakların değişiklik gösterdiği görülmektedir. İtaat beklentisine dayalı geleneksel toplumlarda otorite kaynağını tanrısal güç ve bireyselliği aşan geleneksel kabullerden alır. Tanrısal yani kutsal otorite karşısında bireylerin karşıt eyleme geçme hakkı bulunmadığı gibi mutlak itaat gerekmektedir. Bunun en güzel örneği Orta Çağ Avrupası'nda kilisenin tek otorite olarak görülmesidir. Kutsal otoritede bireyin tepkisi ve değerlendirmesi söz konusu olmadığı için insan edilgen konumdadır. İnsanın etkin bir varlık olması akılcı uzlaşmaya dayanan otoritenin tanrısal otoritenin yerini almasıyla olmuştur. Aydınlanma düşüncesi Orta Çağ'ın otorite anlayışını temelden sarsmış, otoritenin meşruiyetini tanrısal olana değil insani olana dayandırmıştır. Bu insani otorite durumu modernliğin de bir parçası olarak görülmüştür ve bu yaklaşımda toplumsal hayat başta olmak üzere bütün insani etkinlikler akılcılık temelinde düzenlenmelidir. İnsanı etkin kılmayı amaçlayan bu anlayış ortaya çıkan sonuçlar açısından eleştirilere tabi tutulmuştur. Zira modernliği eleştirenler insanı özgürleştirmek yerine bir meta ya da kukla haline getirdiğini ifade etmektedir (Esgin, 2013, s. 107).

Sennett (2005, s. 26), otoritede bulunması gereken nitelikleri üstün yargılamama gücü, disiplin uygulama yeteneği, güven ve korku olarak ifade etmiştir. Günlük hayattaki kullanımına bakıldığında da otoritenin, kabul edilmiş güce, güçlü olana ya da gücü elinde bulundurana atfedilmiş bir nitelik olarak sınırlı bir anlama sahip olduğu söylenebilir (Esgin, 2013, s. 93). Fakat otoritenin güç, korku ve zorlama niteliklerinden ziyade güven ve kabule dayandığına dikkat çeken yaklaşımlar da mevcuttur. Literatürde "bir otorite" (an authority) olmak ile "otoritede" (in authority) olmak arasında ayrım yapılmaktadır. Bu ayrımı ilk gündeme getiren isim olan Friedman'a göre bir kimse iki şekilde otorite sahibi olabilir. Bunlardan "otoritede" olmak, başkalarının davranışlarını şekillendirme yetkisi veren görev veya statüye sahip olmaktır. "Bir otorite" olmak ise bir kimsenin görüşlerinin başkaları nezdinde saygıya ve inanılmaya layık görülmesidir. Bu bakış açısından yola çıkılarak otorite "ikna veya cebre başvurmak zorunda kalmadan insanların davranışlarını yönlendirebilme kapasitesi" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan hareketle otoritenin zorlama ve güçten çok güven ve kabule dayandığına dikkat çekilmiştir (Bal, 2014, s. 250)

Stanley Milgram'ın yapmış olduğu itaat deneyleri hem otorite ile ilgili bazı sorulara cevap bulmak hem de otoritenin sosyo-kültürel boyutlarını anlamak açısından önemli bilgiler içermektedir. Bu deneyler durumsal uyma davranışını ölçmeyi amaçlasa da otoriteye dair de önemli tespitleri barındırmaktadır. "İnsanlar neden itaat eder?" sorusuna cevap bulmak amacıyla yola çıkan Milgram'ın yaptığı deneylerde otoritenin muhtevasını anlamak açısından önemli olan itaat, uyma, meşruluk gibi kavramlara dair tespitlere ulaşmak mümkündür (Yükselbaba, 2017, s. 232). Sözü edilen deneyler, otoritenin itaat düşüncesi ve davranışları üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu deneyler meşru kabul edilmesine rağmen tartışmalara sebep olmuş çalışmalardır. Bireylerin otoritenin emirleri ahlaki ve

vicdani boyutları aşan istekler olduğunda bile emirleri yerine getirip getirmeyeceklerine dair tespitlere ulaşılmak istenmektedir. Deneylerde denekler eğer emirlere uyuyorsa itaat etmiş, uymuyorsa itaat etmemiş olarak değerlendirilmiştir (Karataş, 2022, s. 429). Milgram deneyi sonucunda itaat edenlerin oranı beklenenden çok daha yüksek çıkmıştır. Aynı şekilde otoriteye boyun eğme beklenenden daha yüksek, otoriteye karşı çıkma ise beklenenden çok daha düşük oranda çıkmıştır. Denekler zaman zaman vicdanlarıyla otoritenin emirleri arasında kalmış olsa da pek çoğu vicdanının sesine rağmen otoritenin emirlerini yerine getirmiştir (Yükselbaba, 2017, s. 241-242). Milgram'a göre otorite bağlamsaldır. Bir konuda otorite olarak kabul edilen kişi her konuda aynı otoriteye sahip olmak mecburiyetinde değildir. Bu görüşüne bağlı olarak ona göre kişi sahip olduğu otoriteyi, kişiliğine bağlı olarak değil konumundan dolayı almaktadır (Bal, 2014. s. 253).

Fromm (2017, s. 14), insanlık tarihinin itaatsizlikle başladığını söyler ve itaatin de insanlık tarihini sonlandırabileceğine dikkat çeker. Bağımlı itaat ve özerk itaat ayrımına giden Fromm, bir kurum veya iktidara itaati bağımlı itaat olarak kabul eder ve bunun bir teslimiyet olduğunu söyler. Bunun insanın bağımsızlığından vazgeçip dışarıdan bir gücün yargısını kabul etmek olduğunu ifade eder. Özerk itaat ise bireyin kendi aklına ve inançlarına itaattir ve bu bir teslimiyet değil onaylamadır. Bu görüşünü vicdan konusundaki fikirleri ile destekler. Otoriter vicdan, hoşnut etmek istediğimiz ve öfkelendirmekten korktuğumuz bir otoritenin içselleştirilmiş sesidir. Bu Freud düşüncesindeki süper egoya karşılık gelmektedir. Hümanist vicdan ise, dış yaptırımlardan bağımsız olarak insanın içindeki sestir. Bu vicdan bizim insan olarak sorumluluklarımızı yerine getirmemizi sağlar. Fromm, itaati de akılcı ve akıldışı itaat olarak ikiye ayırmaktadır. Kişinin mantık temelinde ve iradesiyle itaat etmesi akılcı itaat, kendisinin etkisi söz konusu değilse akıldışı itaat olarak değerlendirilmektedir. Akılcı itaatte iki tarafın da birbirinden yararlanması söz konusuyken akıldışı itaatte tek taraflı bir faydalanma ortaya çıkmaktadır (Alagöz, Ongur, 2023, s. 114).

İnsanların neden bir otoriteye itaat ettiğini açıklayan pek çok farklı sebep vardır. Fromm, insanların neden itaat ettiği sorusuna cevap arayan önemli isimlerden biridir. O, insanı itaate yönlendiren sebeplerden biri olarak güven duygusunu göstermektedir. İtaat sonucunda birey kendini itaat ettiği gücün bir parçası olarak görmekte bu da bireye kendini güçlü hissettirmektedir. Bir diğer sebep ise tarih boyunca itaatin bir erdem itaatsizliğin ise bir günah olarak görülmüş olmasıdır (Fromm, 1987, s. 13-14). Milgram, itaat deneyi sonuçlarından hareketle "Araçlaşma Kuramı" nı geliştirmiştir. Ona göre insanlar otoritenin emirlerini yerine getirdiklerinde kendilerini bu emrin sonucu açısından bir araç olarak görmektedir. Kendisini ancak başkasının emirlerini yerine getiren araç olarak gören birey "ben görevimi yerine getirdim" savunmasıyla sonuçların sorumlusu olarak emir veren otoriteyi görmektedir. Böylece emirleri yerine getirmek birey açısından daha kolay olmaktadır (Yükselbaba, 2017, s. 244). İnsanın akıl dışı otoriteye bile itaat etmesini saplayan bir diğer neden ise bireyin itaatsizlik durumunda kendini yalnız

hissetmesi, sosyal hayat ve toplumdan uzaklaşmış olma hissine kapılmasıdır. Cesaret eksiliği ve yetersiz kişilik gelişimi de insanı akıl dışı bile olsa otoriteye itaate yönelten sebeplerdir (Alagöz, Ongur, 2023, s. 117).

1.2.2 Otorite Türleri

Tarih boyunca farklı disiplinlerdeki çalışmalarda otorite değişik şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu araştırma için farklı birkaç açıdan otorite sınıflandırmalarına yer vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Otorite ile ilgili en kapsamlı kuramsal çalışmalardan biri Kojéve tarafından yapılmıştır. Tarih boyunca yapılmış otorite teorilerini incelemiş ve bu teorileri dört başlık altında toplamıştır. Bunlar; Teolojik ve teokratik teori, ilk ve mutlak otoritenin Tanrı'ya ait olduğu, diğer otoritelerin bunun türevi olduğu savunulan teoridir. Plato'nun teorisi, otoritenin adalet ve hakkaniyet ilkelerinden doğduğu, bunun dışındaki niteliklere sahip bütün otoritelerin yalancı otorite olarak kabul edildiği teoridir. Aristoteles'in Teorisi, Otoritenin Bilgelik ve bilgiyle gerekçelendirildiği teoridir. Hegel'in teorisi, Otorite ilişkisini, ilki "tanınma" uğruna yaşamını tehlikeye atmaya hazır olan, İkincisi boyun eğmeyi ölüme tercih eden Efendi ve Köle (Galip ve Mağlup) ilişkisine indirgeyen teoridir (Kojéve, 2020, s. 8).

Kojéve (2020, s. 22-25), bu teorilerden yola çıkarak dört tip otorite olabileceğini söyler.

Babanın Çocuk Üzerindeki Otoritesi: Büyük bir yaş farkından doğan bu otorite tipidir. Yaşlıların gençler üzerindeki otoritesi bu otorite tipine örnektir.

Efendinin köle üzerindeki otoritesi: Askerin sivil üzerindeki otoritesi, erkeğin kadın üzerindeki otoritesi bu otorite tipinin örnekleridir.

Reisin Güruh üzerindeki Otoritesi: Üstün ast üzerindeki, yöneticinin işçi üzerindeki, subayın asker üzerindeki otoritesi diğer örnekleridir.

Yargıcın Otoritesi: Hakemin, denetçinin, adil ve dürüst insanın otoritesidir.

Bochenski (2015, s. 43-49), iki tür otoriteden bahsetmektedir.

Epistemik otorite; bilenin, bilirkişinin otoritesidir, emir vermez ancak alanıyla ilgili önerilerde bulunur.

Deontik Otorite, emir verme yetkisine sahip olan otoritedir. Bu otoritede süje amacına ulaşmak için taşıyıcının emirlerini yerine getirmesi gerektiğine inanır. O'na göre bu iki otorite bir kimsede aynı anda bulunabilir, birbirlerine engel değildir. Bir kimsede aynı anda bulunmaları daha etkili olmaktadır

Bocheński'ye göre hiçbir insan başkası için bütün alanlarda otorite olamaz. Bütün alanlara yayılan otoriteyi mutlak otorite olarak isimlendirir. Mutlak bir insani otorite olamaz, ancak Tanrı mutlak otorite sahibidir. Bir insanı bütün alanlarda otorite kabul etmek onu tanrılaştırmaktır (Bocheński, 2015, s. 37-38).

Weber'in otorite türleri ile ilgili yaptığı sınıflandırma genel kabul görmüş ve çoğu araştırmada yararlanılmıştır. Weber üç meşru otorite türü olduğunu söylemektedir.

Bu otorite türleri; yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Yasal otorite, yasal düzenin geçerliliği ve bu yasalara göre otorite konumuna getirilenlerin emir verme hakkı olduğuna inanılan otorite tipidir. Geleneksel otorite, geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna inanılan otorite türüdür. İtaat "her zaman böyleydi" düşüncesine dayanır. Karizmatik otorite ise bir kişinin kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine veya onun tarafından yapılması emredilen kalıpların veya emrin kutsallığına olan bağlılığa dayalı otorite tipidir. Bu otorite tipinde itaatte liderin olağanüstü kişiliğine ve karizmasına duyulan inanç söz konusudur (Weber, 2005, s. 40). Weber'in yaklaşımının en önemli noktası otoriteyi meşrulukla ilişkilendirmesidir. Ona göre insanlar meşru olarak görmedikleri otoriteye itaat etmezler. Toplumda da otoritenin ancak bireylerin gönüllü olduğunda ortaya çıkacağını savunan Weber, bir toplumda insanların otoriteye itaatte zorlanmasının sebebinin de otoriteyi meşru olarak görmemesi olduğunu söyler (Sennett, 2005, s. 30).

Weber'in bu egemenlik biçimlerinde otoritenin meşruiyeti elde ediş şekline göre sınıflandırıldığı görülmektedir (Birsin, 2012, s. 7).

Geleneksel Otorite: Geçmişten gelen ve eski zamanlara dayanan geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere dayanan otoritenin meşruluğuna olan inancın ortaya çıkardığı otorite türüdür. Otoriteyi elinde bulunduran kişi ya da kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenmektedir. Şahsi bir bağlılık duygusuna dayanan bu otorite türünde otoriteyi elinde bulunduran kişi üst amir değil, efendidir, idari görevlileri ise memur değil şahsi hizmetçileridir (Weber, 2005, s. 63). Kişisel bağlılığın oldukça önemli olduğu bu otorite tipinde efendinin yetkisini sadece geleneksel kurallar sınırlandırabilir (Kundakçı, 2016, s. 92).

Karizmatik Otorite: Otorite sahibi bireyin kişisel özelliklerinin etkili olduğu otorite tipi olan karizmatik otoritede otoriteyi elinde bulunduran kişinin doğaüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere veya özelliklere sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu özellikler sıradan insanların ulaşamayacağı nitelikte kutsal ya da örnek özelliklerdir. İlkel zamanlarda bu özellikler peygamberler, tedavi ediciler, hukuki bilgeler, avcılar ve savaş kahramanlarına atfedilmiştir ve bu kişilerin üstün güçleri olduğuna inanılmıştır (Weber, 2005, s. 75). Karizmatik otorite kitlelerin akli melekelerinden ziyade onların manevi dünyasına hitap etmektedir (Ok, 2017, s. 47).

Yasal (Ussal) Otorite: Bu otorite türünün temelinde rasyonel olduğuna inanılan kurallar ve bu kurallar aracılığıyla kendisine yetki verilen kişinin emir verme hakkı olduğuna dair inanç yer almaktadır. Otoriteye itaat eden kişi sadece kanuna itaat eder ve bunu ilgili kurumun üyesi olduğu için yapar. Bireyler otoriteyi elinde bulunduran kişiye kişisel bir itaatle sorumlu değildir, düzene uymakla yükümlüdür (Weber, 2005, s. 40). Bu otorite anlayışının geçerli olduğu sistemlerde kurallar şahsi bir özellik değil kurumsal bir nitelik taşır (Ok, 2017, s. 46). Rasyonel temelli kurallar aracılığıyla otorite sahibi olan kişi yine bu kurallar çerçevesinde emirler vermektedir. Diğerleri ise meşruluğuna inandıkları kurallar nedeniyle emirlerin uygulayıcısıdır (Coşkun, 2025, s. 14).

Otorite ile ilgili çalışma yapan önemli isimlerden biri de Lipson 'dur. O üç çeşit otorite türünden bahsetmektedir. Bunlar; tanrısal otorite, kuvvetin otoritesi ve ata soyunun otoritesidir.

Tanrısal Otorite: İnsanları yönetme hakkının insan üstü yüce bir varlığa ait olduğu inancına dayanmaktadır. İnsanlar yöneticinin tanrısal özelliklere sahip olduğunu ya da tanrı eliyle bu hakkı elde ettiğini bildiğinde korku ve saygı ile yaklaşmakta ve karşısında diz çökmektedir Tanrısal otorite Kojéve'nin sınıflandırmasındaki babanın otoritesine benzemektedir.

Kuvvetin Otoritesi: Üstün tabaka olan azınlığın çoğunluk üzerinde hakimiyet kurmasını ifade etmektedir. Weber'in yasal otoritesinde rasyonel kuralları belirleyen ve yasa koyan azınlığa güç kazandırdığı düşünüldüğünde kuvvetin otoritesi ile ilişkilendirilebilir.

Ata Soyunun Otoritesi: Temelini otoritenin kuvvetten değil geçmişten geldiği inancı oluşturmaktadır. Weber'in sınıflandırmasındaki geleneksel otorite ile benzerlik göstermektedir. (Lipson, 1978, s. 250-257; Arslan, 2018, s. 4).

1.2.3 Otoriteryen Kişilik

Psikoloji literatüründe otorite, "Bir kişinin bilgisi, uzmanlığı, yeterliğiyle kendine sağladığı güven" olarak tanımlanmaktadır. Otorite kavramı yerin yetke kelimesi de çokça kullanılmaktadır ve yetke, "buyurma, yaptırma ya da yasak etme hakkı ya da gücü" olarak tanımlanmaktadır (Bakırcıoğlu, 2012, s. 2467). Aynı zamanda yetkeci ya da otoriter olarak isimlendirilen kişilik "Bir koşula bağlı olmadan başkalarının kendisine boyun eğmesini ve bağımlılığını isteyen kişi" olarak tarif edilmektedir. Otoriteryen kavramı literatürde, "... kişisel karar verme ve davranış özgürlüğü yerine otoriteye körü körüne itaat eden ya da buna inanan birey" (Kağıtçıbaşı, 1972, s. 9) anlamında kullanılmaktadır. Fromm özgürlükten kaçış olarak isimlendirdiği itaat ile ilgili görüşünde sado- mazoşist kişiliği yetkeci (otoriteryen) kişilik şeklinde ele almaktadır. Toplumsal değişimle birlikte kişi bireyselleşmekte ve birincil bağlarından kurtulmaktadır. Fakat aynı zamanda da yalnızlık ve kaygı duygularını yaşamaktadır. Bu duygularından kurtulmak isteyen birey bağımsızlığından vazgeçer ve başka bir şeyle ya da kişiyle

kendini özdeşleştirir. Oluşan bu ilişkide ya boyun eğme (mazoşist) ya da egemenlik kurma (sadist) arzusu gözlemlenmektedir. (Kavak, 2023, s. 6). Diğer bir deyişle yetkecilik Fromm'a göre bir özgürlükten kaçış mekanizmasıdır. Bireyin yoksun olduğu gücü elde etmek ya da yitirilmiş olan temel bağların yerine ikincil bağlar aramak için bireysel benin özgürlüğünden vazgeçip benini kendi dışında bir şey ya da kimse ile kaynaştırması eğilimidir. Bu mekanizma boyun eğme ve egemenlik kurma isteğinde görülmektedir (Fromm, 2017a, s. 155).

Otoriteryen kişilik ile ilgili çalışmaların ilk isimleri olan Adorno ve arkadaşları konu ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuşlardır. Adorno ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmada otoriteryen kişilik ile ilgili elde ettikleri sonuçlar oldukça önemlidir. Araştırma sonucunda otoriteryen kişiliğin Oedipus kompleksine dayandığı ifade edilmiştir (Adorno, 2011, s. 293). Bu eğilime sahip olan bireylerin aile ilişkilerinin bu tutumda etkili olduğunu göstermektedir. Bu bireylerin zihnindeki aile imajında baba hoşgörüsüz, disiplinli, başarılı, adilken annenin temiz, sağlıklı ve iyi özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Otoriteryen kişilik zayıf bir egodan kaynaklanmaktadır ve bu kişilik tipine düşük- orta gelirli ailelerde daha sık karşılaşılmaktadır (Korkmaz, Çalışkan, 2021, s. 36). Otoriteryen kişilik ile ilgili sınırları çizilmiş kesin bir tanım yapılmamış olmasına rağmen otoriteryen kişinin özellikleri tarif edilmiştir. Otoriteryen kişilik kavramı otoriteye sorgusuz boyun eğen, güç eğilimli, kalıp yargılı, muhafazakâr kişileri ifade etmektedir. Bu kişilik yapısı insanların güvenlik ihtiyacı sonucundan ortaya çıkmaktadır.

1.3 Dini Sorumluluk

1.3.1 Sorumluluk

Sorumluluk kavramı farklı açılardan ele alınan ve psikoloji, sosyoloji, din, ahlak, hukuk gibi çok sayıda farklı alanın araştırma konusu olma özelliğine sahip bir kavramdır. Türkçe sormak fiilinden türetilen yeni bir kelime olan sorumluluk hukukta "uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutulma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme" ve daha özel kullanımıyla "alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukukî durumu" anlamlarına gelir. (Yıldız, 2009, s. 380). TDK sözlüğünde sorumluluk, "Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi; sorum, mesuliyet, uhde" ve "Sorumlu olmayı gerektiren bir yükümlülüğün kendisi; ağırlık" şeklinde tanımlanmıştır.

Sorumluluk kavramından ne anlaşıldığının incelenmesi gerekir çünkü sorumluluk uzun kullanıma sahip karmaşık bir kavramdır (Sheldon vd., 2018, s. 64). Sorumluluk kavramının ne olduğunu anlamak ve açıklamak için farklı disiplinlerdeki anlamlarına bakmak faydalı olacaktır.

“Ahlaki açıdan sorumluluk, kişinin sonuçları üstlenmeyi vicdani bir vazife sayması” Hukuki açıdan sorumluluk “Sivil sorumluluk, bizi kamuya veya sivil topluma karşı taahhüde sokması hali”, psikolojik açıdan sorumluluk, “yaptığı şeyi tam bir bilinçle ve özgür olarak yapılabilecek ehliyette olan veya bilfiil yapmış bulunan kişinin durumu, mesuliyet”; olarak tanımlanmaktadır (Akt. Kaya, 2000, s. 30). Psikolojide sorumluluk daha çok sosyal psikolojinin konusu olarak veya bir kişilik özelliği olarak ele alınmıştır. Bu konudaki ilk çalışmaların 1950’lili yıllara rastladığı görülmektedir (Berkowitz, 1965; Stone, 1965). Bu çalışmalar, insanların hangi koşullarda birbirlerine karşı daha sorumlu davrandığı, sorumlu davranışla hangi kişilik özeliklerinin bir arada bulunduğu, hangi araçlarla sorumluluğunun ölçülebileceği gibi konuları içermektedir (Akt. Özen, 2014, s. 10).

Sorumluluk bir çeşit görevdir ve görevini yapmayan kişi sorumluluğunu yerine getirmemiş demektir. Sorumluluğun tanımını yaparken iki önemli unsur söz konusu olmaktadır. Bunlar; “beklenen davranış” ve “tercih” kavramlarıdır. Toplumun bireyden beklediği belli davranışlar vardır. Bu davranışlar kişinin özellikleri ve içinde bulunduğu duruma göre belirlenir. Kişinin davranışları ile ondan beklenen davranışlar arasında farklılık ortaya çıkarsa bu farklılığın şiddetine göre kişi sorumlu tutulur ve yaptığı davranışın cezasını ödemek zorunda kalır. Tercih meselesi ise bireyin sorumlu tutulabilmesi için seçme hakkının olması gerektiğini ifade etmektedir. Bireyin sorumlu tutulabilmesi için yaptığı davranışın bilincinde olması ve seçme hakkını kullanabileceği birden çok seçeneğinin bulunması gerekmektedir (Güngör, 1997, s. 126-128). Sorumluluk bazı durumlarda beklenen davranışlar olabileceği gibi psikolojik bir eğilim de olabilir (Sheldon, 2018, s. 64). Psikoloji literatüründe sorumlulukla ilgili geliştirilen kuramlarda söz konusu kavram farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Fakat bu kuramların hepsinde ortak olan unsurlar “kişisel güç (psikolojik sağlamlık), “gelişmiş bir ego” ve “öz kontrol” dür. (Özen, 2014, s. 11)

Arslantürk (2006, s. 328), felsefe tarihinde yapılan insana dair tanımlarda insanı diğer varlıklardan ayıran akıl, düşünme, konuşma, alet yapma ve sosyal hayat sürme özelliklerinin yanında insanı diğer varlıklardan ayıran önemli bir vasıf olarak bu özelliklerinin gereğini yerine getirmekle görevli olmayı eklemektedir. İnsan zekanın analiz, sentez fonksiyonlarını kullanarak onun akıl olarak dışavurumunu sağlar ve iradeye dönüştürür. Böylece diğer canlılardan ayrılan insan akıl ve iradenin özgürlük kazanmasıyla sorumlu bir varlık olur. Kayışoğlu (2010, s. 10) teolojik açıdan yapmış olduğu sorumluluk tanımında benzer noktalara vurgu yapmış ve teolojik açıdan sorumluluğu “özel bir fıtratla donatılan insanın, belirli şartların gerçekleşmesinden sonra, yaratılışının gereklerini yerine getirmemesinden; dinin asılları olan tevhit, nübüvvet ve ahiret prensipleriyle bağdaşmayan söz ve fiillerde bulunmasından dolayı ortaya çıkan zarara katlanması ve bunun hesabını Allah’a vermek durumunda kalması” şeklinde tanımlamıştır. Tanımda yer alan özel fıtrat ifadesinden kasıt insanın akıl, irade, kudret sahibi, düşünen ve farkına varabilen bir varlık olmasıdır. Tanımda geçen belirli şartlar ise

zorlama altında olmamayı ve mükellef olmak için gereken şartların sağlanmış olmasını ifade etmektedir. Görüldüğü üzere farklı disiplinlerdeki sorumluluk kavramının tarifleri incelendiğinde genel kabul olarak sorumluluk için özgürlük ve sağlıklı işleyen bir akıl gerekli görülmüş, akıl sağlığının olmadığı ya da özgürlüğün kısıtlı olduğu durumlarda insanın sorumluluğundan söz etmenin mümkün olmayacağı vurgulanmıştır (Kazel, 2023, s. 49).

Sorumluluk bilincinde "sorumlu olan kişi" ve "sorumlu olunan varlık" olmak üzere iki taraf vardır ve bu taraflardan ikisi de insan olduğunda karşılıklı sorumluluk söz konusu olur. Bu ilişki de iki tarafında memnun olması için karşılıklı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir ve bu ilişkinin ölçüsünü normlar sistemi vermektedir. Sosyalleşme sürecinde sosyo-kültürel normlara uygun davranan birey sosyalleşme sayesinde sorumluluk bilinci kazanır (Arslantürk, 2006, s. 329). Sorumluluk bilincinin kazanılmasında bir diğer etken dindir. İnsanı hem içten hem dıştan kuşatan, insanın tutum ve davranışları üzerinde etkili olan din, tarih boyunca bütün toplumlarda evrensel bir olgu olarak varlık göstermiştir. İhtiyaç durumunda, zor zamanlarda yüce bir varlığa inanmak, ona gönülden bağlanmak insanı daha güçlü kılmıştır. Allah'a karşı hem sevgi hem korku duygusuna sahip olmak insana güçlü bir irade ve sağlam bir karakter kazandırmıştır. Din insanların aileye, çevreye, devlete, millete ve diğer canlılara karşı ahlaki duygular geliştirmesine yardımcı olur ve dinde var olan ahiret inancı yaptığı davranışların karşılığını alacağına inanan insanın sorumluluk bilinci kazanmasında etkili olmuştur (Tümer, 1994, s. 312).

Sorumluluk temelde kişisel sorumluluk ve sosyal sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bireysel sorumluluk, kişinin kendisine yönelik sorumluluklarını ifade etmekte, kişinin benliğine yönelik sorumlulukları bedenine yönelik sorumlulukları olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Sosyal sorumluluk ise kişinin diğer insanlara karşı sorumluluklarını ifade eder. (Alt. Özen, 2014, s. 14-16). Bireysel sorumluluk ile sosyal sorumluluk arasındaki önemli farklardan biri, sosyal sorumluluk kişiye dışarıdan yüklenen yükümlülükleri ifade ederken bireysel sorumluluğun kişinin kendi belirlediği duruşları ve taahhütleri ifade etmesidir (Sheldon vd., 2018, s. 64).

Sonuç olarak sorumluluk, kişinin hem kendisine hem çevresine karşı yükümlülüklerini fark etmesini, kabullenmesini ve yerine getirmesini sağlayan güçlü ve yüksek bir duygudur. Sorumluluklarını yerine getiren kişi prensip sahibi olmayı tercih etmiş, sağlam bir duruş sergilemiş olmaktadır. Bencillik yerine bireysel hayatında ve çevresine karşı ilişkilerinde insani, ahlaki ve dini ilkeleri benimsemiş ve böylece sağlam bir kişilik açığa çıkarmış olmaktadır (Kayışoğlu, 2010, s. 10). Sorumlulukların yerine getirilmesi toplumda güvenin oluşmasını, adaletin ve hakkın gerçekleşmesini sağlayan önemli bir faktör olarak varlığını göstermektedir. Sorumluluktan kaçmak ise şahsiyetin bozulmasına sebep olmakta bu bozulma toplum ve insanlık boyutunda da çürümeye neden olmaktadır (Kayışoğlu, 2010, s. 140). Sorumluluk sahibi kişiler hem kendine hem çevresine karşı görevlerini dengeli bir şekilde sürdürebilen,

hayata uyum sağlayabilmiş mutlu kimselerken sorumluluktan kaçan kişiler ise bencil, hayata ayak uyduramayan hem bireysel hem sosyal sorumluluklarını yerine getirmeyen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Özen, 2014, s. 9).

1.3.2 Dini Sorumluluk

Sorumluluk kavramı dinler için de oldukça önemli bir kavramdır. Neredeyse bütün dinlerde bireyin yerine getirmesi beklenilen sorumluluklar vardır. İslam dininde de insanın yapmakla sorumlu olduğu dünyevi ve uhrevi sorumlulukları bulunmaktadır. İslami literatürde sorumluluk kavramı ile ilişkili olarak teklif, mükellefiyet, ehliyet ve mesuliyet kavramları karşımıza çıkmaktadır. Dini literatüründe teklif Allah'ın kulunu bir işi yapma veya yapmama hususunda yükümlü tutmasıdır. Yükümlü tutulan kişiye ise "mükellef" denilmektedir. Mükellef kavramı Şer'î hitapla yükümlü tutulan, söz ve davranışlarına şer'î sonuçlar bağlanan âkıl ve bâliğ insan demektir. Bir kimsenin mükellef olabilmesi için yükümlülüklerini anlayabilecek ve gereğini yerine getirebilecek güçte olması gerekmektedir. Mükellef olmanın şartı ise temyiz gücüne sahip olmak ve ergenliğe girmiş olmaktır (Sinanoğlu, 2011, s. 385). İslam alimlerine göre dünyada sorumlu olan tek varlık insandır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli iki özelliği akıl sahibi ve iradeli bir varlık olmasıdır. Bu temel özellikler insanın diğer varlıklardan farklı olarak sorumlu bir varlık olmasını sağlamıştır (Yıldız, 2009, s. 380). İrade bir eylemi seçip yapabilme gücüdür. Diğer bir ifadeyle insanın eylemlerinde seçim hakkına sahip olması, tercihlerinde özgür olması demektir. Sorumluluk ancak özgür bir seçme hakkı olduğunda söz konusu olmaktadır. Özgürlüğün olmadığı yerde bireyin sorumlu tutulması söz edilemez. Bu yüzden insana diğer varlıklardan farklı olarak irade gücü verilmiştir. "Biz ona gerçek yolu gösterdik. İster şükredici, isterse nankör olsun" (İnsan Suresi/3) ayetinde insan iradesine vurgu yapılmıştır (Köse, 2006, s. 104).

Kur'an'da insan en güzel biçimde yaratılmış varlık olarak ifade edilmektedir (Tin Suresi 4.Ayet). Onu diğer varlıklardan ayıran özelliklerinden ve en güzel konumda yaratılmasından ötürü yeryüzünün halifesi olma sorumluluğu insana yüklenmiştir (İpek, 2013, s. 441-442). İnsanın yeryüzünde bulunan tek sorumlu varlık olduğu Kur'an'da da vurgulanmıştır. "Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yüklendi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir." (Ahzab Suresi/ 72) Ayeti insanın yeryüzünde sorumlu olan tek varlık olduğuna işaret etmektedir. Kur'an'da insanın yaptığı bir davranıştan sorumlu olması için üç şartın gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bunlar; sorumlu olan kişiye ilahi hitabın ulaşması, sorumlu kişinin bu hitabı anlayacak akli melekelere sahip olması ve sorumlu olduğu bu davranışı ya da eylemi yerine getirebilecek güce sahip olmasıdır. Kur'an'da insanın sorumlu tutulabilmesi için ilahi hükümlerin kendisine açıklayan bir peygamberin gelmesinin gerekliliğine vurgu

yapılmıştır (Horozcu, 2015, s. 63). “Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.” (İsra Suresi/15) Ayeti sorumluluk için ilahi hitabın insana ulaşmasının gerekliliğine işaret eden ayetlerden yalnızca biridir.

İnsanın sorumlu tutulabilmesi için diğer varlıklardan farklı olarak donatılmış olduğu akıl, irade ve güç insanların hepsinde aynı şekilde ve aynı derecede bulunmaz. Bu sebepte ötürü de sorumluluk mekana ve şartlara göre değişiklik gösterebilmektedir (Köse, 2006, s. 80). Nitekim toplumun insandan beklediği davranış ve sorumlulukları da kişinin konumu ve özellikleri belirlemektedir (Arslantürk, 2006, s. 332.). İnsan diğer varlıklardan farklı olarak düşünme, anlama gibi özelliklere sahip olmakla birlikte bu özellikleri sınırsız değildir. Potansiyeli sınırlı olan insanın sonsuz bir sorumluluğa sahip olması düşünülemez. Nitekim Allah kullarına zulmedici değildir (Yeşilyurt, 2005, s.43). Kur’an’da da “Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır, onlara haksızlık edilmez.” (Mümi’nun Suresi/62) ayetiyle sorumluluğun bireyin gücü nispetinde olduğu ve kimseye taşıyamayacağı ağırlıkta bir sorumluluğun yüklemeyeceği ifade edilmiştir.

İslam’a göre sorumlulukta önemli olan başlıca hususlar vardır. Bunlara değinmek dini sorumluluk meselesinin anlaşılması açısından önem sarfetmektedir. İslam’da sorumluluk ferdidir. Hiç kimse başkasının işlediği bir günahtan ya da yaptığı davranıştan dolayı sorumlu tutulamaz (Kılıç, 2006, s. 194). Fatır Suresi 18. Ayette bu hususa değinilmektedir. “Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez ve onunla yargılanmaz. Ağır bir günah yükü altında ezilen kimse, yükünü taşımak için başkasını yardıma çağırsa, bu çağırdığı kimse akrabası bile olsa, onun günahından en küçük bir şey yüklenemez.” “Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur. Senin rabbin kullarına asla haksızlık etmez.” Fussilet 46. Ayette de aynı duruma işaret edilmektedir.

İslam’da insanın sorumlulukları tasnif edildiğinde dört çeşit sorumluluğu olduğu söylenebilir. Bunlar kişinin Allah’a karşı sorumlulukları, kendisine karşı sorumlulukları, topluma karşı sorumlulukları ve yaşadığı çevre ile doğaya karşı sorumlulukları şeklinde sıralanabilir (İpek, 2013, s. 440). Kılıç (2006, s. 196), insanın sorumluluk alanlarını metafizik sorumluluk alanları ve fizik sorumluluk alanları olarak iki grupta tasnif etmiştir. Metafizik sorumluluk alanlarında ilk sorumluluklar Allah’a karşı sorumluluklar sonrasında ise melekut alemi ile ilgili sorumluluklardır. Fizik alanına dair sorumluluklar ise merkezden dışa doğru aileye karşı olan sorumluluklar, topluma karşı olan sorumluluklar, ulu’l emre karşı olan sorumluluklar ve tabiata karşı olan sorumluluklar olarak dört grupta ele alınmaktadır.

1.3.2.1 Allah'a Karşı Sorumluluklar

Hem fizik hem metafizik alemin en yüce varlığı Allah'tır. O, bütün alemlerin yaratıcısı, meliki, insan kaderinin bağlı olduğu İlahi irade sahibi, kendisine hesap verilen tek ilahi varlıktır. Allah sorumluluk alanının ilk odağıdır (Kılıç, 2006, s. 196). Allah'a karşı sorumluluklarda Hz. Muhammed (s.a.v.)'in "Allah'a iman ettim de sonra dosdoğru ol." (Müslim, iman, 62) hadisinden hareketle iki sorumluluk basamağından bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Allah'a iman, ikincisi ise İslam'ı yaşamak ve buna uygun olarak dosdoğru bir hayat yaşamaktır (Altuntaş, 2020, s. 18). İnsanın yaratılış gayesi Allah'ın varlığını ve tek ilah olduğunu kabul etmek ve ona kulluk etmektir. Allah'ın varlığını, birliğini, isim ve sıfatlarından birini dahi inkar eden, Allah'a ortak koşan kişiler Allah haklarının en önemlisini ihlal etmiş olur (Duman, 2020, s. 51). Allah'a karşı kul olarak sorumluluğun ilk aşaması O'na iman etmek ve varlığının hakikatini idrak etmektir. Bu aşamanın sonucu olarak iman edilen hususların eyleme geçirilmesi yani davranışa dökülmesi gelmektedir ki bu da ibadetler ile ilgili sorumluluklar olarak ifade edilmektedir (Kılıç, 2020, s. 197).

İbadet mahiyetinde olan ve ibadet özelliği bulunan sorumluklar; namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacca gitmek, cihad, fıtır sadakası ve öşür gibi vergi özelliği taşıyan ibadetlerdir (Duman, 2020, s. 52). Allah'a karşı yerine getirilmesi gereken bu sorumluluklar Allah'ın kulları üzerindeki haklarıdır ve bu sorumlulukları yerine getirmeyen kişi bu hakları ihmal etmiş olmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamaları ve O'na ibadet etmeleridir." Buyurmuştur (Müslim, İman, 48).

1.3.2.2 Kişinin Kendine Karşı Sorumlulukları

Kişinin kendisine yönelik sorumluluklarının en genel ifadesi, bu dünyaya asıl geliş sebebi olan ahireti kazanmayı sağlayacak bir hayat sürdürmektir. Hayatını bu amaca yönelik olarak düzenleyen kişi hem yaratıcısıyla hem içinde bulunduğu toplum ve çevre ile uyumlu bir insan haline gelecektir. Kişi bu amacına ulaşmak için Allah'ın kendisine verdiği nimetleri idrak etmeli, bu nimetlere gereğince şükretmeli, nefsini kötülüklerden arındırarak yaratıcısının razı olacağı bir kul olmak için yaşamını sürdürmelidir. Bu bilince sahip olan birey Allah'ın kendisine emanet olarak verdiği bedenine iyi bakmalı, benliğine yönelik sorumluluklarını yerine getirmeli ve bireysel haklarını da korumalıdır. (Altuntaş, 2020, s. 18). Kişinin bedenine yönelik sorumluluklarından olan vücut sağlığını korumak için Allah'ın verdiği temiz nimetlerden yararlanması gerektiği Kur'an'da Maide Suresi 87-88. Ayetlerde "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının." Şeklinde ifade edilmiştir. Yine bu amaçla insanın sağlığına ve şahsiyetine zarar verecek alışkanlıklardan uzak durması emredilmiştir. "Ey iman edenler! İçki, kumar,

dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz." Maide Suresi 90.ayette kurtuluşa ermek için insanın bu alışkanlıklardan uzak durma konusunda sorumlu olduğu belirtilmiştir.

1.3.2.3 Aileye Karşı Sorumluluklar

Aile toplumun en küçük birimidir. Birey ilk olarak dünyaya ailede gelir, hem fiziksel gelişiminin hem zihinsel gelişiminin büyük kısmını ailede tamamlar, karakterinin en önemli özellikleri de ailede gelişir (Kılıç, 2006, s. 199). Sosyal bir varlık olan insanın birlikte yaşamaktan doğan bazı görev ve sorumlulukları vardır. Birlikte yaşamın yüklemiş olduğu sorumlulukların ilk basamağı aileye karşı sorumluluklardır. Aile kurumunun önemli bir yere sahip olduğu İslam dininde aile kurmanın temel şartı nikahtır. Nikahsız birliktelikler ise meşru kabul edilmemiştir (Altuntaş, 2020, s. 19).

Aileye karşı sorumlulukların başında anne babaya karşı olan sorumluluklar gelmektedir. Büyüklere saygılı olmak ve onlara merhametle yaklaşmak çocuğun ebeveynlerine karşı başlıca sorumluluğudur. Kur'an'da bu durum İsra Suresi 23.Ayette ""Rabbin'; sadece Kendisine ibadet etmenizi, bir de ana-babaya iyilik etmenizi emretti. Eğer onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara 'öf!' deme! Asla onları azarlama ve onlara güzel şeyler söyle!" şeklinde ifade edilmiştir (Kılıç, 2006, s. 200). Anne babanın yapmış olduğu fedakarlıkların bilincinde olup onlara karşı minnet duymak da çocuğun sorumluluklarındandır. "Bana ve anne babana şükret." (Lokman Suresi, 14. Ayet) ayeti bu duruma işaret etmektedir. Yine anne babanın İslam'ın yasaklamadığı, makul isteklerini yerine getirmek de anne babaya karşı sorumluluklar içinde yer almaktadır (Altuntaş, 2020, s. 19). Anne babanın ihtiyaçlarını karşılamak da dini bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aileye karşı sorumluluklardan bir diğeri eşler arasındaki sorumluluklardır. Eşler birbirlerine karşı sevgi, saygı ve fedakarlıkla yaklaşmalıdır. Eşler Allah'ın istediği gibi bir hayat yaşama konusunda birbirlerine yardımcı olmalıdır. Zorlukları birlikte aşmalı, aile için kararlar istişare ile alınmalıdır (Altuntaş, 2020, s. 20). Erkek ailenin geçimini sağlamak, meşru ve makul düzeyde yer alan ihtiyaçlarını karşılamakla, kadın ise ihtiyaçlar ve evin idaresi hususunda yardımcı olmakla sorumludur (Duman, 2020, s. 56). Kur'an'da eşlerle ilgili örtü benzetmesi yapılmış, eşlerin birbirlerinin hata ve kusurlarını örtmesi, eksiklerini tamamlaması gerektiği belirtilmiştir. "…Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz…" (Bakara Suresi/187)" Ayeti bu hususu ifade etmektedir.

Aile içi sorumlulukların bir boyutu da çocuklara karşı sorumluluklardır. Anne baba çocuğu en güzel şekilde eğitmekle, ona güzel örnek olmakla, güzel bir isim vermekle ve sağlıkla, sevgiyle büyütmek, dini hususları öğretmekle (Altuntaş, 2020, s. 20-21), hayata hazırlayıp güzel bir yuva kurmasına yardımcı olmakla sorumludur (Duman, 2020, s. 56).

1.3.2.4 Topluma Karşı Sorumluluklar

İslam verdiği emirler ve koyduğu yasaklarda beş temel esası korumayı amaçlamaktadır. Günümüzde insan haklarının temeli diyebileceğimiz bu beş temel esas can, mal, akıl, namus ve dindir. Toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi bu esasların korunmasına bağlıdır. İslam'da bu değerleri korumak ve bunlara zarar verecek davranışlardan kaçınmak her Müslümanın sorumluluğu olarak belirlenmiştir (Duman, 2020, s. 54). Toplumda emniyet ve güven ortamının oluşması için verilen sözlerin tutulması da toplumsal sorumluluklar arasında yer almaktadır (Kılıç, 2006, s. 204). Verilen sözlerin tutulmasında ve gerek mesleki hayat gerekse günlük hayatta toplumsal güvenin sağlanmasında dürüstlük önemli bir mesuliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine toplumda insanların yardımlaşma ve dayanışma içinde olması, ihtiyaç sahiplerini koruyup gözetmek de toplumsal sorumluluklardan kabul edilmektedir (Altuntaş, 2020, s. 22).

1.3.2.5 Çevreye Karşı Sorumluluklar

Ayten (2010, s. 206), bireyin çevreye karşı "sahip olma" ve "emanet olarak görme" şeklinde iki temel yönelim içinde olabileceğini ifade etmiştir. Sahip olma yöneliminde olan birey, doğal çevre üzerinde her türlü kullanım hakkına sahip olduğunu düşünür. Emanet olarak görme yöneliminde olan birey ise tabiatın sahibi değil emanetçisi olduğunu düşünür, dünyada yaşadığı süre boyunca tabiatta var olan her şeyin kendisine emanet olarak verildiği bilincine sahip olur ve bu bilince uygun bir şekilde davranır. İslam'da da çevreye emanet bilinciyle yaklaşmayı emretmektedir. Kur'an'da evrenin mükemmel bir düzen içinde yaratıldığı ve insanın bu düzeni korumakla görevli olduğu vurgulanmaktadır. "…O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hale getirme görevi verdi…" Hud Suresi 61. Ayette yeryüzünü imar görevinin insana verildiği belirtilmektedir. Bu görev kapsamında insanın tabiatla uyumlu bir şekilde yaşaması, evrendeki düzeni bozacak eylemlerden uzak durması, çevreyi koruyup temiz tutması, israftan kaçınması beklenmektedir (Altuntaş, 2020, s. 23.). Bu bağlamda insanın yeryüzünde yaşayan diğer varlıklara karşı davranışlarından da sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Her Müslümanın hayvanlara karşı davranışlarından dolayı da ahirette sorguya çekileceğine inanılmaktadır (Duman, 2020, s. 57). Günümüz dünyasında çevre ile ilgili ortaya çıkan olumsuz durumlar, ormanların ve yeşilin azalması, pek çok canlı türünün neslinin tükenmesi insanın tabiata meydan okuması ve güç gösterisinden kaynaklanmaktadır. Bu olumsuzlukların azalması ve tabiatın gelecek nesillere en güzel şekilde tevdi edilmesi için İslam'ın öngördüğü emanet bilincine sahip olmak, tabiata karşı dini, insani ve kozmik bir bakış açısıyla ahlaki bir duruş sergilemek gerekmektedir (Kılıç, 2006, s. 208).

Bu çalışmanın konusu ile yakından ilgili olması açısından ulü'l emre karşı sorumluluklara değinmek de araştırma konusu bakımından faydalı olacaktır. Ülü'l-emr, dinî literatürde başta devlet

başkanı olmak üzere toplumun üst yöneticilerini, toplumsal sorumluluk ve otorite sahibi kimseleri içine alan kapsamlı bir tabirdir (Türcan, 2012, s. 295). Ülkenin düzenini sağlamayı ve korumayı amaçlayan, temel değerlere zarar vermeyen ve toplumu mutlu kılmaya çalışan ulu'l emre karşı da sorumlulukları vardır. Fakat bu sorumluluk şartlı bir itaattir. Herhangi bir meşruluk ile ilgili şüphede durum Kur'an ve sünnete göre değerlendirilmelidir (Kılıç, 2006, s. 206).

Sorumluluk bilinci erdemli bir hayatın ön koşuludur. Allah tarafından yapıp ettiklerinden sorguya çekileceğine inanmak insanın buna uygun davranmaya çalışmasında ve bireysel, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesinde etkili olmaktadır.

Tek başına yaşayamayan, diğer insanlarla birlikte hayatını idame ettiren insanın, ancak bu birlikte yaşamdan dolayı oluşan görev ve sorumluluklarının bilincinde olması, eylemlerinin çevre ve toplumda ne gibi sonuçlara sebep olabileceğini dikkate alması, davranışlarının sebeplerini bilip sonuçları ile ilgili yükümlülük alması ve diğer insanların da sorumluluğunu kaldırabilmesi ile kamil bir insan olmaktadır (Erbaş, 2020, s. 10)

1.4 Din ve Dindarlık

1.4.1 Din

Din, tanımlanması zor olan ve kabul görmüş tek bir tanımı bulmakta zorlanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Din kavramının tanımlanmasının zor olmasının sebeplerinden biri, dinin çok boyutlu bir yapıya sahip olmasıdır. İnsan hayatının düşünme, davranış gibi pek çok boyutunda yer alan dininin bütün boyutlarıyla tek bir tanım altında toplanması mümkün olmamaktadır (Hökelekli, 2020, s. 69). Dinin hem teorik hem pratik yönünün olması sebebiyle sadece bir yönüyle ele alıp tarif etmek yeterli olmadığı için, sürekli yeni din tanımları yapılmıştır. Bu durum çok sayıda din tanımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Yaparel, 1987, s. 405). Bir diğer sebep ise bilim insanlarının din tanımını yaparken kendi perspektiflerine göre tanımlama çabası içinde olmalarıdır (Hökelekli, 2010, s. 25). Din tanımları, tanımlayan kişiye göre farklılık göstermekte, tanımlayan kişinin inancı, amacı ve dine yaklaşımına göre dinin tanımı değişmektedir (Peker, 2014, s. 29). Dinin bütün insanlar için aynı manayı ifade etmesi mümkün olmamakla birlikte aynı dini geleneğin içinde bile değişiklik göstermektedir. Din tanımlanmasında ortaya çıkan bu durum, sosyal bilimlerin araştırma alanına giren pek çok kavram için de geçerlidir. Bu kavramlar tıpkı dinin tanımlanmasında olduğu gibi farklı bakış açılarıyla ve çeşitli şekillerde ele alınmış, bir kavramla ilgili yüzlerce farklı tanım ortaya çıkmıştır (Karaca, 2020, s. 67).

Din kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde dil alimlerinin din kelimesinin Arapça "Deyn" kökünden masdar veya isim olduğunu kabul ettikleri görülmektedir. Macdonald da din kelimesinin etimolojik olarak 3 farklı kökene dayandığını belirtir.

1. Ârâmî-İbrânî dilinden olup "hüküm" mânasına gelen kelime.

2. Hâlis Arapça olup "örf, âdet" mânasına gelen ve birincisiyle yakınlığı bulunan kelime

3. "Din" mânasını ifade eden ve Farsça vasıtasıyla (daenâ) gelen kelimedir.

Din kelimesinin batı dillerindeki karşılığı araştırıldığında din kelimesinin İngilizce karşılığı olarak "religion" kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Latincede din, religio kelimesi ile ifade edilmektedir ve kelimenin kökenine dair 2 farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Latince bağlanmak anlamına gelen "religare" mastarından geldiğini savunan görüş diğeri ise toplamak, saygıyla kendini toplamak anlamında "religere" mastarından geldiğini savunan görüştür. Bu durumda Latince "religio" kelimesi pek çok batı dillerindeki karşılığı olan "religion" kelimesiyle birlikte Allah'a karşı saygıyla karışık bir bağlılık duygusu ifade etmektedir. (Adıvar, 1987, s. 13-14.)

Din kelimesinin İslami kaynaklardaki anlamlarını 4 grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

1. Ceza (karşılık), mükâfat, hüküm, hesap.

2. Üstün gelme, hâkimiyet, zelil kılma, zorlama.

3. İtaat, teslimiyet, hizmet, ibadet.

4. Âdet, yol, kanun, şeriat, millet, mezhep.

Kur'an-ı Kerim'de din kelimesi 92 yerde geçmektedir. Bu ayetlerde din kelimesi yukarıda geçen anlamların birini veya birkaçını içeren şekilde ya da hepsini kapsayacak biçimde kullanılmıştır. (Tümer, 1994, s. 385).

İslam alimlerinin din tarifleri de Kur'an-ı Kerim'de geçen anlamlarla paralellik göstermektedir. Cürcani, dini "Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilâhî bir kanundur" şeklinde tanımlamıştır. Yazır, dini "akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat hayır ve nimete sevkeden bir vaz'-ı ilâhî, şeriat ve millet, beşerin ihtiyarî fiillerinin hayır ve saadet gayesine doğru cereyanını temin eden bir yol, bir kanun, bir âmil-i ma'nevî" şeklinde tarif etmiştir (Tümer, 1994, s. 385-388). Akseki din için "Din Allahu Teala tarafından vazolunmuş bir kanundur" tanımını kullanmış ve dinin insanları saadete ulaştırdığı, yaratılış gayesini ve ibadetleri bildirdiği ve dini kabul eden akıl sahibi kimseleri hayra ulaştırdığına vurgu yapmıştır (Akseki, 1969, s. 7).

Psikologlar din ile ilgili çalışmalar yaparken daha çok insanların dini nasıl algıladıkları ve dinin psikolojik yararlarına odaklanmışlardır. Diğer disiplinler de olduğu gibi psikologlar da din konusunda

birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşladır. Din Psikolojisinin kurusu olarak kabul edilen William James (1982, s. 31), dini "Bireylerin hayatlarında kutsal olarak kabul ettikleri şeylerle ilgili duyguları, filleri ve bireysel tecrübeleri "olarak tanımlamıştır. James, dini tanımlarken bireyin kişisel tecrübesinden yola çıkmış ve daha çok dinin kişinin yaşamına sağladığı fayda ile ilgilenmiştir (Ayten, 2015, s. 35). Bu perspektife sahip olan James, dini bireysel bir olgu olarak değerlendirmiş, dini bireysel ve kurumsal olarak ikiye ayırmış ve çalışmalarını daha çok bireysel din üzerinde sürdürmüştür (Ayten, 2015, s. 36). Psikolojinin bir diğer önemli ismi olan Fromm ise dini sosyal fonksiyonunu öne çıkarak tanımlamıştır (Karaca, 2020, s. 68). Fromm'a (1993, s. 45) göre din, "Bir grup tarafından paylaşılan, o grup üyelerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef sunan ve onlara ortak bir davranış biçimi veren bir sistemdir". Freud, dini bir yanılsama olarak ele almış; Jung, din konusunda insanın iradesinin olmadığını ileri sürerek dini insanın kaderi olarak görmüştür. Maslow, dine kendini gerçekleştirme bağlamında yaklaşmıştır (Ayten, 2015, s. 13).

Yapılan tüm bu tanımların ortak noktalarına bakıldığında dinin tabiatüstü özelliklere sahip inanılan varlık (Tanrı) ile inanan varlık arasında(insan) kurulan kutsal bir ilişki olduğu söylenebilir. İnanılan varlığın bu özelliği dini diğer kültürel unsurlardan ayıran en önemli özelliğidir. (Karaca, 2020, s. 69). Din her şeyden üstün ve güçlü bir varlığa inanma, ona bağlanma, tapınma davranışlarını içeren kurallar bütünü olarak açıklanabilir. Bunun yanında daha geniş bir perspektifle ele alındığında bireyin bağlandığı, davranışlarını ona göre düzenlediği her türlü düşünce ve nesne de o kişi açısından psikolojik din olarak kabul edilebilir (Peker, 2014, s. 31).

1.4.2 Dindarlık

Önceki başlıkta görüldüğü üzere tek bir din tanımı etrafında toplanmak mümkün değildir. Aynı dine mensup kişiler arasında bile dinin tanımı değişiklik göstermektedir. Din için söz konusu olan bu durum dindarlık için de geçerlidir. Din tanımı ile ilgili benimsenen tavır dindarlık tanımlarını da etkilemektedir. Nasıl ki dinin tek boyutta ele alınamayacağı düşünülüyorsa ve dindarlık da dinin işlevlerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Her dinin kendi mensuplarına özgün bir yaşam biçimi kazandırması da dindarlığın tanımının yapılmasını zorlaştıran nedenlerden biridir. Bireyin dindarlığından söz edildiğinde onun kendi inanç alanı içindeki öznel durumu kastedilmektedir. Dindarlığın özünde yer alan bu öznellik dindarlığın tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. (Subaşı, 2002, s. 19). Dindarlık bir dine mensup kişilerin yaşantıları olarak kabul edildiğinde anlamı kişiye, kültüre ve mensup olunan dine göre değişiklik göstermektedir. Farklı dine mensup olan kişilerin dindarlık anlayışının farklı olmasının yanı sıra aynı dine mensup kişilerin dahi dindarlık anlayışı bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Bu durum dindarlığın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır (Uysal, 2006, s. 74).

Dindarlık, dinin bireyin hayatında ne kadar var olduğu ve hayatını nasıl şekillendirdiği ile ilgili bir kavramdır. Bireyin inandığı dinin kendisi için ne ifade ettiği, davranışına, tutumlarına, sosyal hayatına, sağlığına, mutluluğuna nasıl bir etkisinin olduğuna dair sorulara verilen cevaplar dindarlık ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (Paloutzian, 1996, s. 8).

İnsanın Allah'la kurduğu manevi ilişki O'na yakınlaşmaya çalışmaya ve hayatını onun istek ve tavsiyelerine göre düzenlemeye yönlendirmektedir. Bu adımlar dini hayatı ortaya çıkarmaktadır ve dindar, "Hayatını inancıyla bütünleştirmeye çalışkan kişi" olarak tanımlanmaktadır (Karaca, 2020, s. 69). Bir kimse için dindar kavramının kullanılması onun dini içselleştiren, sosyal hayatının düzenleyicisi olarak kabul eden ve dinin emir ve yasaklarına uyma konusunda hassasiyet gösteren bir birey olduğu anlamına gelmektedir (Subaşı, 2002, s. 43). Tekin (2004, s. 53) ise dindarlığı "dinin insan hayatına nüfuz derecesi" olarak tanımlamıştır. Kurt (2009, s. 2), dindarlık için "bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin kabul" tarifini yapmıştır. Genel bir tanım olarak ifade etmek gerekirse din, bireyin hayatını şekillendiren öznel bir gerçeklik, dindarlık ise dinin ilkelerinin bireysel ve toplumsa hayata aktarılması ve bireyin tutum ve davranışlarıyla günlük hayata yansımasıdır (Köse, Ayten, 2016, s. 111)

Karaca (2020, s. 71-72), dindarlığın üç temel unsurunun bulunduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki tabiatüstü özelliklere sahip, akıl gücünün ötesinde bir Varlık algısı, ikinci unsur bu varlığa inanan insan, üçüncü unsur ise insanın inanılan varlığın istek ve tavsiyelerine göre şekillendirdiği dini hayattır. Dindarlık dinin objektif boyutu, o dine inanan insanın subjektif özellikleri ve kültürün de dahil olmasıyla şekillenmekte ve bu üçünün karşılıklı ilişkisi ile gelişmektedir.

Dindarlığa dair verilecek önemli bilgilerden biri de dindarlığı etkileyen faktörlerdir. Literatürde dindarlık ile ilgili çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan yola çıkarak dindarlığı etkileyen faktörleri inceleyen Kurt (2009, s. 3.), dindarlığı etkileyen faktörlerin; aile sosyalleştirmesi, cinselliğe bakış, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, coğrafi bölge, kırsal-kent hayatı, sosyo-ekonomik statü demografik değişkenleri olduğunu tespit etmiştir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak dindarlığın da din gibi tek bir boyutla sınırlandırılmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Dindarlık bireyin inançları, davranışları, eğilimleri ve tecrübeleri üzerinde etkili olan çok boyutlu bir kavramdır. Bu boyutların neler olduğunu incelemek dindarlık kavramının anlaşılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

1.4.3 Dindarlığın Boyutları

Dindarlığın çok boyutlu bir yapı arz etmesi onun tanımın yapılmasını zorlaştıran sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmıştı. Bu sebepten ötürü dindarlığın boyutlarını bilmek dindarlığın

tanımlanması açısından önemli olmaktadır. 1960'lı yılara kadar yapılan çalışmalarda din tek boyutuyla ele alınmıştır. Dinin sistematik bir şekilde çok boyutlu bir kavram olarak ele alınması ve bu şekilde kavramsallaşması Glock'un (1962) çalışması ile gerçekleşmiştir. Glock, bireyin günlük hayatında dinin önemini tespit etmek, bireysel dindarlığı ölçmek için dinin işlevsel bir tanımının yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Yıldız, 2001, s. 29). Farklı dinleri inceleyen Glock (1998, s. 253), dünya dinlerinin farklı olmasına rağmen dışavurumunun ve bireyin hayatına yansımasının önemli benzerlikler gösterdiğini belirtmiş ve bütün dinler için geçerli olan beş boyut olduğunu ifade etmiştir.

1.Dini İnanç Boyut: Her din, kendisine bağlanan bireylerin uymasını istediği inanç prensipleri sunar ve dindar insanın benimsemiş olduğu dine dair belli inançları içselleştirmesi gerektiği genel bir kabuldür (Karaca, 2020, s. 96). Dindar bir birey ilahi varlıkla bağ kurmasını sağlayan ve onunla ilişkisinin temelini oluşturan belli inançlara sahiptir. Bireyin sahip olduğu bu inanç aynı zamanda dini hayatın da özünü oluşturmaktadır (Hökelekli, 2020, s. 74). Her dinin müntesiplerinin benimsemelerini istediği inanç esasları birbirinden farkı olduğu gibi aynı dinin içinde bile değişiklik göstermektedir. Her ne kadar dinler bu inanç esaslarının farklı yönlerini öne çıkarsa da söz konusu inanç esasları ile ilgili yaygın olarak benimsenmiş kabuller mevcuttur. (Köse, Ayten, 2016, s.113). Bu inanç esasları Tanrı'nın varlığını bildirmesi ve inananlara tanıtması, söz konusu dini benimseyenleri o dinin temel ilkelerine inanmaya teşvik etmesi ve bu inanç esasları ile ilgili Tanrı'nın iradesinin gerçekleşmesini sağlamak noktasında ortak kabullere sahiptir. Bu ortak kabuller İnanç boyutunu oluşturmaktadır (Glock, 1998, s. 257).

2.Dini İbadet Boyutu: Bu boyut her dinin mensuplarından yerine getirmesini beklediği dini pratikleri içine almaktadır. İnanan bireylerin kendi durumu ve şartlarına özelinde gerçekleştirmeye çalıştığı her türlü ayin, dua, ibadet, zikir, hac, kurban gibi dini pratikler bu boyutun kapsamı içine girmektedir (Köse, Ayten, 2016, s. 113; Hökelekli, 2020, s.74; Karaca, 2020, s. 99). Glock (1998, s. 261), bu boyutun üç farklı açıdan incelenebileceğini belirtmiştir. Bunlardan ilki inananların söz konusu dini pratiklere katılım sıklığı, ikincisi bazı özel dini uygulamaların kendi içindeki çeşitliliği ve sonuncusu ise söz konusu dini pratiklerin inanalar açısından taşıdığı anlamdır.

3.Tecrübe Boyutu: Hangi din olduğu fark etmeksizin bireyin herhangi bir nihai gerçeklikle doğrudan temas ettiği ve dini bir duyguyu tecrübe ettiği kabulüne dayanmaktadır. Bu duygular hem inanılan dine göre hem de o dine inanan bireye göre farklılık gösterebilir ve korkudan vecde, huşu ve mutluluğa, ruhsal huzurdan kutsal alanla kurulan ilişkide ortaya çıkan heyecana kadar geniş bir alanı kapsar (Glock, 1998, s. 252). Bu duygu kutsal alanla kurulan iletişime bağlı olarak ortaya çıkabileceği gibi, dini pratikleri yerine getirirken de ortaya çıkabilir. Hatta birey yaşadığı günlük hayata dair bir olay sonunda bile bu boyutun kapsamına girebilecek şükran, sevgi gibi duygular yaşayabilir. (Köse, Ayten, 2016, s. 114)

4.Bilgi Boyutu: Bütün dinler kendisine inana bireylerin inançları ile ilgili bilgi sahibi olmasını ister. Bu bilgi tarzı dinler arasında farklılık göstermektedir. Müntesiplerinin hangi bilgilere sahip olması gerektiğine dair dinler arasında yer alan farklılıklar dindarlığın göstergesi olarak hangi bilgi türünün kullanılacağını belirlemek konusunda bir zorluk ortaya çıkarmaktadır (Glock, 1998, s. 265). Bireyin din yolculuğunda doğru adımlar atabilmesi için neye inanıp neye inanmayacağının bilgisine sahip olması, hangi davranışları ne zaman ve ne şekilde yerine getireceğine vakıf olması gerekmektedir. Bu yüzden bilgi boyutu ibadet boyutuyla da inanç boyutuyla da yakından ilişkilidir (Karaca, 2020, s. 97-98). Fakat İnanç için bilgi ön koşul olmakla birlikte bilginin kesin olarak inancı beraberinde getireceğini ve bilginin de sadece inanca bağlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır (Kayıklık, 2006, s. 493).

5. Etki Boyutu: Bu boyut bütün dinlerin iman ve bireylerin gösterdiği dini bağlılığın bir sonucunun olması gerektiği kabulüne dayanmaktadır. Bütün dinlerde "yapmalısın" veya "yapmamalısın" şeklinde emirler vardır ve bu emirler doğrultusunda bireyin dini bağlılığının sonucu olarak hangi davranışları sergilemesi gerektiğine dair beklentiler bireyi bazı davranış tarzlarına yaklaştırmakta, bazılarından ise uzaklaştırmaktadır (Glock, 1998, s. 268). Bu bağlamda ele alındığında din, bireyin evlilik ve boşanmaya bakış açısından, sosyal ilişkilerine, günlük hayatta gösterdiği yardım etme vb. tutum ve davranışlarına kadar pek çok konuda bakış açısını ve yönelimlerini etkileyen bir unsur olarak insan hayatında yer almaktadır (Karaca, 2020, s. 102).

1.4.4 Dindarlığın Ölçülmesi

Özel yöntem ve teknikler kullanılarak bir kişinin dindarlık düzeyini belirlemeye ve verilen sonucu rakamsal değerler halinde ifade etmeye dindarlık ölçme denir (Erkol, 2015, s. 151). Önceki başlıklarda görüldüğü üzere dindarlık çok boyutlu, bireysel yönü kuvvetli olan bir kavramdır. Bu yüzden dindarlığın ölçülmesi ile ilgili çeşitli zorluklarla karşılaşılmıştır. Fakat bu durum insanların din ve dindarlık ile ilgili konuları araştırma isteğinin önüne geçememiş ve insanların dini yönelimlerini sınıflandırma ve dini ilkeleri hayatlarına yansıtma düzeylerini ölçmek için çalışmalar yapılmıştır.

Dindarlığın ölçülmesine dair yapılan ilk çalışmalar tek boyutlu yaklaşımlarla başlamıştır. Bu yüzden geliştirilen ölçeklerde dindarlığın sınırları dardır. Tek boyutlu yaklaşımla geliştirilen ölçeklerin ilk örneklerinden bir Sumner'in (1898) inançla ilgili soruları içeren dindarlık ölçeği ve Thurstone, Chave (1929)'in dindarlık ölçekleridir (Yıldız, 2001, s. 24).

Dindarlığı ölçme çalışmalarına 1940'lı yıllarda rastlanmaya başlanmış ve 1960'lı yıllarda ise ölçek geliştirme tekniklerinin yer aldığı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. İstatistiki analiz yöntemleriyle veri analiz etme çalışmaları da bu dönemde başlamıştır. Bu çalışmaların ilk örnekleri Amerika'da ortaya çıkmıştır ve çalışmaların büyük çoğunluğu Hristiyan örnekleminde gerçekleşmiştir

(Erkol, 2015, s. 151). 1960'lardan itibaren ölçme çalışmaları hız kazanmıştır. Bu konuya dair önemli kaynaklardan biri Hill, Hood (1999)'un "Dindarlık Ölçekleri" adlı kitabıdır. Kitapta yer alan "Dini Tutum Envanteri (Broen, 1957), Dini Bağlılığın Boyutları (Glock, Stark, 1966), Dini Yönelim Ölçeği (Allport, Ross, 1967), Dindarlık Ölçeği (Rohrbaugh, Jessor, 1975), Dini Olgunluk Ölçeği (Dudley, Cruise, 1990), Dindarlık Ölçeği (Seligman, Sethi, 1993)", dindarlığı ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklerden bazılarıdır (Köse, Ayten, 2016, s. 123).Daha önce verilen çalışmaların yanı sıra, dindarlığın çok boyutlu olarak sistemli bir şekilde kavramlaştırılması ilk defa Glock (1962/1972) tarafından yapılmıştır (Yıldız, 2001, s. 29).

Türkiye'de ise dindarlığın ölçülmesine dair çalışmalar 1960'lı yıllarda başlamış 1980'li yıllarda hız kazanmıştır. Bu çalışmalar daha çok Glock ve Stark, Allport ve Ross' un ortaya koyduğu boyutlar dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir (Köse, Ayten, 2016, s. 123). İslami dindarlıkla ilgili Türkiye'de ilk çalışma 1962 yılında Mehmet Taplamacıoğlu (Taplamcıoğlu, 1962) tarafından yapılmıştır (Erkol, 2015, s. 152). Ülkemizde ve diğer ülkelerde dindarlık ile ilgili yapılan çalışmalarda daha çok Batı'dan alınan ölçekler tercüme edilerek kullanılmıştır. Sonraki süreçte ülkemizde kültürel faktörlerin de dikkate alındığı ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçeklerden bazıları; *Dindarlık ölçeği* (Uysal, 1995), *Dini Yönelim Ölçeği* (Onay, 2004; Coştu 2009), *Dini Tutum Ölçeği* (Ok, 2011)'dir (Köse, Ayten, 2016, s. 123).

İKİNCİ BÖLÜM

2 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklemi, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizleri ile ilgili gerekli bilgiler verilecektir.

2.1 Araştırma Modeli

Gençlik dönemi otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık ilişkisini ele alan bu araştırmanın modeli genel tarama modelidir. Genel tarama modeli seçilen bir örneklem aracılığıyla evren hakkında çıkarımda bulunma ve genellemeler yapmayı amaçlamaktadır (Doğanay vd., 2018, s. 92).

Bu çalışma birden çok değişken arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bir çalışma olması yönüyle ilişkisel tarama araştırmasıdır. İlişkisel tarama modeli birden fazla değişken arasındaki etkileşimin korelasyon, t-test, varyans analizi ve çoklu regrasyon gibi istatiksel teknikler aracılığıyla belirlenmesinde kullanılan modeldir. (Doğanay vd., 2018, s. 92).

Araştırmada örneklemin otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri ve bu değişkenler arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Araştırmanın amacına ve modeline uygun olarak geliştirilen, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiler, aşağıda ayrıntılı olarak sunulmuştur.

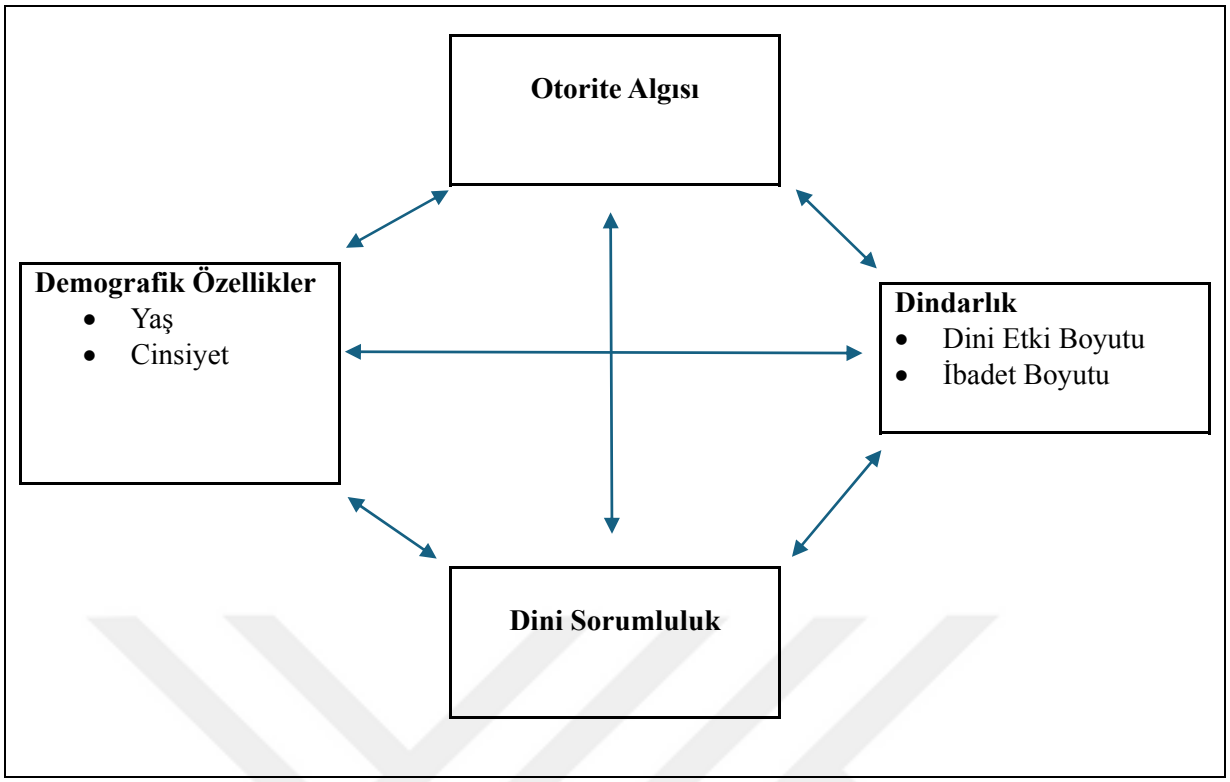

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.2 Araştırma Grubu ve Temel Özellikleri

Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan, 18-30 yaş aralığında yer alan gençler oluşturmaktadır. Araştırmada yer alan anket formları çevrimiçi anket uygulama formları aracılığıyla uygulandığı için Türkiye'nin pek çok farklı ilinden katılımcı yer almaktadır. Araştırmaya katılımda gönüllülük esasına dikkat edilmiş olup toplamda 390 kişiye ulaşılmıştır.

Anket formunda yer alan kişisel bilgi formundaki demografik özelliklerle ilgili sorulara katılımcıların verdiği cevaplara göre katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgilere aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	**Sayı (N)**	**Yüzde (%)**
Kadın	261	66,9
Erkek	129	33,1
Toplam	390	100

390 kişiden oluşan araştırma örnekleminin %66,9'u (261 kişi) kadınlardan, %33,1'i (129 kişi) erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 2: Yaş Durumuna Göre Dağılım (Ortalama)

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ort. *(M)*
Yaş	**390**	**18**	**30**	**22,63**

Katılımcıların yaş aralığı (ranj) 18 ile 30 arasında değişmektedir. Araştırma grubunun yaş ortalaması *(M)* 22,63' tür, standart sapma ise *(SD)* 3,849' dur.

Tablo 3: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	Sayı (N)	Yüzde (%)
18	54	13,8
19	49	12,6
20	49	12,6
21	43	11,0
22	36	9,2
23	20	5,1
24	15	3,8
25	16	4,1
26	20	5,1
27	26	6,7
28	18	4,6
29	19	4,9
30	25	6,4
Toplam	390	100

Katılımcıların yaşları ile oluşturulan frekans tablosu incelendiğinde en çok tekrar eden yaşın 18 yaş olduğu görülmektedir. Bu yaşta yer alan 54 katılımcı tüm katılımcıların %13,8'ini oluşturmaktadır. Yüzdelik olarak fazla olan diğer yaşlar ise 19 (%12,6) ve 20 (%12,6) yaş gruplarıdır. Her iki yaş grubunda da 49 kişinin yer aldığı görülmektedir. Tüm katılımcılar içinde en düşük yüzdeye sahip olan 24 yaş grubunda 15 katılımcı bulunmakta ve bu yaş grubu katılımcıların tamamının %3,8'ini oluşturmaktadır.

2.3 Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışmada araştırmanın amacına ve kapsamına en uygun veri toplama aracı olması sebebiyle anket tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın amacına ve konuya uygun hazırlanan anket formunun başında, katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" yer almaktadır. Akabinde gençlerin dindarlık düzeyleri ile ilgili çıkarımlarda bulunmayı sağlayacak; dindarlığın etki ve ibadet boyutları ile ilgili sorulara yer veren "Dindarlık Ölçeği" bulunmaktadır. Anketin sonraki bölümünde gençlerin otorite algısını; olumlu ve olumsuz otorite yaklaşımlarını

değerlendirmeyi sağlayacak olan "Otorite Algı Ölçeği" ve en son bölümde ise dini sorumluluk düzeylerini ölçmeye yönelik olarak "Dini Sorumluluk Ölçeği" yer almaktadır. Anket formunda yer alan ve ekte (bkz. Ek-1, Ek-2, Ek-3, Ek-4) sunulan ölçeklerle ilgili gerekli bilgilere ve açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

- ✓ Kişisel Bilgi Formu
- ✓ Dindarlık Ölçeği
- ✓ Otorite Algı Ölçeği
- ✓ Dini Sorumluluk Ölçeği

2.3.1 Kişisel Bilgi Formu

Araştırma grubunun demografik özelliklerine dair bilgilerin toplanması için iki sorudan oluşan kişisel bilgi formuna yer verilmiştir. Kişisel bilgi formuyla katılımcıların cinsiyetlerine ve yaşlarına ait bilgilere ulaşılmıştır. Bu sorulara katılımcılara ait cinsiyet ve yaş özelliklerini sınıflama ölçeğinde toplamak ve bu özelliklerin aldıkları önem derecesini saptayarak sıralama yapmak için yer verilmiştir.

2.3.2 Dindarlık Ölçeği ve Puanlaması

Literatürde dindarlığın ölçülüp ölçülemeyeceği, ölçülebilirse bunun nasıl olacağı ile ilgili farklı yaklaşım ve çalışmalar yer almaktadır. Bu tartışmalara rağmen sosyal bilimler alanında çalışan bilim insanları dindarlık düzeyleri ve dine karşı tutumu rakamsal verilerle belirlemek amacıyla farklı ölçekler geliştirilmiştir. Bu araştırmada kullanılan dindarlık ölçeği ise Ayten'in 2012 yılında geliştirdiği ve güvenirlik-geçerliliğini test ettiği Dindarlık Ölçeği'dir. Ölçek dokuz soru ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki ilk beş madde dini etki boyutu diğer dört madde ise dini ibadet boyutu ile ilgili maddelerdir. Anket 5'li Likert yöntemi ile oluşturulmuştur ve 5- Her Zaman, 4- Çoğu Zaman, 3- Bazen, 2- Nadiren, 1- Hiçbir Zaman şeklinde puanlanmıştır. Dini etki boyutu, dinin hayattaki önemli kararlar anlarında, sosyal ilişkilerde, kıyafet tercihinde, yiyecek içecek seçimindeki etkisine dair 5 ifadeyi içermektedir. Dini ibadet boyutu ise namaz kılma, oruç tutma, dua etme ve Kur'an okuma sıklığını sorgulayan 4 sorudan oluşmaktadır.

Bu araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlik testi sonrasında Cronbach Alfa değerleri şu şekildedir: Dindarlık genel $\alpha = 0{,}879$; dini etki boyutu $\alpha = 0{,}869$; dini inanç-ibadet boyutu $\alpha = 0{,}708$ olarak ölçülmüştür. Bu değerlere göre, analizler yapılırken Dindarlık Ölçeğinin kullanılması İstatistikî açıdan uygundur.

2.3.3 Otorite Algı Ölçeği ve Puanlanması

Otorite Algı Ölçeği Rigby'nin (1987) Otorite Algı Ölçeği'ndeki yirmi dört soru ve Mcbeath'ın (2008) özellikle ebeveyne yönelik otorite algısını saptamak için eklediği altı soru olmak üzere toplam otuz maddeden oluşmaktadır. Likert (1932) toplamalı sıralama tekniğinde sırasıyla 5 ile 1 aralığında puan verilerek beş kategoride (5-Her Zaman, 4- Çoğunlukla, 3-Bazen, 2- Nadiren, 1- Hiçbir Zaman) hazırlanmıştır ve ölçekte katılımcıların olumlu ya da olumsuz olan otorite algısını belirlemek amaçlanmıştır. Onat (2012), "Gençlerin Otorite Algısı ile Otorite Figürü Yer Alan Reklamlara Yönelik Tutumu Arasındaki İlişki" başlıklı çalışmasında Otorite Algı Ölçeğinin Türkçe çevirisine yer vermiş bu araştırmada da anket Onat'ın çalışmasında yer alan şekliyle kullanılmıştır. İlgili ölçekte on iki soru olumsuz yönelim belirtir ve veri girişi yapılırken ters kodlanarak ilgili analizler yapılmıştır. Bu araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlik testi sonrasında Cronbach Alfa değerleri şu şekildedir: Otorite genel α= 0,688; otorite olumsuz α= 0,630; otorite olumlu α= 0,777 olarak ölçülmüştür. Bu değerlere göre, analizler yapılırken Otorite Algı Ölçeğinin kullanılması istatistiki açıdan uygundur.

2.3.4 Dini Sorumluluk Ölçeği ve Puanlanması

Araştırmada gençlerin dini sorumluluk düzeylerini ölçmek amacıyla Kaya (2000), tarafından geliştirilen ve güvenirlik-geçerliliği test edilen "Dini Sorumluluk Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 43 maddeden oluşmaktadır. Anket 5'li likert yöntemiyle oluşturulmuş ve 5-Tamamen Katılıyorum, 4-Katılıyorum, 3-Kararsızım, 2-Katılmıyorum, 1-Hiç Katılmıyorum şeklinde puanlanmıştır. Toplam 43 maddeden oluşmakta olan ankette 21 madde olumsuz, 22 madde olumlu tutum ifade etmektedir. Olumsuz tutumları ifade eden 21 madde ters kodlanarak ilgili analizler yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 215, en düşük puan ise 43'tür. Katılımcıların ölçekten aldıkları puanın 215'e yaklaşması dini sorumluluk düzeyinin arttığını göstermektedir.

Bu araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlik testi sonrasında Cronbach Alfa değeri α= 0,924 olarak ölçülmüştür. Bu değerlere göre ölçek yüksek bir güvenirliğe sahip olup ölçeğin kullanılması istatistiki açıdan uygundur.

2.4 Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Bireylerin demografik bilgileri, otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlıkları arasındaki ilişki ve etkileşimlerin incelendiği araştırma için hazırlanmış olan anket formları Ekim 2023- Aralık 2023 tarihleri arasında katılımcılara uygulanmıştır. Verilerin toplanması çevrimiçi anket uygulama formları aracılığıyla sağlanmıştır. Anket formları Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan 18-30 yaş arası genç bireylere çevrimiçi ortamda ulaştırılmıştır. Anket çalışmasının çevrimiçi anket formu olarak uygulanması daha çeşitli çevrelere uygulama imkanı vermiş olsa da bireylerle yüz yüze görüşülemediği

için katılımcıların anket uygulamasına katılımlarını sağlamak ve katılımlarının etkinliğini değerlendirmek konusunda zaman zaman zorluklar yaşanmıştır. Gençlerin otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri konusunda ulaşılmak istenen verilerin tam olarak elde edilebilmesi için belirlenmiş olan anketlerin soru sayılarının fazla olması bazı katılımcılarda zaman zaman isteksizliğe sebep olmuş, bu da araştırmanın uygulama süresini artırmıştır. Anket uygulamasının başında katılımcılara gerekli bilgilendirmeler yazılı olarak yapılmış ve anketler gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Formun doldurulması 5-10 dk sürmüştür. Anket formları toplamda 407 kişiye uygulanmış fakat 17 anket formundaki katılımcıların araştırmanın örneklemi olan 18-30 yaş aralığında olmamasından ötürü değerlendirmeye alınmamış, toplamda 390 anket değerlendirilmiştir.

Araştırma için gerekli olan veriler bilgisayar ortamına aktarılarak elektronik tablolama programı olan Excel ile düzenlenmiş ve SPSS paket programında gerekli analizler yapılmıştır. Verilerin temizleme işlemi yapıldıktan sonra, değişken isimleri ve kodlamalar netleştirilmiş ve ters kodlama gerekli olan sorularda veri dönüştürme işlemleri yapılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar doğrultasında grubun genel yapısını ortaya koymak amacıyla frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmış; ortalama, medyan, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. İlgili verilere dair tablolar oluşturulmuştur.

Ölçeklerin iç tutarlılığını ölçmek amacıyla İç tutarlılık testi ile Cronbach Alpha değerlerine ulaşılmıştır. Farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı bağımsız grup t-test (independent samples t-test) ile ölçülmüş ve farklı iki grup arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığı değerlendirilmiştir. İki sürekli değişken arasındaki ilişkinin derecesini belirlemede Pearson korelasyon katsayılarından (Pearson Correlation Coefficients) yararlanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 BULGULAR VE YORUMLAR

3.1 Katılımcıların Otorite, Dini Sorumluluk ve Dindarlık Düzeyleri: Genel Profil

Bu bölümde otorite, dini sorumluluk ve dindarlık ilişkisini konu edinen araştırmanın örnekleminin genel otorite, dini sorumluluk ve dindarlık durumu tasvir edilmekte ve otorite, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyinin ölçüldüğü ölçme araçlarından araştırma grubunun aldığı ortalamalar yardımıyla genel bir profil ortaya koyulmaktadır. Bu profili ortaya koymak için otorite, dini sorumluluk ve dindarlık ölçeği genelinin ve ölçek alt boyutlarının ortalamalarına yer verilmektedir. Gençlerin otorite eğilimleri, dini sorumluluk ve dindarlık eğilimleriyle ilgili daha ayrıntılı tespitlere ulaşmak amacıyla ölçek maddelerinin ayrı ayrı ortalamalarına da yer verilmiştir. Böylece "Örneklemin otoriteye dair algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri açısından genel durumu nasıldır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Ulaşılan bulguların daha anlaşılır bir hale gelmesi için belli bir düzen içerisinde sunulmaktadır. Öncelikle bireylerin otorite eğilimi ve alt boyutlarının ortalamalarına yer verilecek, sonrasında dini sorumluluk ortalamaları ve dindarlık ile alt boyutları ortalamaları tablolar halinde verilecektir.

3.1.1 Otorite

Bu başlık altında katılımcıların olumlu ve olumsuz otorite algısını belirlemek amacıyla kullanılan "Otorite Algı Ölçeği" ne ait genel ortalamalar yer almaktadır. Ölçek olumsuz otorite algısı ve olumlu otorite algısı olarak 2 alt boyut ve 30 maddeden oluşmaktadır. Olumsuz otorite algısı alt boyutu 12 maddeden, olumlu otorite algısı alt boyutu ise 18 maddeden oluşmaktadır. Katılımcıların elde ettiği puanların otorite genel ve alt boyutları ortalamaları tablo halinde verilmiştir.

Tablo 4: Otorite algısı ve Alt Boyutlarının Genel Durumu

Faktörler	**N**	**Min.**	**Max.**	***M***	***SD***
Otorite Algısı (Genel)	390	2,33	4,27	3,50	0,310
Otorite (Olumsuz)	390	1,25	5,00	2,98	0,474
Otorite (Olumlu)	390	2,33	5,00	3,83	0,423

Tablo 4'te uygulanan Otorite Algı Ölçeğinden katılımcıların aldığı genel ortalamalara yer verilmiştir. Tabloda 390 gözlem değeri alındığı ve kayıp değer olmadığı görülmektedir. Olumlu otorite algısı alt boyutuna ait ortalama değerin (M=3,83) olumsuz otorite alt boyutuna ait değerden (M= 2,98) yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç katılımların otoriteyi olumlu algılama eğilimlerinin yüksek

olduğunu olumsuz algılama eğilimlerinin ise daha düşük düzeyde olduğunu gösterir. Bu bulgu, katılımcıların otoriteyi genel olarak daha meşru, güvene dayalı ve rehberlik eden bir otorite biçimi olarak algılama eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Olumsuz otorite puanlarının düşük olması ise gençlerin otoriteyi baskıcı ya da kontrolcü biçimde algılama eğilimlerinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Onat (2012) çalışmasında Otorite Algı Ölçeğini olumlu ve olumsuz olarak 2 alt boyutta incelemiş bu çalışmada da bu 2 alt boyut üzerinden analizler yapılmıştır. Fakat Onat, yapmış olduğu ayrıntılı faktör analizi sonucunda 10 alt faktör elde etmiştir. Bu 10 alt faktör, gençlerin otorite algısının çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. Bu nedenle araştırmada otorite algısını genel düzeyde göstermekle birlikte aynı zamanda gençlerin otorite algısının farklı yönleriyle (ebeveyne, mevkiye, kurumsal otoriteye, otoriteye duyulan saygıya ve otoriteyi sorgulamaya yönelik) nasıl şekillendiğini gösterebilmek amacıyla bu alt faktörlere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 5: Otorite Algısı Genel Profil (Alt Faktör)

Faktörler	**N**	**Min.**	**Max.**	***M***	***SD***
Ebeveyne Yönelik Otorite Algısı	390	1,00	5,00	4,18	0,581
Mevkiye Yönelik Otorite Algısı	390	1,67	5,00	3,71	0,536
Otoriteyi Onaylamak	390	1,00	4,80	2,81	0,627
Güvenilen Otoriteye İtiraz Etmemek	390	1,00	5,00	3,12	0,893
Zor Durumda Otoriteye Duyulan İhtiyaç	390	2,00	5,00	4,08	0,689
Otoritenin Kararlarını Onaylamak	390	1,00	5,00	2,71	0,770
Toplumsal Otorite Figürlerine Değer Vermek	390	1,00	5,00	3,62	0,680
Otoriteye Saygı Göstermek	390	1,00	5,00	4,19	0,982
Otoriteyi Yüceltmek	390	1,00	5,00	3,71	0,818
Otoriteyi Sorgulamak	390	1,00	5,00	2,26	0,999

Tablodaki bulgular incelendiğinde katılımcıların otorite algısında en yüksek ortalamalar, ebeveyn otoritesi (M=4,18), otoriteye saygı göstermek (M=4,19), zor durumda otoriteye duyulan ihtiyaç boyutlarında görülmüştür. Bu bulgudan hareketle katılımcıların en çok ebeveyn otoritesini ve otoriteye duyulan saygıyı onayladığı yorumuna ulaşılabilir. Bu bulgu, gençlerin ebeveyn otoritesine ve otoriteye duyulan saygı değerine güçlü biçimde bağlı olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda gençlerin onları zorlayan durumlarda otorite figürlerinden rehberlik bekledikleri sonucuna ulaşılabilir. En düşük ortalama değerler ise, otoriteyi sorgulamak (M=2,26), otoritenin kararlarını onaylamak (M=2,71), otoriteyi onaylamak (M=2,81) alt boyutlarına aittir. Bu bulgular katılımcıların otoritenin vermiş olduğu her kararı doğrudan kabul etme yönelimlerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Bu bulgulardan hareketle gençlerin otoriteye karşı saygılı olduğu, otoriteye yaklaşımda ihtiyaç temelli bir yaklaşım sergilediği fakat gençlerin otoritenin vermiş olduğu kararları koşulsuz kabul etme konusunda temkinli olduklarını söylemek mümkündür. Gençlerin otoriteye karşı genel olarak olumlu ama eleştirel bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Özellikle ebeveyn otoritesi ile ilgili madde ortalamalarının yüksek olması toplumsal yapıda ebeveyn merkezli otoritenin güçlü olduğuna işaret etmektedir.

3.1.2 Dini Sorumluluk

Bu başlık altında katılımcıların dini sorumluluk düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılan "Dini Sorumluluk Ölçeği" ne ait genel ortalamalar yer almaktadır. 43 Maddeden oluşan ölçekte 21 madde olumsuz tutum ifade etmektedir ve bu maddeler ters kodlanarak ilgili analizler için kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 43, en yüksek puan ise 215'tir. Ölçek maddeleri 1 ile 5 arasında değişen bir ölçümde değerlendirilmiştir.

Tablo 6: Dini sorumluluk Genel Profil (Toplam)

Faktörler	Sayı	En Az	En Çok	Ortalama	Standart Sapma
Dini Sorumluluk	390	69	212	169,212	21,699

Tablo- 6'da katılımcıların almış olduğu en az puanın 69, en yüksek puanın ise 212 olduğu görülmektedir. Katılımcıların dini sorumluluk ortalamaları ise 169,212 olarak gözlemlenmektedir. Katılımcıların ölçekten alabilecekleri en yüksek değerin 215 olduğu kabulüne göre 169,212 ortalama puan araştırma grubunun yüksek bir dini sorumluluk düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Din Sorumluluk Ölçeği Madde Ortalamaları

N:390	Ortalama	Std. Sapma
1.Dini sorumluluk yaşına geldiğim için dini görevlerimi yapıyorum.	3,73	1,061
2.Dini görevlerimi yerine getirmem gerektiğini bildiğim halde yapamıyorum.	3,21	1,225
3.Yaptığım hatalı davranışlardan ötürü Allah'tan af dilerim.	4,58	0,753
4.Günah olduğunu bile bile insanların arkasından konuşurum.	3,28	1,083
5.Dini inancım gereği insanlara faydalı olmaya çalışırım.	4,22	0,850
6.Dinim "küfür etme" fiilini kötü saydığı halde küfür ederim.	3,57	1,214
7.Her işe Allah'ın ismi ile başlar,bitirince hamd ederim.	3,83	0,902
8.Zaman zaman dini emir ve yasakları kendi isteklerim doğrultusunda yorumlarım.	3,78	1,085
9.Bir arkadaşım yardıma muhtaç olduğunda yardım etmeyi dini bir görev kabul ediyorum.	3,95	1,036
10.Dini inancım gereği verilen emanetleri korumaya özen gösteririm.	4,46	0,828
11.Dinin emir ve yasaklarına uymak insanın hürriyetlerini kısıtlar.	4,16	1,053
12.Dini sorumluluk sahibi bir kişi çevresindeki kötülüklerle mücadele eder.	4,15	0,882
13.Verdiğim sözleri yerine getirmem.	4,47	0,871
14.Bir Müslüman olarak Kur'an-ı Kerim okurum.	4,15	0,881
15.Dinen yasak kabul edilen bir fiili yapmak beni rahatsız etmez.	4,11	1,157
16.Allah korkusu dini emir ve yasakları yerine getirmemde etkilidir.	4,27	0,859
17.Ahirete inanmak kişinin dini sorumluluklarını yerine getirmesinde etkilidir.	4,44	0,769
18.Çeşitli nedenlerle kılamadığım namazlardan dolayı rahatsız oluyorum.	4,23	0,980

19.Dini sorumluluk yaşına girmiş olmama rağmen kendimi buna hazır hissetmiyorum.	3,78	1,171
20.Namazlarımı bilerek ve isteyerek kılıyorum.	4,03	1,106
21.Çeşitli nedenlerle kılamadığım Ramazan oruçlarını daha sonra mutlaka tutarım.	3,93	1,146
22.Kişinin dini sorumluluk yaşına gelmiş olması bu sorumlulukları yapacağı anlamına gelmez.	3,99	1,190
23.Dinimi daha iyi yaşamak için dinim ile ilgili çok sayıda eser okuyorum.	3,23	1,106
24.Herhangi bir iş ya da davranış yaparken "bu işten çıkarım ne olur" u araştırırım.	2,96	1,140
25.İleride çocuklarıma dinimi öğretmem gerektiğini düşünüyorum.	4,53	0,826
26.Dini görevlerimi yerine getirmem için henüz erken olduğunu düşünüyorum.	4,34	0,939
27.Namazlarımı zamanında kılıyorum.	3,27	1,175
28.Ailem istediği, zorladığı için namaz kılıyorum.	4,48	0,844
29.Herhangi bir iş ya da davranış yaparken "din bu konuda ne diyor"u araştırırım.	3,89	1,001
30.İbadetleri yerine getirmek zor geldiği için yapmıyorum.	3,81	1,175
31.Haramlardan çok sakınırım.	3,94	0,931
32.Allah'ın bize verdiği nimetlerden dolayı ona şükretmemiz gerekir.	4,70	0,694
33.Sosyal çevremin baskısından dolayı Ramazan'da oruç tutuyorum.	4,61	0,831
34.Dini sorumluluk yaşıma girdiğimden bu yana Ramazan'da oruç tutuyorum.	4,39	0,955
35.Dini sorumluluk yaşına girdiğimden bu yana 5 vakit namaz kılıyorum.	2,84	1,132
36.Büyüklerim sık sık namaz kılmam için beni uyarır.	2,86	1,379
37.Çevremdeki yetişkinler de dini görevlerimi yapmazlarken ben niye genç yaşta yapayım.	4,47	0,925
38.Dini konularda edindiğim doğru bilgileri çevremdeki insanlara anlatmam.	4,11	1,018
39.Okulda aldığım din eğitiminin daha önceki din eğitimine olumlu katkısı olmadı.	3,55	1,238
40.Ailemden yeterli din eğitimi almadığımı düşünüyorum.	3,78	1,206
41.Ailemde dini inanç ve ibadetlere çok önem verilir.	4,07	0,939
42.Ailem benden dini kurallara uymamı istedikleri halde kendileri bu kurallara uymuyorlar.	3,90	1,140
43.Okuldaki öğretmenler bizden dini kurallara uymamızı istedikleri halde kendileri uymuyorlar.	3,16	1,153

Tabloda 7'de dini sorumluluk ölçeği madde ortalamalarının ortalama M=2,84 ile M=4,70 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu sonuçlar katılımcıların dini sorumluluk düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgulardan hareketle gençlerin dini görev ve sorumluluklarını büyük oranda yerine getirdiklerini ve dini yükümlülüklerini içselleştirdikleri ve dini yaşantının günlük yaşamlarında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

En yüksek ortalamaya sahip olan maddenin "Allah'ın bize verdiği nimetlerden dolayı ona şükretmemiz gerekir." (M= 4,70) maddesi olduğu görülmektedir. Bu maddeyi takiben "Yaptığım hatalı davranışlardan ötürü Allah'tan af dilerim." maddesi (M= 4,58) ve" İleride çocuklarıma dinimi öğretmem gerektiğini düşünüyorum." (M=4,53) maddesi gelmektedir. Yine namazları içten kıldıkları ve kılamadıkları namazlardan dolayı rahatsız oldukları ile ilgili maddelerde de yüksek ortalamaların olduğu görülmektedir. Bu yüksek ortalamalar gençlerin Allah'a karşı minnettarlık, ibadet bilinci konularında son derece hassas olduklarını, dini sorumluluklarının yalnızca ibadetlerle sınırlı kalmayıp aile, toplumsal ilişkiler ve değer aktarımı boyutlarında da güçlü bir şekilde kendini gösterdiği görülmektedir. Şükretme, af dileme gibi maddelerin yüksek ortalamaya sahip olması gençlerin içsel dindarlığının güçlü olduğuna işaret etmektedir.

En düşük ortalamaya sahip olan maddelerin ise "Dini sorumluluk yaşına girdiğimden bu yana 5 vakit namaz kılıyorum." (M=2,84) ve "Büyüklerim sık sık namaz kılmam için beni uyarır." (M=2,86) Maddeleri olduğu görülmektedir. 36.madde anket formunda ters kodlanmış bir maddedir. Bu düşük ortalamalar katılımcıların özellikle ibadet sürekliliği ve davranışsal uygulama boyutlarında bazı zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Bu bulgular bizi gençlerin dini sorumluluk bilincinin yüksek olmasına rağmen davranışsal uygulama ve süreklilik sağlama noktasında yaşam koşullarına veya zamanı yönetme ve disiplin sağlama noktasındaki tutumlarına bağlı olarak aksaklıklar ortaya çıkıyor olabileceği sonucuna ulaştırmaktadır.

3.1.3 Dindarlık

Bu başlık altında, araştırma grubunun dindarlık düzeylerini ölçmek için hazırlanan Dindarlık Ölçeğinden ve alt boyutlarından aldığı genel ortalamalar yer almaktadır. Dindarlık ölçeği "dini etki" ve "dini ibadet" boyutu olmak üzere iki alt boyut ve dokuz maddeden oluşmaktadır. Ölçekte İlk 5 madde dini etki boyutu, sonraki 4 madde ise dini ibadet boyutu ile ilgili maddelerdir. Maddelerin her biri 1puan ile 5 arasında puanlanmaktadır. Araştırma grubunun elde ettiği puanların dindarlık genel ve alt boyutları ortalamaları tablo halinde verilmiştir.

Tablo 8: Dindarlık Genel Profil

Faktörler	**N**	**Min.**	**Max.**	***M***	***SD***
Dindarlık (Genel)	390	1,00	5,00	3,97	0,758
Dini Etki Boyutu	390	1,00	5,00	3,89	0,873
Dini İnanç-İbadet Boyutu	390	1,00	5,00	4,07	0,764

Tablo-8'de katılımcıların dindarlıkta (genel) M= 3,97 ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bulgulardan hareketle katılımcıların dindarlık düzeyinin yüksek olduğu gençlerin dini değerlere, inanç esaslarına ve ibadetlere güçlü bir şekilde bağlı oldukları ve dinin yaşamlarında yönlendirici ve anlam kazandırıcı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Katılımcıların ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlara bakıldığında dini etki boyutundan alınan puanların ortalamasının M= 3,89; dini ibadet boyutundan aldıkları puanların ortalaması ise M= 4,07 olarak bulgulanmıştır. Bu bulgulara bakıldığında katılımcıların dini ibadet boyutundan aldıkları değerlerin ortalamasının dini etki boyutundan aldıkları değerlerin ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre gençlerin ibadetleri yerine getirme ve benimseme noktasında güçlü bir motivasyona sahip olduklarını dindarlıklarının içselleştirilmiş bir yapıda olduğu, dini ilkeleri hayatlarında rehber edinmelerine karşın yaşamın bazı alanlarında dini etkinin görece sınırlanabildiği söylenebilir.

Tablo 9: Dindarlık Ölçeği Madde Ortalamaları

N=390	Ortalama	Std. Sapma
Önemli karar anlarında dinî inancım etkilidir.	4,15	0,893
Ne giyeceğim konusunda dinî inancım etkilidir	3,81	1,102
Ne yiyeceğim ve içeceğim konusunda dinî inancım etkilidir?	4,31	0,959
Kiminle arkadaşlık kuracağım konusunda dini inancım etkilidir?	3,47	1,249
Hangi sosyal aktivitelere katılacağım konusunda dinî inancım etkilidir?	3,75	1,149
Beş vakit namaz kılarım.	3,27	1,373
Ramazan orucunu tutarım.	4,75	0,689
Dua ederim.	4,60	0,758
Yüzünden ya da ezbere Kuran okurum (Türkçe, Arapça dâhil)	3,67	1,202

Tablo-9'da dindarlık ölçeği madde ortalamaları gösterilmiştir. En yüksek ortalama değere sahip olan maddelerin; M=4,75 ortalama değer ile "Ramazan Orucunu Tutarım" maddesi ile M=4,60 ortalama değere sahip olan "Dua ederim" maddeleri olduğu görülmektedir. En düşük ortalama değere sahip olan maddelerin ise M=3,47 ortalama değer ile "Kiminle arkadaşlık kuracağım konusunda dini inancım etkilidir?" maddesi ile M=3,67 ortalama değere sahip olan "Yüzünden ya da ezbere Kuran okurum (Türkçe, Arapça dâhil)" ve M= 3,75 ortalama değer ile "Hangi sosyal aktivitelere katılacağım konusunda dinî inancım etkilidir?" maddeleri olduğu bulgulanmaktadır. Bu bulgulardan hareketle dinin, katılımcıların kişisel ve sosyal hayat üzerindeki etkisinin namaz kılma, oruç tutma, dua etme ve Kur'an okuma gibi ibadetlerle ölçülen dindarlık düzeylerine oranla daha zayıf olduğunu ve gençlerin dinin ibadet boyutunda yüksek bir motivasyon gösterdiğini fakat günlük yaşam tercihleri ve sosyal ilişkilerde dinin etkisinin görece daha zayıf olması dindarlığın davranışsal boyutunu seçici biçimde yaşadıklarını göstermektedir.

3.2 Otorite, Dini Sorumluluk, Dindarlık ve Sosyo-Demografik Özelliklere Dair Bulgular

Bu başlık altında otorite, dini sorumluluk ve dindarlık düzeylerinin çalışmanın demografik değişkenleri olan yaş ve cinsiyet değişkenleriyle ilişkisi incelenmektedir. Böylece araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yaş ve cinsiyetin, araştırmanın bağımlı değişkenleri olan otorite, dini sorumluluk ve dindarlık üzerindeki etkisini analiz edilmekte ve araştırmanın ilgili hipotezlerini test edilmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) uygulanmıştır. Elde edilen analiz sonuçları tablo halinde sunulmuş ve tabloların altında elde edilen bulguların yorumları yer almıştır.

3.2.1 Cinsiyet

Bu başlık altında araştırmanın bağımsız değişkenlerinden biri olan cinsiyetin otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığını ve varsa bu etkinin nasıl gerçekleştiğini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaçla cinsiyet ile bağımlı değişkenler olan otorite, dini sorumluluk ve dindarlık değişkenleri arasında bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular tablo haline getirilmiştir. Tabloların altında bu bulgulardan hareketle elde edilen yorumlara yer verilmiştir.

3.2.1.1 Otorite ve Cinsiyet

Araştırmanın bu kısmında cinsiyet ile otorite algısı arasındaki ilişkiyi belirlemek, cinsiyetin otorite algısı üzerindeki etkisini analiz etmek amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak cinsiyet ve otorite değişkenleri arasında uygulanan bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) bulguları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10: Otorite Algısı Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Cinsiyet	N	M	SD	t	P
Otorite (Genel)	Kadın	261	3,53	0,292	2,210	0,035
	Erkek	129	3,46	0,340		
Otorite Olumlu	Kadın	261	3,81	0,401	-1,439	0,151
	Erkek	129	3,87	0,463		
Otorite Olumsuz	Kadın	261	2,88	0,436	-5,585	0,001
	Erkek	129	3,16	0,496		

Tablo-10'da verilen bulgulara göre kadın ve erkeklerin olumlu otorite algısı ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu, erkeklerin ortalaması görece daha yüksek olsa da istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (p= 0,151> 0,05). Olumsuz otorite alt boyutunda ise erkeklerin ortalaması (M=3,16), kadınların ortalamasından (M= 2,88) daha yüksektir. Gruplar arasındaki bu fark istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur. (p= 0,001<0,05)

Bu bulgulardan hareketle olumlu otorite alt boyutunda cinsiyetin belirleyici olmadığı, kadınlar ile erkeklerin otoritenin rehberlik eden, düzen sağlayan ve güven duygusunu destekleyen olumlu yönlerini benzer şekilde değerlendirdikleri söylenebilir. Kadınların genel otorite düzeylerinin yüksek olması ve olumsuz otorite alt boyutundaki ortalamalarının erkeklere göre daha düşük olması kadınların otoriteye karşı daha uyumlu ve kabul edici bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir. Erkeklerin olumsuz otorite alt boyutuna dair ortalamalarına bakıldığında erkeklerin otoriteyi zaman zaman baskıcı, kısıtlayıcı ya da denetleyici bir unsur olarak algılama eğiliminin kadınlara göre daha yüksek olduğu

görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle erkeklerin otorite figürleri ile ilişkilerinde daha mesafeli ve eleştirel bir tutum sergiledikleri, kadınların ise daha uyumlu bir tutum benimsedikleri söylenebilir.

Bu farklılık toplumsal cinsiyet rollerinin otorite figürüyle kurulan ilişki üzerindeki etkisini göstermektedir. Kadınların toplumsal konumlarından ötürü ailede, eğitim ortamlarında ve sosyal hayatta otorite figürleri ile kurdukları ilişkiler daha uyumlu ve kurallı biçimde gerçekleşmektedir. Erkekler ise toplumda daha özgüven, bağımsızlık ve kontrol gibi değerlere dayalı olarak yerleştirilmektedir. Bu nedenle ebeveyn, öğretmen, yönetici gibi otorite figürleri tarafından yönetilmek erkekler açısından benlik tehdit edici bir durum olarak algılanabilmektedir. Erkekler okul, iş gibi alanlar başta olmak üzere toplumda daha rekabetçi ve hiyerarşik ilişkiler yaşama eğilimdedirler. Bu durumun onların otoriteyi daha sınırlayıcı ve baskılayıcı olarak algılamalarına neden olmuş olabileceği söylenebilir.

Literatürde otorite ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çeşitli sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili çalışma yapan isimlerden biri olan Pazarbaş (2012), lise öğrencilerinin liderlik ve otorite algısı üzerine yapmış olduğu çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla otoriteyi emir verme hakkı olarak gördükleri sonucunu ortaya koymuştur. Diğer maddelerde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır. Erkek öğrencilerin otoriteyi emir verme hakkı olarak görmesi kadınların daha yüksek ve olumlu bir otorite algısına sahip olduğu, erkeklerin otoriteye daha olumsuz bir yaklaşım sergilediği sonucunu desteklemektedir. Uğurlu, Hovardaoğlu (2011), çalışmalarında erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre demokratik liderlik stilini daha olumsuz ve otoriter liderlik stillerini daha olumlu olarak algıladığı sonucuna yer vermişlerdir. Diğer ülkelerde yapılan çalışmalara bakıldığında da hipotezimizi destekleyen sonuçların olduğu görülmektedir. Williams (2025), çalışmasında kadınların otorite algısı konusunda daha duyarlı olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda çalışmasında kadınların meslek hayatlarında otoritelerinin test edilmesi, mesleki rollerinin kabulü ve devamlılığı konusunda daha fazla zorluk yaşadıklarını saptamıştır. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin otorite algısı üzerindeki etkisinin olduğu sonucunu desteklemektedir.

Bu bulguların hepsi dikkate alındığında literatürde yer alan bu çalışmaların büyük çoğunluğunda otorite algısının cinsiyete göre farklılaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalar kadınların otorite algılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu ve kadınların otoriteye daha kabullenici erkeklerin daha sorgulayıcı bir tutumla yaklaştığı sonucunu ortaya koymuştur. Bu bilgiler araştırma sonucunu destekler nitelikte bulunmuştur. Zira yapılan analizlerde kadınların otorite algılarının daha yüksek olduğu ve otorite yaklaşımlarının daha olumlu olduğu erkeklerin de olumsuz otorite algılarında anlamlı bir farkın bulunduğu saptanmıştır.

3.2.1.2 Dini Sorumluluk ve Cinsiyet

Bu başlık altında "Cinsiyetin dini sorumluluk düzeyi üstünde anlamlı bir etkisi var mıdır?" Sorusuna cevap bulmak amacıyla cinsiyet değişkeni ile dini sorumluluk düzeyi arasında bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 11: Dini Sorumluluk Düzeyi Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Cinsiyet	N	M	SD	t	P
Dini Sorumluluk	Kadın	261	4,02	0,432	4,898	<0,001
	Erkek	129	3,74	0,582		

Tablo-11'de kadınların dini sorumluluk ortalamasının (M=4,02), erkeklerin ortalamasından (M=3,74) daha yüksek olduğu görülmektedir. Gruplar arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır. ($p < 0,01$). Bu bulgulardan hareketle kadınların dini sorumluluk düzeylerinin erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Söz konusu bulgular kadınların dini sorumluluklarını yerine getirme eğilimlerinin erkeklere göre daha fazla olduğuna, dini sorumluluklar konusunda kadınların daha motive olduğuna işaret etmektedir. Bu bulgular "Kadınların dini sorumluluk düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir" şeklindeki araştırma hipotezini desteklemiştir.

Konuya dair literatürde araştırma sonucunu destekleyen çalışmalar yer almaktadır. Tunç (2021) Lise gençleri örnekleminde gerçekleştirdiği din ve toplumsal cinsiyet ile ilgili çalışmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla ibadetlerini daha fazla yerine getirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Kaya, Uysal (2015), toplumsal cinsiyet rollerini inceledikleri araştırmalarında genel güdüsel dindarlık ve alt boyutlarındaki dini tutum ve davranışların ortalamalarında kadınlar lehine bir farklılığın olduğunu ortaya koymuştur. Sarı (2016), araştırmasında geleneksel halk dindarlığı bağlamında kadınların dini sorumluluk uygulamalarını daha fazla yerine getirdikleri ve bu durumun kadın kimliklerinin oluşmasında da etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Literatürde yer alan bu çalışmalar araştırma bulgularını desteklemektedir. Yapıcı (2012), dindarlık ile ilgili yapmış olduğu meta-analitik çalışmada kadınların farz ve nafile ibadetleri yerine getirmek konusunda erkeklere göre daha hassas olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kartopu, Geçer, Hacıkeleşoğlu (2018), üniversite gençliği örnekleminde yapmış oldukları araştırmada dini sorumluluğu da içine alan bireysel sorumluluk düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki saptayamamakla birlikte bireysel ve sosyal sorumluluğun toplumsal normlarla ilişkisi göz önüne alındığında cinsiyetin önemli bir değişken olarak yerini almasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Literatürde cinsiyetin dini sorumluluk üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını ortaya koyan çalışmalar da vardır. Kaya (2000), İmam-Hatip lisesindeki ergenlerin dini sorumluluk seviyelerine dair hazırladığı çalışmasında dini sorumluluk düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Acar (2014), İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin dini sorumluluk düzeylerini araştırdığı çalışmasında cinsiyetin dini sorumluluk düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Konu ile ilgili literatürde yer alan pek çok çalışma, bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile paralellik göstermekte ve cinsiyetin dini sorumluluk düzeyinde anlamlı farklılıklar ortaya çıkardığını göstermektedir.

3.2.1.3 Dindarlık ve Cinsiyet

Araştırmanın bu aşamasında cinsiyetin dindarlık üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla değişkenler arasında bağımsız grup t-testi (independent samples t-test) uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 12: Dindarlık Bakımından Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Farklar (t-test)

Faktörler	Cinsiyet	N	M	SD	T	P
Dindarlık (Genel)	Kadın	261	4,11	0,603	4,705	0,001
	Erkek	129	3,68	0,939		
Dini Etki Boyutu	Kadın	261	4,02	0,742	3,735	0,001
	Erkek	129	3,64	10,048		
İbadet Boyutu	Kadın	261	4,23	0,587	5,221	0,001
	Erkek	129	3,75	0,958		

Tablo-12'de kadınların genel dindarlık ortalamasının (M= 4,11), erkeklerin ortalamasından (M= 3,68) daha yüksek olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p <0,001). Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde ise kadınların dini etki boyutu ortalamasının (M= 4,02) erkeklerin dini etki boyutu ortalamasından (M=3,64)yüksek olduğu, aynı şekilde kadınların ibadet boyutu ortalamasının (M= 4,23) erkeklerin ibadet boyutu ortalamasından (M= 3,75) daha yüksek olduğu görülmüştür. Hem dini etki boyutunda hem de ibadet boyutunda kadınların lehine anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilmektedir. (p <0,001)

Bu bulgulardan hareketle kadınların erkeklerden daha yüksek dindarlık eğilimine sahip oldukları söylenebilir. Alt boyutlara ait bulgulara bakıldığında da kadınların dini inançlarının günlük yaşama özellikle yeme içme, sosyal çevre seçimi, kıyafet tercihi gibi alanlarda etkisinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı zamanda namaz kılma, oruç tutma, dua etme ve Kur'an okuma

gibi ibadet boyutunda da kadınların erkeklere oranla daha yüksek bir eğilime sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Konuya dair literatürde çok sayıda farklı çalışma yapılmıştır. Korkmaz (2020), cinsiyete göre dindarlık konusu ile ilgili yapmış olduğu meta-analiz çalışmasında 84 adet lisansüstü tez çalışmasını analiz etmiş ve genel dindarlık, dini inanç boyutu ve dini ibadet boyutunda kadınlar lehine bir durumun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yapıcı'nın (2012) meta analitik araştırma çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilmiş ve kadınların inanç, dini ibadet ve dini etki boyutlarında dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Doğan, Karaca'nın (2021), çalışmasında ise kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu, özellikle inanç, ibadet ve dini tutum boyutlarında kadınların lehine sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra bu bulguları destekleyen pek çok araştırma yer almaktadır (Günay, 1999; Şahin, 1999; Kayıklık, 2005; Yapıcı, 2007). Bu çalışmada elde edilen bulgular söz konusu çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Dindarlık ve farklı alt boyutlarına ait kadınlar lehine sonuca ulaşılan bu çalışmaların yanı sıra erkekler lehine sonuçlara ulaşılan çalışmalar da yer almaktadır (Karaca, 2000; Kula, 2001; Mehmedoğlu, 2004; Uysal, 2006). Bu çalışmaların yanı sıra Ayten (2009), Yapıcı (2012) ve Uysal'ın (2015) çalışmalarında dindarlık ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığına dair sonuçlar da yer almaktadır. Buradan hareketle literatürde dindarlık ve cinsiyet ile ilgili sonuçların yer aldığı üç farklı grup çalışmanın olduğu, bunların; dindarlık ve farklı alt boyutlarında kadınlar lehine farklılığın bulunduğu çalışmalar, erkekler lehine farklılığın bulunduğu çalışmalar ve cinsiyete bağlı olarak dindarlık düzeyinde anlamlı farklılığın bulunmadığı çalışmalardır. Kadınlar lehine anlamlı farklılığın bulunduğu çok sayıda araştırma bulguları ile bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bulgular örtüşmektedir.

Sonuç olarak bu bulgular H8: "Cinsiyet ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır." ve

"Kadınların dindarlık düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir." Şeklindeki araştırma hipotezlerini desteklemiştir.

3.2.2 Yaş

Bu başlık altında araştırmanın bağımsız değişkenlerinden olan yaş faktörünün otorite, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri ile ilişkisinin olup olmadığı ve varsa bu ilişkinin nasıl gerçekleşmiş olduğunu analiz etmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla yapılan Pearson Korelasyonundan elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmada kullanılan anket formunda yaş sorusu açık uçlu olarak sorulmuş ve sonrasında da herhangi bir kategorik düzenleme yapılmamıştır.

3.2.2.1 Otorite ve Yaş

Bu başlık altında "Otorite algısı yaşa göre farklılık göstermekte midir?" Sorusundan hareketle yaş ve otorite değişkenlerinin ilişkisini saptamak amacıyla yapılan Pearson Korelasyonu analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 13: Yaş Grubuna Göre Otorite Algısı (Pearson Korelasyonundan)

		Otorite (Genel)	Otorite Olumlu	Otorite Olumsuz
Yaş	**R**	-0,079	-0,056	0,056
	P	0,117	0,273	0,273
	N	390	390	390

Tablo-13'te verilen bulgularda genel otorite algısı ve olumlu otorite alt boyutu ile yaş değişkeni arasında negatif yönlü fakat istatiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki saptanmıştır (p>.05). Olumsuz otorite alt boyutu ile yaş değişkeni arasında pozitif yönlü fakat anlamlı olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir. (p>.05). Bu bulgulardan hareketle otorite algısının yaşla birlikte farklılaşmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla bireylerin otoriteye ilişkin algılarının yaşa göre anlamlı biçimde değişmediği söylenebilir.

Gelişimsel literatürde erken ergenlikten geç ergenliğe ilerledikçe gençlerin otorite algısı ve itaate bakış açısında değişiklik olduğunu, gençlerin yaşları ilerledikçe daha özerk olduğunu hem anne baba hem kurumsal otoriteye karşı daha koşullu bir kabulün ortaya çıktığını göstermektedir (Smetana, 1988; Darling, 2007; Cumsille, 2009). Ergenlikten genç yetişkinliğe geçildiğinde ise yaş etkisinin pek çok çalışmada küçüldüğü görülmektedir. Türkçe kaynaklarda da yaşın otorite algısı için tek başına güçlü bir belirleyici olmadığı, etkilerin dini sorumluluk, anne baba tutumu gibi farklı değişkenlerle ilgili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Aydoğdu, 2016; Sezer, 2018; Odabaşı, 2020). Yaş değişkenin otorite algısı üzerindeki etkisi örneklemin yaş aralığı azaldığında daha zayıf bir eğilim göstermektedir. Bu çalışma da yalnızca 18-30 yaş arası genç örneklemi içerdiği için katılımcılar aynı gelişimsel özelliklere sahiptir ve yaş açısından homojen bir yapı göstermektedir. Bu sebepten dolayı yaş ile otorite algısı arasında ilişki negatif yönlü olarak saptanmış fakat ilişki istatistiksel olarak anlamlı olmamıştır. Bu nedenle yaş ile otorite arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ve bu bulgunun da literatürle tutumlu olduğu görülmektedir.

Bu bulgu, literatürde yer alan diğer çalışmaların sonuçları ile de örtüşmektedir. Pazarbaş (2012) çalışmasında yaş değişkenini otorite algısı arasındaki ilişkiyi tek başına ele almamış fakat sınıf düzeyine göre analiz ettiğinde yalnızca birkaç maddede sınıf düzeyine göre otorite ve liderlik anlayışında değişiklik olduğunu belirtmiştir. Diğer maddeler için anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Odabaşı'nın

(2020), üniversite öğrencilerinin otorite algısı üzerine yaptığı çalışması, üniversite gençliği olan 18-25 yaş arası katılımcılar ile sınırlı olduğu için yaş değişkeni tek başına analiz edilmemiş, bundan dolayı da yaş değişkeni ile otorite algısı ilişkisine dair bir analiz ya da tabloya yer verilmemiştir.

Sonuç olarak bu bulgular yaş ilerledikçe otorite algısında azalma eğilimi gözlendiğini fakat bu değişim anlamlı bir farklılık oluşturacak düzeyde olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak araştırmada öne sürülen "*Yaş arttıkça otorite algı düzeyi azalacaktır*" hipotezini destekler nitelikte bulgular olsa da istatiksel açıdan anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

3.2.2.2 Dini Sorumluluk ve Yaş

Araştırmanın bu bölümünde yaş değişkeni ile dini sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek, eğer varsa bu ilişkinin yönünün nasıl olduğunu belirlemek amacıyla iki değişken arasında Pearson Korelasyonu analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 14: Yaş Grubuna Göre Dini Sorumluluk (Pearson Korelasyonundan)

		Dini Sorumluluk
Yaş	**R**	0,141
	P	0,005
	N	390

Tablo-14'teki bulgular yaş değişkeni ile dini sorumluluk arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu göstermektedir (p=,005). Bu bulgulardan hareketle katılımcıların yaşı arttıkça dini sorumluluk düzeylerinin de anlamlı bir biçimde yükseldiğini söylemek mümkündür. Korelasyon katsayısının düşük olmasından ötürü bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu fakat ilişkinin kuvvetli olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Din Psikolojisi literatürüne incelendiğinde gençlik döneminde dini sorumluluk bilincinin henüz tam olarak gelişmediği, yaşın ilerlemesiyle birlikte bireylerin dini yükümlülüklere karşı daha ilgili olduğu, yaşın ilerlemesiyle birlikte ibadetlerin daha düzenli hale gelmesinden de hareketle dini sorumluluk algısının yaş birlikte arttığı kabulüne ulaşılabilmektedir (Kayıklık, 2003; Hökelekli, 2010). Gelişimsel açıdan ele alındığında, genç yetişkinlik döneminin ilerleyen yaşlarında bireylerin hayat tecrübelerinin, toplumsal rollerinin ve değer sistemlerinin daha belirgin hale gelmesi, dini sorumluluk bilincinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu durum gençlik döneminde yer alan evlilik, iş bulma gibi kişisel hayat ile ilgili çabaların ibadet ve dini sorumlulukları yerine getirme konusunda düşüşe sebep olduğu, bu konuların bireyin hayatında netleştiği ileri yaştaki dönemlerde ise dini görev ve sorumlulukları yerine getirme düzeyinin arttığı şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Türkiye'de yaş ve din ilişkisine dair ilk çalışmalardan olan Taplamacıoğlu (1962) tarafından yapılan araştırmada dini görevlerini yerine getirmeye çalışan "dini bütün" bireylerin oranının yaşla birlikte arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Dini sorumluluk ile ilgili çalışmalar incelendiğinde Kaya'nın (2020) ve Acar'ın (2014) çalışmalarının her ikisi de örneklemin İmam- hatip liseli öğrencileri olmasında ötürü çok kısıtlı bir yaş aralığını kapsamaktadır. Bu sebeple yaş değişkeni ile ilgili ayrıntılı bir analize yer verilmemiştir. Fakat Acar, çalışmasında sınıf düzeyine göre dini sorumluluk düzeyinde bir artış olup olmadığını analiz etmiş, sınıf düzeyi ile dini sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirtmiştir.

Dini sorumluluğa dair, şükretme, yardım ve prososyalliğin alt boyutları ile yaş arasında anlamlı ilişkiler olduğunu saptayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Beadle vd., 2013; Demir, 2017; Aydın, 2019).

Literatürde yer alan bu çalışmalar ile araştırmamızın bulguları paralellik göstermekte ve *yaşla birlikte dini sorumluluk düzeyinin artacağı* hipotezimizi desteklemektedir.

3.2.2.3 Dindarlık ve Yaş

Araştırmanın bu bölümünde "Dindarlık eğilimi yaşa göre farklılık göstermekte midir?" sorusuna cevap bulmak amacıyla yaş ve dindarlık değişkenleri ele alınmış ve iki değişken arasındaki ilişkiyi saptamak için Pearson Korelasyonu analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 15: Yaş Grubuna Göre Dindarlık (Pearson Korelasyonundan)

		Dindarlık (Genel)	Dini Etki Boyutu	İbadet Boyutu
Yaş	**R**	0,125	0,092	0,148
	P	0,013	0,068	0,003
	N	390	390	390

Tablo-15 incelendiğinde, genel dindarlık eğilimi ile yaş arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r= 0,125$ $p<0,05$). Aynı şekilde yaş ile ibadet boyutunu arasında da pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. ($r=0,148$; $p <0,05$). Dini Etki boyutu incelendiğinde ise yaş ile dini etki boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r= 0,092$; $p>0,05$).

Din Psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda yaşla birlikte bireyin dine olan ilgisi ve dini yaşama konusunda farklılaştığı ve bu farlılıkların dönemlere ayrılarak ifade edildiği görülmektedir. Çocukluk dönemi dini inancın başlangıç dönemi ve hazırlık aşaması olarak değerlendirilmiştir. Ergenlik

dönemi dini şüphe ve çatışmalarla öne çıkmış bir dönem olarak ifade edilmiştir. Yetişkinlik döneminin başı olan ilk yetişkinlikte ibadetlere olan yönelimin azalmasına karşın ilerleyen süreçle birlikte dine yeniden yönelim göze çarpar. Yaşlılık döneminde ise dine olan ilgi artmaktadır (Hökelekli, 2020, s. 251-288).

Bu çalışmanın ise yalnızca 18-30 yaş arası katılımcıları kapsamasından ötürü dönemsel bir farklılaşma ve değerlendirmeden bahsetmek mümkün olmamakla birlikte bu yaş aralığı arasında kendi içinde bir karşılaştırma yapılmış ve genel dindarlık ve ibadet boyutunda yaşla birlikte olumlu bir artış görülmüştür. Dini etki boyutunda ise yaşa bağlı olarak anlamlı bir değişiklik saptanmamıştır.

Bu bulgu dindarlığın yaşla birlikte arttığını gösteren literatürdeki diğer çalışma sonuçları ile de paralellik göstermektedir (Kayıklık, 2003; Kurt, 2009; Tokur, 2011; Cirhinlioğlu vd., 2013; Sarı, 2017; Güven, 2019, s. 186). Dini etki boyutu ile yaş arasında anlamlı bir farklılığın çıkmaması ise katılımcıların 18-30 yaş arası geç ergenlik diyebileceğimiz ve birbirine yakın bir dönemde yer alması ile açıklanabilir. Dini etkinin bireyin hayatında farklılaşması daha çok yetişkinlik ve yaşlılık döneminde etkili olmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların, literatürde yer alan diğer çalışma sonuçları ile tutumlu olduğu görülmekte ve H9: "*Yaş ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır*" ve H9a: *"Yaş arttıkça dindarlık artacaktır*" şeklindeki araştırma hipotezlerini desteklemektedir.

3.3 Otorite, Dini Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisine Dair Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde otorite, dini sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkileri incelemek, "Otorite, dini sorumluluk ve dindarlık arasında nasıl bir ilişki vardır? Sorusuna cevap bulmak amacıyla korelasyon analizleri yapılmıştır. Pearson Korelasyon Değerlerine (Pearson Correlation Coefficients) ilişkin bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Otorite, dini sorumluluk ve dindarlık arasındaki ilişkiler alt boyutları da dahil edilerek ilgili başlıklar altında detaylı olarak verilmiştir.

3.3.1 Otorite ve Dini Sorumluluk İlişkisi

Araştırmanın bu bölümünde "Otorite ile dini sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna cevap bulmak amacıyla otorite ve dini sorumluluk ilişkisi ele alınmaktadır. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda korelasyon değerleri tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 16: Otorite ve Dini Sorumluk Arasındaki İlişkiler

	Dini Sorumluluk
Otorite genel	0,411**
Olumlu Otorite	0,280**
Olumsuz Otorite	-0,298**

Not: p <0,05 anlamlılık düzeyi için *, p <0,01 anlamlılık düzeyi için **

Tablo-16'da yer alan bulgular incelendiğinde *otorite* ile *dini sorumluluk* arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=0,411; p<0,01). Bu bulgulardan hareketle katılımcıların otorite algısı yükseldikçe dini sorumluluk düzeylerinin de arttığı söylenebilmektedir. Otorite alt boyutlarına bakıldığında *olumlu otorite alt boyutu* ile *dini sorumluluk* arasında da düşük düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=0,280; p<0,01). Katılımcıların olumlu otorite algısı arttıkça dini sorumluluk düzeyleri de artmaktadır. Bu sonuç otoriteyi meşru, güvenilir ve rehberlik edici bir unsur olarak algılayan bireylerin dini sorumluluk bilincinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Otoriteye karşı güven temelli ve saygılı bir yaklaşım dini sorumluluk duygusunu da desteklemektedir. Bir diğer alt boyut olan *olumsuz otorite alt boyutu* ile *dini sorumluluk* arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=-0,298; p<0,01). Bu sonuç otoriteyi baskıcı, denetleyici ve zorlayıcı bir unsur olarak algılayan bireylerin dini sorumluluk bilincinin de düşük olduğunu göstermektedir. Otoriteye karşı güven kaybı dini sorumluluk bilincine de yansımaktadır. Çünkü dini sorumluluk kavramı otoriteyle (yaratıcı, dini kurumlar ve toplumsal düzen) uyumlu bir bağlılık ilişkisi içerir. Bu bağın olumsuz otorite algısıyla birlikte zayıflamış olması bireyin dini sorumluluk anlayışını da olumsuz etkileyebilir. Tüm bu bulgulardan hareketle bireylerin otoriteyi algılama biçimlerinin dini sorumlulukları ile ilgili tutumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak olumlu otorite algısı dini sorumluluğu güçlendirirken, olumsuz otorite algısı bu eğilimi zayıflatmaktadır.

Konu ile ilgili literatürde yer alan diğer çalışmalar ele alındığında çeşitli sonuçların yer aldığı görülmüştür. Rigby, Densley (1985), Katolik öğrencilerin bulunduğu bir okulda dine bağlılık ile kurum otoritesine (öğretmen, yönetici) yönelik tutumu araştırdığı çalışmasında dine bağlılık arttıkça kurum otoritesine dair olumlu tutumun da arttığını tespit etmiştir. Odabaşı'nın (2021) itaatle ilgili yapmış olduğu çalışmada ise otoriteyle bağlantılı olan itaat konusunda dini sorumluluk ve dindarlık ile kesin bir ilişkisinin olmadığını fakat dindarlığın itaat noktasında kolaylaştırıcı bir etkisinin olabileceğini saptamıştır. Olumlu otorite alt boyutu ile dini sorumluluk arasındaki ilişki İslam dininin Allah'a, peygambere, ulu'l emre itaat vurgusu ve İslam'ın sorumluluk bilinciyle tutarlı görünmektedir (Turşak, 2022).

Bu konu ile ilgili farklı sonuçların bulunduğu çalışmalarda yer almaktadır. Odabaşı (2020), üniversite öğrencileri örnekleminde yapmış olduğu bir diğer çalışmada din ile otorite algısı arasında

doğrudan bir ilişki saptayamamış ve hayatını dini emir ve yasaklara göre düzenleyen kişilerin diğer otorite kabullerinin de daha kolay olacağı şeklinde bir tespite ulaşılamadığını ifade etmiştir.

Literatürde gençlerin otorite algısı ve dini sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmaların sayısının az olması nedeniyle bu çalışma sonucunu destekleyen ya da bu sonuç ile paralellik göstermeyen az sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmanın sonucu alandaki bu boşluk için önemli bir veri sağlayacaktır.

Sonuç olarak elde edilen bulgular *"Otorite algısı ile dini sorumluluk arasında pozitif ve istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır."* Şeklindeki araştırma hipotezini desteklemiştir.

3.3.2 Otorite ve Dindarlık İlişkisi

Bu başlık altında otorite ile dindarlık ilişkisi incelenmiş olup "Otorite ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? "Sorusuna cevap aranmıştır. Otorite ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını saptamak amacıyla yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 17: Otorite Dindarlık İlişkisi

	Genel Dindarlık	Etki Boyutu	İbadet Boyutu
Otorite Genel	0,344**	0,356**	0,261**
Olumlu Otorite	0,312**	0,331**	0,223**
Olumsuz Otorite	-0,147**	-0,140**	-0,129**

Not: p <0,05 anlamlılık düzeyi için *, p <0,01 anlamlılık düzeyi için **.

Tablo-17'deki bulgular *otorite* ile *dindarlık* arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (r=0,344; p<0,01). Katılımcıların dindarlık düzeyleri arttıkça otorite algısının da yükseldiği görülmektedir. Bulgular, *otorite ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olacağını* öngören araştırma hipotezini desteklemekte; dinin bireylerin otorite algısını yükselttiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle dindarlık düzeyi yüksek olan bireyler daha olumlu bir otorite algısına sahiptir ve otoriteyi meşru ve gerekli gören bir tutum geliştirmektedir.

Alt boyutlar ile ilgili veriler ele alındığında ise otoritenin alt boyutları ile dindarlık ve alt boyutları arasında da anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. *Dindarlık* ile *olumlu otorite* algısı arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=0,312; p<0,01). Dindarlık düzeyleri yüksek olan katılımcıların olumlu otorite algısının da yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu dini inancı kuvvetli olan bireylerin otoriteyi meşru ve güvenilir bir unsur olarak değerlendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. *Dindarlık* ile *olumsuz otorite* arasında ise negatif yönlü, fakat düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. (r=-0,147; p<0,01). Bu sonuç dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin otoriteyi kısıtlayıcı, zorlayıcı ve cezalandırıcı bir unsur olarak görme eğilimlerinin daha düşük

olduğunu göstermektedir. *Otorite* ile *etki boyutu* arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (r=0,356; p<0,01). Bu iki değişken arasındaki ilişkiye ait katsayı tablodaki en yüksek değerdir ve en güçlü ilişkiyi temsil eder. Otorite algısı arttıkça arkadaş seçimi, kıyafet tercihi gibi konuları içine alan dinin etki boyutunda da artış olmaktadır. Bu bulgulardan hareketle otoriteye olumlu yaklaşan bireylerde, dinin günlük hayattaki kararlar üzerindeki etkisinin de daha fazla olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. *Olumlu otorite* algısı ile *etki boyutu* arasında da orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (r=0,331, p<0,01). Bu bulgular bireylerin otoriteyi adaletli ve meşru olarak algıladıklarında dinin bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkisinin de arttığını göstermektedir. *Olumsuz otorite* algısı ile *etki boyutu* arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır (r=-0,140; p<0,01). Bu sonuç bireylerin dinin etki boyutundaki düzeyi arttıkça otoriteyi olumsuz olarak algılama eğilimlerinin azaldığını göstermektedir. Bu durum dini inancı yaşamı üzerinde daha fazla etkiye sahip olan bireylerde otorite algısının da daha dengeli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu kişilerin otoriteyi bir korku unsuru olarak değil adalet ve rehberlik açısından değerlendirdiği söylenebilir. *Otorite* ile dinin *ibadet alt boyutu* arasında düşük-orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (r=0,261; p<0,01). Bu bulgular dini ibadetleri yerine getirme eğilimi yüksek olan bireylerin otorite algılarının da yüksek olduğunu ve otoriteye daha olumlu yaklaştığını göstermektedir. *Olumlu Otorite* algısı ile *ibadet boyutu* arasındaki ilişki incelendiğinde pozitif yönlü, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=0,223; p<0,01). Bu bulgu otoriteyi adaletli ve meşru olarak algılayan bireylerin ibadetleri yapma eğiliminin de yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle otorite algısı olumlu olan bireylerin ibadetleri yerine getirme konusunda da daha istekli olabileceği söylenebilir. İlgili veriler incelendiğinde *olumsuz otorite* algısı ile *ibadet boyutu* arasında negatif yönlü fakat çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=-0,129; p<0,01). Bu sonuç bireylerin ibadetlerini yerine getirme düzeyi arttıkça otoriteyi olumsuz bir figür olarak görme eğilimlerinin azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Dindarlığın ibadet yönü güçlü olan bireylerin otoriteyi meşruiyet ve sorumluluk açısından değerlendirdiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle ibadetlerini yerine getiren bireyler itaati körü körüne değil bilinçli bir sorumluluk anlayışıyla temellendirmektedir denilebilir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde doğrudan otorite ve dindarlık ile ilgili çalışmaların yanı sıra araştırma konusu ile bağlantılı olan siyasi otorite, ebeveyn algısı, itaat gibi konulardaki çalışmaların daha çok olduğu görülmektedir. Haynes (2018), otorite ve din konulu çalışmasında dinin tarih boyunca otoriteyi meşrulaştırıcı bir güç olduğunu belirtir, devletlerin ve siyasi liderlerin dini otoriteyi toplumsal düzen ve itaat için bir araç olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Din ve otorite ilişkisini göstermesi açısından önemli bir tespittir ve bu araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir. Kımter (2015), anne-baba tutumları ile dindarlık ilişkisini incelediği çalışmasında anne baba tutumu ile din ve dindarlık

arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu ebeveyne yönelik otorite algısının gençlerin dine bakışını ve yaklaşımını da etkilemesi şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu bu araştırmanın sonucu ile örtüşmektedir. Odabaşı (2021), konu ile ilgili çalışmasında dindarlığın itaat konusunda kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalardaki sonuçların araştırmada elde edilen bulgularla tutumlu olduğu görülmektedir. Sosyal normlar konusunda yapılan çalışmaların pek çoğunda da dindarlığın sosyal normlara uyma konusunda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak bu bulgular dindarlık düzeyi arttıkça otorite algısının arttığını göstermiş ve *"Otorite algısı ile dindarlık arasında pozitif ve istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır."* Şeklindeki araştırma hipotezini desteklemiştir.

3.3.3 Dindarlık ve Dini Sorumluluk İlişkisi

Araştırmanın bu bölümünde "Dindarlık ile dini sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna cevap bulmak amacıyla dindarlık ile dini sorumluluk arasındaki ilişki incelenmiş olup korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 18: Dini Sorumluluk Dindarlık İlişkisi

	Dini Sorumluluk
Dindarlık genel	0,738**
Etki Boyutu	0,673**
İbadet Boyutu	0,686**

Not: p <0,05 anlamlılık düzeyi için *, p <0,01 anlamlılık düzeyi için **.

Tablo-18'deki bulgular *dini sorumluluk* ile genel *dindarlık* arasında pozitif yönlü, güçlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (r=0,738; p<0,01). Bu bulguya göre, bireylerin dindarlık düzeylerinin yükselmesi ile dini sorumlulukları yerine getirme eğilimlerinin de yükseldiği anlaşılmaktadır. Dinin çok boyutlu ve hayatın tamamını kapsayan bir yapısının olması aralarındaki ilişkinin pozitif olmasını anlamlı kılmaktadır.

Tablodaki bulgular incelendiğinde *dini sorumluk* ile dindarlığın *etki boyutu* arasında güçlü düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (r=0,673; p<0,01). Etki boyutu dinin bireylerin hayatında yeme-içme, kıyafet tercihi, arkadaş seçimi gibi konularda etkisini ifade etmektedir. Bu bulgulardan hareketle dinin bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkisinin arttıkça dini sorumlulukları yerine getirme eğilimlerinin de arttığını söylemek mümkündür.

Dini sorumluluk ile dindarlığın *ibadet boyutu* arasında da güçlü ve anlamlı bir korelasyon gözlenmiştir (r=0,686; p<0,01). Bu bulgudan hareketle bireylerin dini sorumluluk bilinci arttıkça namaz kılma, oruç tutma, Kur'an okuma, dua etme gibi ibadetleri yerine getirme eğilimleri de artmaktadır. Aynı

şekilde ibadetleri yerine getirme sıklığı arttıkça dini sorumluluk düzeyinin de yükseldiği söylenebilmektedir.

Bu bulgular dinin insan yaşamını farklı boyutlarıyla etkileyen bütüncül bir sistem olduğunu göstermektedir. Dini sorumluluk bilinci yalnızca belli ibadetleri yerine getirmekle sınırlı olmayıp ahlaki tutum ve davranış, toplumsal sorumluluklar gibi bireyin hayatının birçok alanını kapsamaktadır. Dindarlık düzeyinin artmasıyla birlikte bu alanlardaki sorumluluk bilincinin de yükselmesi dinin insan hayatında davranışsal bir yönelim oluşturduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, dini sorumluluk ile genel dindarlık hem de alt boyutları ile güçlü bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Dindarlık düzeyleri yüksek olan diğer bir ifade ile dini değerleri daha fazla benimseyen bireylerin, dini sorumlulukları yerine getirme motivasyonu da daha yüksek olmaktadır. Bu sonuçlar "*dini sorumluluk ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olacağını"* öngören araştırma hipotezini desteklemektedir.

Literatürde dindarlık ile sorumluluk ilişkisine dair yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde sorumluluk ile dindarlık arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu saptayan pek çok araştırma yer almaktadır. Kartopu, Geçer, Hacıkeleşoğlu (2018), Üniversite gençliği örnekleminde yapmış oldukları çalışmalarında sorumluluk kavramını iki farklı paradigma üzerinden ele almışlardır. Bunlardan biri dini sorumluluğu da içine alan bireysel sorumluluk alanıdır. Araştırma sonucunda dindarlık eğiliminin bireysel sorumluluk düzeyini artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuç bu araştırma sonucunda elde edilen genel dindarlık ile dini sorumluluk arasındaki anlamlı ilişkiyi desteklemektedir. Aynı zamanda namaz kılma durumuna göre bireysel sorumluluğa dair bazı tutumlar arasında anlamlı ilişkilerin bulunması da dini sorumluluk ile dinin ibadet boyutu arasında tespit edilen anlamlı ilişki ile tutarlılık göstermektedir. Hayatında dinin bir anlam ve amacının olduğunu düşünenlerin bireysel sorumluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu tespiti de dindarlık ile dini sorumluluk arasındaki anlamlı ilişki ile paralellik göstermektedir. Turan (2019), sorumluluk, dindarlık ve öz düzenleme ilişkisini incelediği araştırmasında dindarlık ile sorumluluk ve öz düzenleme arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kazel (2023), konu ile ilgili çalışmasında insanların kendilerine, ailelerine, topluma, içinde yaşadıkları kültüre ve dinlerinin aşkın varlıklarına karşı sorumlulukları olduğunu ifade etmiş, sağlıklı bir dindarlık için sorumluluk algısının önemli olduğunu saptamıştır. Dindarlık ile sorumluluğun birbiri üzerinde aktif rol oynadığını sonucuna ulaşılan çalışmada sorumluluk sahibi dindar bir bireyin sorumluluk bilincinden ötürü dini emir ve yasaklar konusunda titiz davranacağı hem de dindar olduğu için dini ve dini olmayan sorumlulukları yerine getirmeye çalışacağı ifade edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar bu çalışmanın bulguları ile paralellik göstermekte ve dindarlık ile dini sorumluluğun karşılıklı bir ilişki içinde olduğu bulgusunu desteklemektedir. Yabancı literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Smith (2015), dindarlık ve sorumluluk ilişkisini incelediği araştırmasında sorumluluk ile

dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiş, sorumluluğun dindarlık için merkezi bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Tanrı'ya karşı sorumluluk bilincini de ele alan Smith, sorumluluğun dindarlığın hem kişisel hem toplumsal anlamını oluşturan önemli bir kavram olduğunu ifade etmiştir.

Doğrudan dini sorumluluk ile ilgili yapılan çalışmaların yanı sıra dini sorumluluk ile bağlantılı değerler ile dindarlık arasındaki ilişkileri inceleyen pek çok çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Karslı, 2012; Uğurlu,2014; Tellioğlu, 2015; Demirci, 2016; Güleç, 2018).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada gençlerin otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler nicel yöntemle incelenmiştir. Araştırmanın konusu olan otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlığın yaş ve cinsiyet değişkenleri ile olan ilişkisi de ayrıca analiz edilmiştir. İlişkisel tarama modeline uygun olarak geliştirilen bu çalışmada anket tekniğinde faydalanılmış ve anket formları çevrimiçi anket uygulamaları aracılığıyla uygulanmıştır. Anket formunda Kişisel Bilgi Formu, Otorite Algı Ölçeği, Dini Sorumluluk Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği yer almaktadır. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan 18-30 yaş arası genç bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunun genel özellikleri şu şekildedir: 390 kişiden oluşan araştırma örnekleminin %66,9'u (261 kişi) kadınlardan %33,1'i (129 kişi) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı (ranj) 18 ile 30 arasında değişmektedir ve yaş ortalamaları ise *(*M*)* 22,63' tür.

Araştırma bulgularına göre katılımcılar yüksek bir dindarlık düzeyine sahiptir (M=3,97: Ranj 1-5). Dindarlığın hem ibadet hem etki boyutu ele alındığında bireylerin yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların namaz kılma, oruç tutma, Kur'an Okuma gibi ibadetleri yerine getirme düzeylerini ölçen ibadet boyutu ortalaması (M=4,07), dinin bireyin kıyafet tercihi, yeme içme konusundaki seçimleri gibi sosyal hayatındaki kararları üzerindeki etkisini ölçen dinin etki boyutundan aldıkları ortalamadan (M=3,89) daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların otorite algı ortalamalarının yüksek olduğu görülmüştür (M= 3,50). Katılımcıların olumlu otorite algı ortalamalarının (M= 3,83), olumsuz otorite algı ortalamalarından (M= 2,98) yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum katılımcıların otoriteye olumlu yaklaştıklarını, otorite algılarının yüksek olduğunu fakat otoriteye karşı koşulsuz bir kabul gerçekleştirmediklerini ve eleştirel de yaklaşabildiklerini göstermektedir. Gençlerin özellikle ebeveyne yönelik otorite algısı, otoriteye saygı ile ilgili maddelerde yüksek ortalama değerlere sahip olduğu görülmüştür. Ebeveyn otoritesi, mevkiye yönelik otorite ve toplumsal otorite figürlerine karşı tutumları içeren maddelerin hepsinin ortalamaları oldukça yüksek olarak bulgulanmıştır. Otoriteyi ve kararlarını onaylamak konusunda ise düşük bir ortalama değer karşımıza çıkmaktadır. Bu durum gençlerin olumlu bir otorite algısına sahip olduğu fakat otoriteye karşı koşulsuz bir onay içinde olmadıkları ve eleştirel yaklaştıkları yargısını desteklemektedir. Toplumda yaygın bir söylem olarak gençlerin otorite kabul etmedikleri konusundaki eleştirilerin aksine gençlerin otorite algıları oldukça yüksek çıkmış ve katılımcıların olumlu bir otorite algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları çalışmanın başında da ifade edildiği gibi gençlerin otorite tanımadıkları söylemine karşın değişen bir otorite algılarının olduğu, olumlu bir otorite algılarının olmasının yanında koşulsuz bir bağlılık yerine eleştirel bir yaklaşım gösterdikleri fikrini desteklemiştir. Gençler hem ebeveyn otoritesi hem mevkiye yönelik otorite hem de toplumsal otorite

kabullerine yönelik otorite algıları yüksek çıkmış, otoriteye ihtiyaç temelli bir yaklaşım gösterdikleri ve özellikle otoriteye yönelik saygı ile ilgili oldukça olumlu bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Fakat otoritenin kararlarını koşulsuz biçimde kabul yerine eleştirel bir yaklaşım sergiledikleri yorumuna ulaşılabilmektedir.

Katılımcıların dini sorumluluk ortalamaları da (M= 3,93) oldukça yüksektir. Özellikle şükür, af dileme gibi konularda yüksek ortalama değerler görülürken 5 vakit namaz ile ilgili maddeler de düşük ortalamalar göze çarpmaktadır. Bu durum gençlerin dua, şükür, af dileme gibi dini uygulamalarda istekli olduğunu gösterirken, ibadetlerin sürekliliği konusunda daha az motive oldukları sonucuna ulaştırmaktadır.

Araştırmada otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyi arasındaki ilişkileri tespit etmenin yanı sıra temel değişkenler ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak da amaçlanmıştır.

Kadınların genel otorite algılarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Olumlu otorite algısı alt boyutunda erkekler lehine çok az bir yükseklik olsa da kadınlar ile erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Olumsuz otorite algısının ise erkeklerde kadınlara oranla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu bulgulardan hareketle kadınların erkeklere göre daha olumlu bir otorite algısına sahip olduğu erkelerin olumsuz otorite algı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da kadınların erkeklere göre daha yüksek bir otorite algısına sahip olduğuna yönelik hipotezi desteklemektedir. (Bkz. Tablo-10). Kadınların dini sorumluluk ortalamalarının erkeklerin ortalamalarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu fark istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur (Bkz.: Tablo-11). Kadınların dindarlık ortalamalarının erkeklerin ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. Alt boyutlara dair bulgularda da hem ibadet boyutu hem de dini etki alt boyutlarında kadınların erkeklere göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır (Bkz.: Tablo-12). Bu bulgular kadınların erkeklere göre daha yüksek bir dindarlık düzeyine sahip olduğuna yönelik hipotezi doğrulamaktadır.

Yaş değişkeni ile ilgili bulgulara bakıldığında Otorite ile yaş değişkeni arasında negatif yönlü fakat anlamlı olmayan bir ilişki saptanmıştır. Olumlu otorite alt boyutunda da negatif yönlü fakat istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki saptanmıştır. Olumsuz otorite alt boyutunda ise pozitif yönlü fakat istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki görülmüştür. Bu bulgu yaşla birlikte otorite algısının azalacağına yönelik araştırma hipotezini kısmen desteklemiş olsa da ilişki anlamlı bulunmamıştır (Bkz.: Tablo-13). Dini sorumluluk ile yaş değişkeni arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmış ve yaşla birlikte bireylerin dini sorumluluk düzeylerinin yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (Bkz.: Tablo-14). Bu durum yaşla birlikte dini sorumluluk düzeyinin yükseleceğine yönelik

araştırma hipotezini doğrulamaktadır. Yaşın dindarlık üzerindeki etkisi incelendiğinde hem genel dindarlık hem de ibadet alt boyutunda pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmış, etki boyutunda ise anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir (Bkz.: Tablo-15). Bu durum dini etkinin daha çok hayatın yetişkinlik ve yaşlılık döneminde farklılaşmasından dolayı gençlik dönemini kapsayan araştırma örnekleminde etki boyutu ile yaş arasında anlamlı bir ilişki görülmediği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın temel amacı otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri saptamaktır. Bu amaçla yapılan analizlerde temel değişkenler arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Otorite algısı ile dini sorumluluk değişkenleri arasındaki ilişkiler analiz edildiğinde otorite algısı ile dini sorumluluk arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmış, otorite algısı arttıkça dini sorumluluk düzeyinin de artacağı aynı şekilde dini sorumluluklarını yerine getiren bir kimsenin otorite algısının da daha yüksek olacağı sonucuna ulaşılmıştır (Bkz.: Tablo-16). Dini sorumluluk ile olumlu otorite algısı arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum dini sorumluluklarını yerine getirme eğilimi fazla olan bireylerin daha olumlu bir otorite algısına sahip olduğunu göstermektedir. Dini sorumluluk ile olumsuz otorite algısı arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Bu sonuç otoriteyi baskıcı, denetleyici ve zorlayıcı bir unsur olarak algılayan bireylerin dini sorumluluk bilincinin de düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin otoriteyi algılama biçimlerinin dini sorumlulukları ile ilgili tutumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak olumlu otorite algısı dini sorumluluğu güçlendirirken, olumsuz otorite algısı bu eğilimi zayıflatmaktadır.

Dindarlık ile otorite algısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Bkz.: Tablo 17). Bireylerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe otorite algılarının da artacağı anlaşılmıştır. Dindarlık ile olumlu otorite arasındaki ilişki dindarlığın bireylerin olumlu otorite algısını güçlendirdiğini göstermektedir. Dinin sosyal hayat, günlük hayatta kıyafet seçimi, arkadaş tercihi gibi konulardaki etkisini ifade eden etki boyutu ile olumlu otorite algısı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu sonuçtan hareketle bireylerin dini yönelimlerinin sadece ibadetler ile sınırlı kalmadığı itaat ve otorite algısı üzerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aynı durum dindarlığın ibadet boyutu için de geçerlidir. Bu sonuç bize ibadetleri yerine getiren bireylerin daha olumlu bir otorite algısına sahip olduğunu göstermektedir. Olumsuz otorite algısı ile dindarlık ve alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yüksek ve dinin hayatı üzerinde etkisin fazla olduğu bireylerde otoriteye olumsuz olarak yaklaşma eğilimlerinin düşük olduğu, dindarlığın ibadet yönü güçlü olan bireylerin otoriteyi meşruiyet ve sorumluluk açısından değerlendirdiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle ibadetlerini yerine getiren bireyler itaati körü körüne değil bilinçli bir sorumluluk anlayışıyla temellendirmektedir denilebilir.

Dini sorumluluk ile dindarlık arasında oldukça güçlü bir ilişki tespit edilmiştir (Bkz. Tablo-18). Bu durum bireylerin dindarlık düzeyleri arttıkça dini sorumluluk bilincinin de yükseldiğini göstermektedir. Dini sorumluluk ile dinin hem ibadet hem etki boyutu arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır. Bu sonuçlar hem ibadetlerin hem de dinin davranışlar ve sosyal hayattaki tercihler üzerindeki etkisinin bireyin dini sorumluluk bilincini yükselttiğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bütün bulgular değerlendirildiğinde otorite, dini sorumluluk ve dindarlık arasında anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Demografik değişkenlerle temel değişkenler arasındaki ilişkiler ve temel değişkenlerin aralarındaki ilişkiler ele alındığında araştırma hipotezlerinin büyük çoğunluğunun desteklendiği görülmüştür. Gençlerin otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık ilişkilerini inceleyen bu çalışma gençler özelinde bu konuda yapılan Din Psikolojisi alanındaki az sayıdaki çalışmadan biridir. Din Psikolojisi alanına bu konuda katkı sağlayıp daha sonra yapılacak olan çalışmalara destek olacak olan bu çalışma bazı sınırlılıkları da içinde barındırmaktadır. Bu nedenle bu konuda ileride yapılacak araştırmalar için şu önerilerde bulunulabilir:

1. Araştırmada katılımcılara anket formları çevrimiçi anket uygulamaları aracılığı ile ulaştırılmış olup katılımcılar rastgele seçilmiştir. Bu sebepten ötürü yaş ve cinsiyet açısından katılımcı sayıları eşit tutulamamıştır. Bu bakımdan daha geniş ve eşit sayıda katılımcıların olduğu çalışmaların olması alana daha büyük katkı sağlayacaktır.

2. Katılımcıların dindarlık düzeyleri oldukça yüksektir. Bu durum araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Sonraki çalışmalarda dindarlık eğilimleri düşük bireylerin de bulunduğu çalışma gruplarıyla araştırmaların yapılması bu kısıtlılığı ortadan kaldıracak ve daha genellenebilir sonuçlar ortaya koymak açısından faydalı olacaktır.

3. Bu araştırmada otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık değişkenleri ile ilişkisini saptamak için cinsiyet ve yaş değişkeni tercih edilmiştir. Eğitim durumu, yaşanılan yer, meslek gibi bağımsız değişkenlerin de dahil edildiği çalışmaların yapılması konunun daha farklı yönleriyle incelenmesine olanak sağlayacaktır.

4. Araştırmada kullanılan dindarlık ölçeği sadece ibadet ve etki alt boyutları ile ilgili sorular içermektedir. Dindarlığın diğer boyutlarının da ölçüldüğü dindarlık ölçeklerinin kullanıldığı araştırmaların yapılması konunun başka boyutlarına da ışık tutacaktır.

5. Otorite algısı ile ilgili Türkçe kaynaklar incelendiğinde halkla ilişkiler, siyaset bilimi gibi alanlarda çalışmaların var olduğu, konu ile ilgili Din Psikolojisi alanında çok az araştırmanın yer aldığı görülmektedir. Bu durum konu ile ilgili hem ölçeklere hem de kaynaklara ulaşmak konusunda zorluk ortaya çıkarmaktadır. Otorite algısı ile ilgili hem ölçek hem de teorik çalışmalara ihtiyaç vardır.

6. Çalışmada gençlerin otorite algılarını ve dini sorumluluk düzeylerini ölçmek için kullanılan ölçekler madde sayısı olarak fazladır. Bu durum katılımcıların araştırmaya katılımları konusundaki istekliliğini olumsuz etkilemektedir. Otorite algısı ile dini sorumluğu ölçmek için daha az madde sayısına sahip olan ölçeklerin geliştirilmesi ve bu ölçeklerle araştırma yapılması bu olumsuzluğu ortadan kaldıracaktır.

7. Araştırmada kullanılan Otorite Algı Ölçeği katılımcıların ebeveyne ve mevkiye yönelik algısını, otorite kabul, otoriteye eleştiri vb. yaklaşımlarını ölçmektedir. Gençlerin kendilerine neleri otorite olarak kabul ettiklerini daha net ortaya koymak için mülakat yönteminin kullanıldığı araştırmaların yapılması konuyu daha da aydınlatacaktır.

8. Sonraki çalışmalarda otorite algısının toplumsal değişim, dini gruplar ve modernleşme ile ilişkisi de incelenebilir. Böylece konu daha kapsamlı olarak ele alınmış olacaktır.

9. Konu ile ilgili yapılacak olan yeni araştırmalarda, otorite algısı, dini sorumluluk ve dindarlık değişkenleri arasındaki ilişkiler yalnızca korelasyon düzeyinde değil, aynı zamanda yordayıcı etkiler açısından da ele alınabilir. Bu kapsamda regresyon analizinin kullanılması, özellikle hangi değişkenlerin diğerleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyma açısında yararlı olacaktır.

Bu araştırma hem gençler örnekleminde gerçekleştirilmesi hem de konusu bakımından eğitim alanına, aile ve toplumsal yaşama dair önemli katkılar sağlamaktadır. Eğitimciler, aileler ve toplumsal kurumlara yönelik öneriler ise şunlardır:

- Gençlerin otorite algısı ile dini sorumluluk ve dindarlık düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle eğitim kurumlarında otoriteyi adil, güven verici, rehberlik edici şekliyle algılamalarını destekleyecek çalışmalar yapılabilir.

- Eğitim kurumlarında öğretmen- öğrenci ilişkilerinde otorite bir baskı unsur olmak yerine rehberlik edici, yönlendirici bir yapı olarak öğrencilere sunulmalı ve öğrencilerin olumlu bir otorite algısı geliştirmesine yardımcı olunmalıdır.

- Dini sorumluluk bilinci yüksek olan bireylerin, daha olumlu bir otorite algısı geliştirdikleri görülmektedir. Bu sebeple aileler, çocuk yetiştirme ve çocukların eğitimleri sürecinde dini değerleri sorumluluk bilinci ile bütünleştirmeleri konusunda teşvik edilmelidir.

- Toplumsal kurumlarda da otoritenin bir baskı unsuru olarak değil güven ve adalet odaklı olarak aktarılması bireylerin daha sağlıklı bir otorite algısı geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

- Araştırma sonuçlarında kadın ve erkek katılımcılar arasında ilgili konuya dair anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Bu sonuçtan hareketle eğitim ve sosyal politikalar hazırlanırken kadın ve erkeklerin otoriteye yönelik algıları dikkate alınmalıdır.

- Araştırmada elde edilen bulgular kadınların erkeklere göre otoriteye daha duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır. Toplumsal alanda yapılacak olan çalışmalarla cinsiyetler arasında otorite algısını dengeleyecek yaklaşımlar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, M. C. (2014), "İmam- Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dinî Sorumluluk Düzeylerinin İncelenmesi: Bingöl Örneği", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/4: 151-161.

Adıvar, A. A. (1987), *Tarih Boyunca İlim ve Din (Bilim ve Din),* İstanbul: Evrim Matbaacılık.

Adorno, T. (2011), *Otoritaryen Kişilik Üstüne Niteliksel İdeoloji İncelemeleri* (Çev. D. Şahiner), İstanbul: Say Yayınları.

Akseki, A.H. (1969), İslam Dini (İtikat, İbadet, Ahlak), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Alagöz, B. ve Ongur, F. (2023), Otorite, İtaat ve Eğitim, M. Karataş (Ed.), *Eğitimde Güncel Araştırmalar-II* (s.110-132), İstanbul: Özgür Yayınları.

Altuntaş, H. (2020), "Sorumluluk Bilinci", E. Erdem (Ed.), *Kur'an'a Göre İnsanın Hak ve Sorumlulukları*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Arslan, S. (2018), "Yönetim Sürecinde Otorite Kullanımı ve Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5/1: 1-18.

Arslantürk, Z. (2006), "Sorumluluk Şuurunun Sosyo-Kültürel Arka Planı", Çetiner, B. (Ed.), *Kur'an-ı Kerim'de Mesuliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları),* İstanbul: Ensar Neşriyat.

Ay, M. E., (2003), "Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri", Gençlik Dönemi ve Eğitimi - II, Tartışmalı İlmi Toplantı, 18-20 Nisan 2003, Bursa, s. 15-35.

Aydın, D. (2021), Türk Sinemasında Otoritenin Temsili: Umutsuzlar, Dila Hanım Ve Kibar Feyzo Filmlerinin Weber'in Otorite Tipolojisi Bağlamında İncelenmesi, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Aydın, E. (2019), Ergenlerde Materyalist Eğilim, Şükretme ve Dini-Manevi Yaşam İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydoğu, F., Dilekmen, M. (2016), "Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33: 1-18.

Ayten, A. (2004), Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Ayten, A. (2009), Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi SBE.

Ayten, A. (2015), *Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri* (4. Baskı), İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. "Sahip Olma' mı 'Emanet Görme' mi? -Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2: 203-233.

Bahadır, A. (2010), "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı:233, s.13-17.

Bakırcıoğlu, R. (2012), *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Bal, H. (2014), "Siyaset Teorisinde "Otorite" Kavramı", *İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/2: 247-255.

Bayyiğit, M. (1989), Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum Ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Beadle, J. N., Sheehan, A. H., Dahlben, B., Gutchess, A. H. (2013), "Aging, Empathy, and Prosociality", *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences,* 70/2: 213 222. doi:10.1093/geronb/gbt091.

Bilgin, B., Selçuk, M. (1991), *Din Öğretimi*, Ankara: Akid Yayınları.

Birsin, M. (2013), "Ortaçağdan Aydınlanmaya Kıta Avrupa'sında Meşruiyet Paradigmasının Dönüşümü", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/4: 5-23.

Bochenski, J. M. (2015), Otorite Nedir? Otorite Mantığına Giriş (Çev. H. Görgün), İstanbul: Küre Yayınları

Burge, R. (2018), "Authority, Authoritarianism and Religion" *Faculty Research and Creative Activity*. 100.

Cirhinlioğlu, F. G., Ok, Ü. (2011), "Kadınlar Mı Yoksa Erkekler Mi Daha Dindar? = Who Are Religious: Women or Men?", *Zeitschrift für die Welt der Türken = Journal of World of Turks,* 3/1: 121-141.

Cirhinlioğlu, Z., Ü. Ok ve F. G. Cirhinlioğlu (2013), *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*, İstanbul: Nobel Yayın.

Coşkun, B., Asunakutlu, T. ((2001), Max Weber ve Bürokrasi Teorisi,

Cumsille, P., Darling, N., Flaherty, B.P. ve Martınez, M.L. (2009), Heterogeneity and Change in The Patterning of Adolescents Perceptions of The Legitimacy of Parental Authority: A Latent Transition Model", *Child Development*, 80/2: 418-432.

Cüceloğlu, D. (2006), *İnsan ve Davranışı* (15. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çınar, A. (2006), "Kimin Otoritesi? Hangi Otorite?", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1: 233-246.

Çok, F. (1993), "Gelişim Psikolojisi: Kuramlar, Yöntemler ve Yaşamın İlk Yılları", *Eğitim Fakültesi Dergisi (EGİFAK)*, 26/2: 641-670.

Çok, F. (2019), Gelişim Psikolojisi, Kuramlar, Yöntemler Ve Yaşamın İlk Yılları. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 26(2), 641-670.

Darling, N., Cumsille, P., Martınez, M.L. (2007), "Adolescents as Active Agents in The socialization process: Ligitimacy of Parental Authority and Obligation to obey as Predictors of Obedience", *Journal of Adolescence*, 30/2: 297-311.

Darling, N., Cumsille, P., Pena- Alampay, L. (2007), "Adolescents Perceptions of Parental Authority and Its Relation to Parenting Style: A Cross- Cultural Study", Journal of Youth and Adolescence, 36/6, 825-838.

Demir, M. (2017), Dindarlık – yardımseverlik ilişkisi (Malatya örneği), Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, M., Karaca, F. (2021), "Cinsiyetin Dindarlık Üzerine Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması", *Bilimname,45/2: 219-260.*

Doğanay, A., Ataizi, M., Şimşek, A., Balaban Salı, J., Akbulut, Y. (2018), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, A. Şimşek (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Duman, S. (2020), "İslam Hukukunda Hak ve Sorumluluklar", E.Erdem (Ed.), *Sorumluluk Bilinci*, Ankara: DİB Yayınları.

Erbaş, A. (2020), "Sunuş", E.Erdem (Ed.), *Sorumluluk Bilinci*, Ankara: DİB Yayınları.

Erkol, M. (2016), Türkiye'de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2: 131-161.

Esgin, A. (2013), "Otoritenin Sosyolojisi: Otoriteye İtaatin Ya Da Otorite Bağımlılığının Sosyolojik Anlamları", *Sosyologca*, 3/5: 90-112.

Fırat, D. (2013), Bit(iril)meyen Gençlik, İçinde D. Lüküslü ve H. Yücel (Ed.), *Gençlik Halleri: 2000'li Yıllar Türkiye'sinde Genç Olmak*, s.26-53, Ankara: Efil Yayınevi.

Fırat, D., Fırat, B. Ö., Emiroğlu, T., Durmaz, M.İ. (2012), Büyük Kentlerde Yaşayan Orta Sınıf Kökenli Eğitimli Gençlik ve Geliştirdikleri Yeni Yaşam Biçimleri [Araştırma Raporu], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fromm, E. (1941), *Escape From Freedom,* New York: Farrar & Rinehart.

Fromm, E. (1987), *İtaatsizlik Üzerine Denemeler* (Çev. A. Sayın), Ankara: Yaprak Kitap Yayın Pazarlama.

Fromm, E. (1993), *Psikanaliz ve Din*, (Çev. A. Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Fromm, E. (2017), *İtaatsizlik Üzerine Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* (Çev. N.Soysal), İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, E. (2017)a, Özgürlükten Kaçış, (Çav, Ş. Yeğin), İstanbul: Say Yayınları.

Glock, C. Y. (1998), *Dindarlığın Boyutları Üzerine,* M. E. Köktaş (çev.). Din Sosyolojisi içinde. Ankara: Vadi Yayınları. 252-274.

Güleç, Y. (2018), "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Adil Davranış Gösterme Arasındaki İlişki.", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD),* 18/1: 329-359.

Güler, M. (2020), "Kur'an'da İdeal Gençlik Modeli", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* cilt: XXV, sayı: 1, s. 111-130.

Gümüşay, İ. (2023), "Türkiye'de Dini Otorite Meselesi ve Dini Bilginin Bireyselleşmesi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (*15*): 221-242.

Günay, Ü. (1999), *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.

Gündüz, T. (2002), *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi -Kuramsal Bir Çalışma- (1.Baskı),* Bursa: Düşünce Kitabevi

Güngör, E. (1997), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak,* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Güven, M. (2019), Narsisizm Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

Halidi, G. (2015), Tıpta Otorite Unsuru: Otorite Figürleri ve Otoriter İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi.

Horozcu, Ü. (2015), "Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Darulfunun İlahiyat]*, 33: 59-96.

Hökelekli, H. (2020), *Din Psikolojisi* (15. Baskı), Ankara: TDV Yayınları.

Hökelekli, H. (Ed.), (2010), Din Psikolojisi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

İnce, A vd. (2024), "Türkiye Gençlik Konulu Makaleler: Sistematik Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57, 51-80.

İpek, M. (2013), "Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu", *Ekev Akademi Dergisi, (57),* 435-448.

İpek, M. (2013), "Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu" *EKEV Akademi Dergisi*, *57*: 435-448.

James, W. (1982), The Varieties of Religious Experience a Study in Human Nature, England: Penguin Books.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1972), "Toplumsal Normlar ve Otoriterlik: Türk Amerikan Karşılaştırması", *Psikoloji Dergisi*, 2/8: 1-16.

Karaca, F. (2000), *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Karaca, F. (2020), *Din Psikolojisi* (4.Baskı), Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Karataş, A. (2022), Milgram Deneyleri, İçinde B. Yazar (Ed.), Yönetim Bilimleri Ansiklopedisi, s.428-432, Ankara: Nobel Yayınevi

Kartopu, S., Geçer, H., Hacıkeleşoğlu, H. (2018), "Sorumluluk Duygusu ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11/58: 465-488.

Kavak, K. (2023), Üniversite Öğrencilerinin Otoriteryen Eğilimleri İle Bilişsel Esneklik ve Genel Sistemi Meşrulaştırma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Topkapı Üniversitesi.

Kaya, F. (2000), 15-16 yaş imam-hatip lisesi ergenlerinde sorumluluk ve dini sorumluluk seviyelerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, F.Ş. ve Uysal, V. (2015), "Günümüzde Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36, 646-662.

Kaya, Ş. F., Uysal, V. (2015), "Günümüzde Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36: 646-662.

Kayıklık, H. (2003), *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Adana: Baki Yayınevi.

Kayıklık, H. (2005), "Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46/1: 133-155.

Kayıklık, H. (2006), "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19/3: 491-499.

Kayışoğlu, N. (2010), Bireysel Sorumluluk ve Teolojik Temelleri, Yüksek Lisan Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kazel, Y. S. (2023), "Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma", *Türk Din Psikolojisi Dergisi,* 7: 43-69.

Kılıç, S. (2006), "Sorumluluk Bilinci ve Kur'an'da Sorumluluk Alanları", Çetiner, B. (Ed.), *Kur'an-ı Kerim'de Mesuliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları)*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kımter, N. (2015) "İlgili-Seven Anne-Baba Tutumları İle Din Ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine" *Dini Araştırmalar* 18/46: 9-44.

Kojeve, A. (2020), *Otorite Kavramı* (Çev. M. Erşen), İstanbul: Alfa Yayınları.

Korkmaz Çalışkan, B. (2021), Kader Algısı ve Otoriteryen Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi

Korkmaz, S. (2020), "Cinsiyete Göre Dindarlık: Bir Meta-Analiz Çalışması", *Bilimname,* 43: 437-460.

Köse A., Ayten, A. (2016), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Köse, S. (2006), "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ferde Mes'uliyet Yükleyen ve Bunu Düşüren Faktörler", Çetiner, B. (Ed.), *Kur'an-ı Kerim'de Mesuliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları),* İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kula, N. (2001), *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.

Kula, N. (2010), "Gençlik Döneminde Kimlik Gelişimi ve Din", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı:233, s.8-13.

Kundakçı, D. (2016), *Max Weber*, Ankara: Say Yayınları.

Kurt, A. (2009), *İş adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Bursa: Emin Yayınları.

Küçükkaragöz, H. (2003), "Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi", B.Yeşilyaprak (Ed.), *Eğitim Psikolojisi: Gelişim- Öğrenme- Öğretim,* ss.84-121, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Lipson, L. (1978), *Politika Biliminin Temel Sorunları* (Çev. T. Karamustafaoğlu), Ankara: Sevinç Matbaası.

Lüküslü, D. (2009), *Türkiye'de Gençlik Miti* (1.Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Lüküslü, D., Yücel, H. (2013), "2000'li Yılları Gençlik Üzerinden Okumak", Lüküslü, D., Yücel, H. (Ed.), *Gençlik Halleri 2000'li Yıllar Türkiye'sinde Genç Olmak,* s.9-24. Ankara: Efil Yayınevi.

Macit, N. (2003), "Bilginin İmkanı Bağlamında 'Dini Otorite'", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4: 1-16.

Mehmedoğlu, A. U. (2004), *Kişilik ve Din,* İstanbul: Dem Yayınları.

Mencken, F. Carson & Froese Milgram, S. (2019), *Otoriteye İtaat: Bir Deneyin Anatomisi* (Çev. İ. Uzunhasanoğlu), İstanbul: Alfa Yayınları.

Miller, P.H. (2017), *Gelişim Psikolojisi Kuramları*, (Çev. Z. Gültekin), Ankara: İmge Kitapevi.

Odabaşı, F. (2020), "Üniversite Gençliğinin Otorite Algısı ve Din", *İlahiyat Akademi (12):* 183-216.

Odabaşı, F. (2021), "Kime/Neye, Niçin ve Nasıl İtaat Ediyorlar? Gençlerin İtaat Algısı ve Din Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (*9*), 33-81.

Ok, A. Ş. (2017), "Max Weber'de Otorite ve Meşruiyet Tipolojisi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 4/8: 42-54.

Onat, E.C. (2012), Gençlerin Otorite Algısı İle Otorite Figürü Yer Alan Reklamlara Yönelik Tutumu Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi.

Özbay, H., Öztürk, E. (1992), *Gençlik* (1.Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Özen, Y. (2014), *Sorumluluk Eğitimi*, Ankara: Vize Basın Yayın.

Paloutzian, R.F. (1996), *İnvitation to the Psychology of Religion* (2. Baskı). Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon.

Pazarbaş, M. (2012), Liderlik ve Otorite: Lise Öğrencilerinin Liderlik ve Otorite Algısı Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisan Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.

Peker, H. (2014), *Din Psikolojisi* (11.Baskı), İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Plotnik, R. (2009), *Psikoloji'ye Giriş* (1.Baskı), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Rigby, K., Densley, A.T. (1985), "Religiosity and Attitude Towars İnstitutional Authority Among Adolescents", *The Journal of Social Psychology*, 125/6: 723-728.

Sarı, S. D. (2016), Geleneksel Halk Dindarlığı ve Kadın Kimliği (Samsun Merkez Örneği), Doktora Tezi, Samsun, On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Sarı, S. D. "Geleneksel Halk dindarlığı ve Kadın kimliği (Samsun merkez örneği)", Doktora Tezi, Samsun, On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Sayar, K., Dinç, M. (2008), *Psikolojiye Giriş* (1.Baskı), İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Sennett, R. (2005), Otorite (Çev. K.Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sheldon, K.M. vd. (2018) "Freedom and responsibility go together: Personality, experimental, and cultural demonstrations", *Journal of Research in Personality*, 73: 63-74.

Sinanoğlu, M. (2011), "Teklif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.40: 385-387.

Smetana, J. G. (1988), "Adolescents and Parents Conceptions of Parental Authority", *Child Development,* 59/2: 321-335.

Subaşı, N. (2002), "Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslamiyat* , 5/4: 17-40.

Şahin, A. (1999), "İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Taplamacıoğlu, M. (1962), "Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde bir Anket", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/ (1-4): 141-52.

Tekin, M. (2004), "Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım" *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri).* Bursa: Kurav Yayınları, 49-63.

Tellioğlu, B. (2015), "İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Samsun, On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Tokur, B. (2011), Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.

Tunç, H. (2021), Toplumsal Değişim Sürecinde Din ve Toplumsal Cinsiyet: Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Sütçü İmam Üniversitesi.

Turşak, M. (2022), "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l-Emre İtaatın Mahiyeti", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 8/1: 325-347.

Tümer, G. (1994), "Din", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9: 312-320.

Türcan, T. (2012), "Ülü'l-Emr", TDV İslam Ansiklopedisi, 42: 295-297.

Twenge, J.M. (2013), *Ben Nesli*, (Çev. E. Öztürk), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Uğurlu, O. ve Hovardaoğlu, S. (2011), "Liderlik davranışının değerlendirilmesinde liderin cinsiyeti, değerlendiren kişinin cinsiyeti ve liderlik stili arasındaki ilişki" *Türk Psikoloji Dergisi*, 26/68: 14-27.

Uysal, V. (2006), *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem Yayınları.

Uysal, V. (2006), *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem.

Uysal, V. (2015), "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 48/48: 35-56.

Weber, M. (2005), *Bürokrasi ve Otorite* (Çev. H.B. Akın), Ankara: Adres Yayınları.

Williams, M. J. (2025), "Everyday Challenges to Women's Presence and Authority", *Proceedings of The National Academy of Sciences (PNAS),* 122/6: e2415826122.

Yaparel, R. (1987), "Dinin Tarifi Mümkün Mü?", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 4: 403-417.

Yapıcı, A. (2007), *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Yayınları.

Yapıcı, A. (2012), "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17/2: 1-34.

Yeşilyurt, T. "Kur'an Işığında İnsanın Bireysel Sorumluluğu (Günah ve Sevap)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/1: 37-50.

Yıldız, K. (2009), "Sorumluluk", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi,* 37: 380-382.

Yıldız, M. (2001), "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma", *Tabula Rasa,* 1/1: 19-42.

Yiğiteceoğlu, E. (2013), Türk Örgüt Kültüründe Otorite ve Otorite İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi.

Yörükoğu, A. (2000), *Gençlik Çağı* (11.Baskı), İstanbul: Özgür Yayınları.

Yükselbaba, Ü. (2017), "Milgram Deneyi: Otorite ve İtaate Dair", *İÜHFM,* 75/1: 227-270.

EKLER

EK-1: Kişisel Bilgi Formu

Sayın Katılımcı;

Bu anket formu yüksek lisans tezi kapsamında Gençlerde Otorite Algısı, Dini Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi kapsamında düşüncelerinizi belirlemek üzere hazırlanmıştır. Elde edilecek bilgiler tamamen bilimsel amaçlı kullanılacak olup ankette isim belirtme gereği bulunmamaktadır. Ankette yer alan sorulara içtenlikle ve hiçbir soruyu atlamadan yanıt vermeniz, araştırmanın bilimsel geçerlilik ve güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Zaman ayırarak çalışmamıza katıldığınız için teşekkür ederiz.

Yadigar ÖZTÜRK ATEŞOĞLU

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yaşınız: Cinsiyetiniz:

Ek-2: Dindarlık Ölçeği

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuyarak sizin için uygun olan şıkları işaretleyiniz.	***Her zaman***	***Çoğu Zaman***	***Bazen***	***Nadiren***	***Hiçbir Zaman***
Önemli karar anlarında dinî inancım etkilidir.					
Ne giyeceğim konusunda dinî inancım etkilidir					
Ne yiyeceğim ve içeceğim konusunda dinî inancım etkilidir?					
Kiminle arkadaşlık kuracağım konusunda dini inancım etkilidir?					
Hangi sosyal aktivitelere katılacağım konusunda dinî inancım etkilidir?					
Beş vakit namaz kılarım.					
Ramazan orucunu tutarım.					
Dua ederim.					
Yüzünden ya da ezbere Kuran okurum (Türkçe, Arapça dâhil)					

EK-3: Otorite Algı Ölçeği

Aşağıda otorite kavramı ve otorite kabulleri ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Sizden istenen, ifadelerle ilgili düşünerek katılma düzeyinize göre işaretleme yapmanızdır.	Her zaman	Çoğunlukla	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
1.Büyükleriniz nasıl davranmanız gerektiği konusunda sizinle konuşurken onları dikkatle dinler misiniz?					
2.Spor karşılaşmalarında hakemler yanlış bir karar aldıklarında onların bu kararlarını sorgular mısınız?*					
3.Güvendiğiniz otorite sahibi bir kişi sizden bir şey yapmanızı istediğinde nedenini sorgulamadan söylediğini yapar mısınız?					
4.Amirlerine karşı saygısızca davranan kişileri eleştirir misiniz?					
5.Ebeveynlerinin isteklerine ters düştüğünü bilseniz bile insanları yapmak istediklerini gerçekleştirmek konusunda cesaretlendirir misiniz?*					
6.İşyerine yöneticilerin istedikleri şekilde giyinip gitmek gerektiğine inanır mısınız?					
7.Şahsen onları pek tanımasanız da uzmanlara karşı saygılı davranır mısınız?					
8.Radikal/kökten değişimci yöntemleri/uygulamaları destekler misiniz?*					
9.Beğenmediğiniz kanuni uygulamalara karşı tavrınızı koymak için gösterilere katılır mısınız?*					
10.Öğretmenlik mesleğini över misiniz?					
11.Ebeveynleriniz size nasıl davranmanız gerektiğini söylerken onları dikkatle dinler misiniz?					
12.Dininizin sizden istediklerini yerine getirir misiniz?					
13.Polislik mesleği ile dalga geçer misiniz?*					
14.İşler kötü gittiğinde sizden daha bilgili ve olgun birinin tavsiyelerine ihtiyaç duyar mısınız?					
15.Anne ve babanıza karşı özellikle saygı gösterir misiniz?					
16.İsyan edenlerin duygularını paylaşır mısınız?*					
17.Aceleniz varsa, yol da güvenli görünüyorsa, hız sınırını geçer misiniz ya da geçmesi için araba kullanan kişiyi cesaretlendirir misiniz?*					
18.Doktorların söylediklerini yapar mısınız?					
19.Anne ve babasına kaba davranan insanları eleştirir misiniz?					
20.Haberlerde duyduklarınızı sorgular mısınız?*					
21.Yayalara/size kırmızı ışık yanarken karşıdan karşıya geçer misiniz?					
22.Anne ve babanız size nasıl davranmanız gerektiğini söylerken onları dikkatle dinler misiniz?					
23.Doktorunuzun söylediklerine güven duymadığınızı hissederseniz ikinci bir doktorun görüşüne başvurur musunuz?*					
24.Halka açık alanlarda milli marşınız çalındığında saygı duruşuna geçer misiniz?					
25.Politikacıları hor görür müsünüz?*					
26.Anne veya babanız sizden bir şey yapmanızı istediğinde nedenini anlamasanız da onun istediğini yapar mısınız?					
27.İnsanların otorite sahibi kişilerle alay etmeleri sizi sinirlendirir mi?					
28.Önemli mevkilerdeki kişilere özel olarak saygı gösterir misiniz?					
29.Yöneticinizin haksız davranışlarına karşılık verip itiraz eder misiniz?*					
30.İşler kötü gittiğinde ebeveynlerinizin tavsiyelerine ihtiyaç duyar mısınız?					

Ek-4: Dini Sorumluluk Ölçeği

Aşağıda dini sorumluluk ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Sizden istenen ifadeleri düşünerek size katılma düzeyinize göre işaretleme yapmanızdır.	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1.Dini sorumluluk yaşına geldiğim için dini görevlerimi yapıyorum.					
2.Dini görevlerimi yerine getirmem gerektiğini bildiğim halde yapamıyorum.					
3.Yaptığım hatalı davranışlardan ötürü Allah'tan af dilerim.					
4.Günah olduğunu bile bile insanların arkasından konuşurum.					
5.Dini inancım gereği insanlara faydalı olmaya çalışırım.					
6.Dinim "küfür etme" fiilini kötü saydığı halde küfür ederim.					
7.Her işe Allah'ın ismi ile başlar,bitirince hamd ederim.					
8.Zaman zaman dini emir ve yasakları kendi isteklerim doğrultusunda yorumlarım.					
9.Bir arkadaşım yardıma muhtaç olduğunda yardım etmeyi dini bir görev kabul ediyorum.					
10.Dini inancım gereği verilen emanetleri korumaya özen gösteririm.					
11.Dinin emir ve yasaklarına uymak insanın hürriyetlerini kısıtlar.					
12.Dini sorumluluk sahibi bir kişi çevresindeki kötülüklerle mücadele eder.					
13.Verdiğim sözleri yerine getirmem.					
14.Bir Müslüman olarak Kur'an-ı Kerim okurum.					
15.Dinen yasak kabul edilen bir fiili yapmak beni rahatsız etmez.					
16.Allah korkusu dini emir ve yasakları yerine getirmemde etkilidir.					
17.Ahirete inanmak kişinin dini sorumluluklarını yerine getirmesinde etkilidir.					
18.Çeşitli nedenlerle kılamadığım namazlardan dolayı rahatsız oluyorum.					
19.Dini sorumluluk yaşına girmiş olmama rağmen kendimi buna hazır hissetmiyorum.					
20.Namazlarımı bilerek ve isteyerek kılıyorum.					
21.Çeşitli nedenlerle kılamadığım Ramazan oruçlarını daha sonra mutlaka tutarım.					
22.Kişinin dini sorumluluk yaşına gelmiş olması bu sorumlulukları yapacağı anlamına gelmez.					
23.Dinimi daha iyi yaşamak için dinim ile ilgili çok sayıda eser okuyorum.					
24.Herhangi bir iş ya da davranış yaparken "bu işten çıkarım ne olur"u araştırırım.					
25.İleride çocuklarıma dinimi öğretmem gerektiğini düşünüyorum.					
26.Dini görevlerimi yerine getirmem için henüz erken olduğunu düşünüyorum.					
27.Namazlarımı zamanında kılıyorum.					
28.Ailem istediği,zorladığı için namaz kılıyorum.					
29.Herhangi bir iş ya da davranış yaparken "din bu konuda ne diyor"u araştırırım.					
30.İbadetleri yerine getirmek zor geldiği için yapmıyorum.					
31.Haramlardan çok sakınırım.					
32.Allah'ın bize verdiği nimetlerden dolayı ona şükretmemiz gerekir.					
33.Sosyal çevremin baskısından dolayı Ramazanda oruç tutuyorum.					
34.Dini sorumluluk yaşıma girdiğimden bu yana Ramazan'da oruç tutuyorum.					
35.Dini sorumluluk yaşına girdiğimden bu yana 5 vakit namaz kılıyorum.					
36.Büyüklerim sık sık namaz kılmam için beni uyarır.					
37.Çevremdeki yetişkinler de dini görevlerimi yapmazlarken ben niye genç yaşta yapayım.					
38.Dini konularda edindiğim doğru bilgileri çevremdeki insanlara anlatmam.					
39.Okulda aldığım din eğitiminin daha önceki din eğitimine olumlu katkısı olmadı.					
40.Ailemden yeterli din eğitimi almadığımı düşünüyorum.					
41.Ailemde dini inanç ve ibadetlere çok önem verilir.					
42.Ailem benden dini kurallara uymamı istedikleri halde kendileri bu kurallara uymuyorlar.					
43.Okuldaki öğretmenler bizden dini kurallara uymamızı istedikleri halde kendileri uymuyorlar.					